

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ANALIZA ZAZNANIH DEJAVNIKOV TVEGANJA
DIGITALNEGA PIRATSTVA**

Ljubljana, april 2016

MAJA TALAR

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Maja Talar, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtorica magistrskega dela z naslovom Analiza zaznanih dejavnikov tveganja digitalnega piratstva, pripravljenega v sodelovanju s svetovalko doc. dr. Katarino Katjo Mihelič.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v magistrskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobila vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisala;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku (Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega magistrskega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne

Podpis avtorice

KAZALO

UVOD	1
1 DIGITALNO PIRATSTVO	3
1.1 Opredelitev digitalnega piratstva.....	4
1.2 Oblike digitalnega piratstva.....	5
1.2.1 Piratstvo končnih uporabnikov	5
1.2.2 Prekomerna uporaba odjemalec-strežnik.....	5
1.2.3 Spletno piratstvo	6
1.2.4 Nalaganje na trdi disk	6
1.2.5 Ponarejanje programske opreme	7
1.2.6 Neposredni prenos	7
1.3 Pojav digitalnega piratstva skozi zgodovino	7
1.3.1 Digitalno piratstvo pred nastankom interneta.....	8
1.3.2 Digitalno piratstvo v dobi interneta	8
1.3.3 Digitalno piratstvo v prihodnosti.....	11
1.4 Organiziranost sistema digitalnega piratstva.....	12
1.5 Posledice digitalnega piratstva	13
1.5.1 Pozitivni učinki digitalnega piratstva	13
1.5.2 Negativni učinki digitalnega piratstva	16
1.6 Boj proti digitalnemu piratstvu.....	16
2 TEORIJE VEDENJA.....	20
2.1 Teorija razumnih dejanj.....	20
2.1.1 Stališča.....	21
2.1.2 Subjektivne norme.....	22
2.1.3 Vedenjska namera in vedenje.....	23
2.1.4 Pomanjkljivost teorije razumnih dejanj	24
2.2 Teorija načrtovanega vedenja.....	24
2.2.1 Zaznan vedenjski nadzor	25
2.2.2 Vedenjska namera in vedenje za posluževanje digitalnega piratstva	27
2.2.3 Kritika teorije načrtovanega vedenja	29
2.3 Drugi dejavniki, ki vplivajo na vedenjsko namero.....	29
2.3.1 Moralna obveza in družbene norme	31
2.3.2 Etična nevtralnost – teorija nevtralizacije	32

2.3.3	Ozaveščena javnost – zakonodaja	33
2.3.4	Dojemanje cene originalnih izdelkov – teorija pravičnosti.....	34
2.3.5	Zaznavanje gotovosti in resnosti kaznovanja – teorija odvrčanja	35
2.3.6	Zaznavanje koristi in navada.....	35
2.3.7	Demografski dejavniki in anonimnost	36
2.3.8	Zaznavanje tveganja	36
3	EMPIRIČNI POTEK IN METODOLOGIJA RAZISKAVE	38
3.1	Namen in cilji raziskave	39
3.2	Opredelitev problema digitalnega piratstva	39
3.3	Postavljene hipoteze raziskave	40
3.4	Metoda zbiranja podatkov in vzorčenje	41
3.5	Sestava anketnega vprašalnika	42
3.6	Analitična metoda obdelave podatkov	44
4	REZULTATI RAZISKAVE.....	44
4.1	Značilnost vzorca	45
4.2	Opisne statistike	47
4.3	Preverjanje hipotez	53
4.4	Sklepne ugotovitve raziskave	62
4.5	Priporočila za prakso	64
4.6	Omejčitve raziskave in izzivi za nadaljnje raziskovanje	67
	SKLEP.....	68
	LITERATURA IN VIRI.....	71
	PRILOGE	

KAZALO SLIK

Slika 1:	Prikaz načina delovanja: odjemalec – strežnik	10
Slika 2:	Prikaz načina delovanja: odjemalec – odjemalec (omrežje P2P)	10
Slika 3:	Piramidna shema digitalnega piratstva	13
Slika 4:	Raven nelicenčne programske opreme – stopnja digitalnega piratstva	18
Slika 5:	Grafični prikaz modela TRA	21
Slika 6:	Grafični prikaz modela TPB	25
Slika 7:	Povezava med spremenljivkami znotraj TPB	27
Slika 8:	Primer oblikovanja vedenja glede posluževanja digitalnega piratstva	28
Slika 9:	Prikaz konceptualnega modela	41
Slika 10:	Starostna struktura anketirancev po letih (v %)	45

Slika 11: Značilnost anketirancev glede na najvišjo doseženo formalno izobrazbo (v %) .	46
Slika 12: Značilnost anketirancev glede na njihov trenutni status (zaposlitvena aktivnost) (v %)	46
Slika 13: Značilnost anketirancev, ki so vsaj enkrat uporabili digitalno piratsko vsebino .	47
Slika 14: Tedenska frekvenca posluževanja digitalne piratske vsebine anketirancev (v %)	47
Slika 15: Dimenzija zaznavanja tveganja izvršitve	48
Slika 16: Zaznavanje tveganja izvršitve digitalne piratske vsebine	49
Slika 17: Dimenzija zaznavanja tveganja pregona	49
Slika 18: Zaznavanje tveganja pregona zaradi uporabe digitalne piratske vsebine	50
Slika 19: Zaznavanje tveganja pregona zaradi uporabe digitalne piratske vsebine	50
Slika 20: Dimenzija zaznavanja družbenega tveganja	51
Slika 21: Zaznavanje družbenega tveganja pri uporabi digitalne piratske vsebine	51
Slika 22: Dimenzija zaznavanja psihološkega tveganja	52
Slika 23: Zaznavanje psihološkega tveganja pri uporabi digitalne piratske vsebine	52
Slika 24: Vedenjska namera	53
Slika 25: Vedenjska namera posluževanja digitalne piratske vsebine	53

KAZALO TABEL

Tabela 1: Pozitivni učinki digitalnega piratstva	14
Tabela 2: Negativni učinki digitalnega piratstva	16
Tabela 3: Dejavniki, ki spodbujajo oz. odvrčajo posameznikovo namero za	30
Tabela 4: Merska lestvica vrednosti koeficienta Cronbach alfa	54
Tabela 5: Cronbach alfa zanesljivosti anketnih vprašanj po dimenzijah	55
Tabela 6: Kakovost regresijskega modela 1 (preverjanje 1. hipoteze)	56
Tabela 7: Skupna značilnost regresijskega modela 1 (preverjanje 1. hipoteze)	56
Tabela 8: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 1. hipoteze)	57
Tabela 9: Kakovost regresijskega modela (preverjanje 2. hipoteze)	57
Tabela 10: Skupna značilnost regresijskega modela 2 (preverjanje 2. hipoteze)	58
Tabela 11: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 2. hipoteze)	58
Tabela 12: Kakovost regresijskega modela 3 (preverjanje 3. hipoteze)	59
Tabela 13: Skupna značilnost regresijskega modela 3 (preverjanje 3. hipoteze)	59
Tabela 14: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 3. hipoteze)	60
Tabela 15: Kakovost regresijskega modela 4 (preverjanje 4. hipoteze)	60
Tabela 16: Skupna značilnost regresijskega modela 4 (preverjanje 4. hipoteze)	61
Tabela 17: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 4. hipoteze)	61
Tabela 18: Povezanost spremenljivk	61
Tabela 19: Povzetek prikaza rezultatov testiranja hipotez	64

UVOD

Vzporedno z osebno informacijsko tehnologijo se je pospešeno razvijalo dostopanje do svetovnega spletnega omrežja (angl. *world wide web*) – prišlo je do razvoja interneta, ki predstavlja komuniciranje med računalniki kjerkoli na svetu. S tem je prvič postalo mogoče globalno deljenje različnih informacij in digitalnih vsebin, saj lahko uporabnik na spletnem omrežju najde raznovrstne digitalne vsebine (filme, knjige, glasbo, programsko opremo, informacije ...), ki so v večini plačljive. Vsestranska tehnološka rast in razvoj informacijske tehnologije pa nista prinesla le pozitivnih posledic, ampak tudi negativne, kot npr. digitalno piratstvo (angl. *digital piracy*), ki je predmet preučevanja magistrske naloge. Obstaja več oblik digitalnega piratstva (Vrste piratstva, 2015), v magistrski nalogi se bom osredotočila na nelegalno pridobljene datoteke prek spleta (najpogosteje prek omrežnega protokola P2P), ki vsebujejo vsebino, kot npr. računalniške igre, glasbo, video – filme, programsko opremo in knjige (v nadaljevanju **digitalna piratska vsebina**).

Digitalnemu piratstvu sta na široko odprla vrata širokopasovni dostop do interneta in omrežni protokoli P2P – platforme, kar posamezniku omogočata hiter prenos tako legalnih kot nelegalnih digitalnih vsebin z enega računalnika na drugega brez izmenjave medijev in z zelo majhno verjetnostjo, da jih kdo pri tem odkrije (Havlinček, 2013). Na spletnih platformah je moč najti pestro ponudbo nelegalnih brezplačnih digitalnih vsebin, ki s pomočjo preproste izmenjave datotek prek platforme spodbujajo posluževanje digitalne piratske vsebine. Digitalno piratstvo povzroča probleme in skrbi večini državam, podjetjem iz zabavne industrije, založnikom ... (Smith & Telang, 2012; Harvey, 2005). Države in protipiratske organizacije se proti digitalnemu piratstvu bojujejo s sprejemanjem različnih ukrepov in z zakonodajo, a posluževanje digitalne piratske vsebine kljub temu narašča (BSA, 2014). S tem odpira resna etična vprašanja uporabe, saj ljudje ne nosijo določene stopnje odgovornosti, ko se odločijo za digitalne piratske vsebine. Digitalnega piratstva se ne bi smelo opravičevati in bi se ga moralo s pomočjo zakona ustaviti (Lessig, 2005). Na podlagi vseh omenjenih dejstev je smiselno raziskati področje digitalnega piratstva, zakaj ljudje kljub prepovedi in negativnim učinkom še vedno uporabljajo digitalne piratske vsebine, ter obravnavati dejavnike, ki spodbujajo in zavirajo posameznikovo odločitev za digitalno piratstvo.

Po uveljavitvi modela vedenja so se začeli raziskovalci osredotočati še na druge neposredne dejavnike ter izvajati empirične raziskave. Ali se posameznik, ko se odloči za digitalno piratstvo, zaveda posledic, kršenja, etičnosti ... V empiričnih raziskavah je zaslediti, da dejavniki, kot so moralna obveza, etična nevtralnost, ozaveščena javnost, zaznavanje resnosti kaznovanja in zaznavanje tveganja, ... odvrčajo posameznika za posluževanje digitalnega piratstva (Liao, Lin, & Liu, 2010; Hsu & Shiue, 2008; Cronan & Al-Rafee, 2008; Hill, 2007; Higgins, Wolfe, & Marcum, 2008; Lau, 2003; Peace, Galeta, & Thong, 2003; Tan, 2002). Na drugi strani pa dejavniki, kot so dožemanje cene originalnega izdelka, zaznavanje koristi, navada, anonimnost, spodbujajo posameznikovo vedenjsko namero

posluževanja v prihodnosti (Cronan & Al-Rafee, 2008; Tan, 2005; Higgins et al., 2008; Peace et al., 2003; Lau, 2003; Cheng, Sims, & Teegen, 1997; Gopal & Sanders, 1997).

Avtorji raziskujejo in preverjajo, v kakšni meri omenjeni dejavniki vplivajo na posameznikovo vedenjsko namero s pomočjo dveh vzročnih modelov vedenja, in sicer teorijo razumne akcije (angl. *theory of reasoned action*) in teorijo načrtovanega vedenja (angl. *theory of planned behavior*). Velja, da močnejša kot so stališča do določenega vedenja in subjektivne norme ter večji kot je zaznan vedenjski nadzor, bolj bo močen posameznikov vedenjski namen, ki bo oblikoval njegovo končno vedenje (Ajzen, 1991). Na tak način sta teoriji pravo teoretično izhodišče za raziskovanje moči dejavnikov, ki vplivajo na vedenjsko namero posameznikove odločitve za digitalno piratstvo.

Temeljni cilj magistrskega dela je teoretično predstaviti digitalno piratstvo, obravnavati različne dejavnike zaznavanja tveganja, s katerimi se posamezniki srečujejo pri odločanju za digitalno piratstvo, ter z empirično raziskavo preveriti, kateri je najvplivnejši izmed njih. Pri tem so mi bili pomožni cilji magistrske naloge naslednji:

- pregledovanje literature in obstoječe raziskave na temo digitalnega piratstva, teorij odločanja, dejavnikov spodbujanja in odvrčanja za posluževanje digitalnega piratstva ter zbrati različne dejavnike zaznavanja tveganja, ki so jih podali drugi avtorji raziskav;
- med opredeljenimi dejavniki zaznavanja tveganja za posameznikovo posluževanje piratstva sem izbrala najbolj relevantne in najvplivnejše dejavnike ter jih z anketnim vprašalnikom empirično preverila.

Namen magistrske naloge je zapolniti vrzeli na področju raziskovanj dejavnikov zaznavanja tveganja, s katerimi se posamezniki soočajo pri digitalnem piratstvu. S tem želim prispevati k boljšemu razumevanju problematike digitalnega piratstva s pomočjo katerega bi protipiratske organizacije lažje izluščile napotke in našle možna priporočila, ki bi pripomogla k zmanjšanju posluževanja digitalnega piratstva v prihodnosti. **Raziskovalno vprašanje** se glasi: Kako zaznana različna tveganja vplivajo na posameznikovo namero za posluževanje digitalnega piratstva?

Pri pisanju magistrske naloge sem se v teoretičnem delu opirala na izbrane sekundarne vire, do katerih sem dostopala prek knjižice, spleta ter prek podatkovnih baz. Razlaga teorije tako temelji na poznavanju domače in v večini tuje literature s področja digitalnega piratstva ter psihosocialnega področja (znanstveni članki, revije, knjige ...). Uporabljam metodo deskripcije, zlasti pri opredelitvi in razlagi pojmov s področja digitalnega piratstva ter odločanja posameznikov. Uporabljam tudi komparativno metodo, ko proučujem podobnosti in razlike ugotovitev različnih avtorjev raziskav, ki so predhodno že iskali dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo odločanje za digitalno piratstvo. Pregledala sem več raziskav, ki proučujejo te dejavnike, saj sem le tako lahko ovrednotila, opredelila in nato najvplivnejše zaviralne dejavnike vključila v nadaljnjo empirično raziskavo. Pri zbiranju raziskav sem se

omejila zgolj na iskanje le-teh v strokovnih revijah, kajti le pri tovrstnih virih je moč najti preverjeno znanje, ki ima verjetno največji vpliv na obravnavano področje.

Empirični del magistrske naloge temelji na kvantitativni raziskavi, ki sem jo opravila z merskim instrumentom, in sicer anketnim vprašalnikom. Pridobila sem 115 izpolnjenih anket, izvedenih na priložnostnem vzorcu (angl. *convenience sample*), ki nudi dobro podlago za vpogled v značilnosti populacije in lahko služi kot izhodišče za nadaljnje raziskovanje. Pri preverjanju lastnosti zbranih anketnih podatkov in dokazovanju postavljenih hipotez sem uporabila postopek statistične analize s t. i. regresijsko analizo, s katero sem merila vedenjsko namero. Uporabila sem jo, saj sem želela raziskati, ali neodvisne spremenljivke oz. faktorji (zaznavanje psihološkega, družbenega, fizičnega tveganja in tveganja izvršitve) vplivajo na odvisno spremenljivko, torej vedenjsko namero.

Magistrska naloga je sestavljena iz petih glavnih vsebinskih poglavij. V prvem, teoretičnem delu magistrske naloge predstavim digitalno piratstvo, in sicer njegove oblike, razvoj skozi zgodovino, organiziranost, podam njegove pozitivne in negativne učinke ter predstavim, kako se proti njemu bojujeta svetovni protipiratski organizaciji. V drugem delu, ki je tudi teoretično zastavljen, predstavljam dve teoriji vedenja, in sicer teorijo razumne akcije in teorijo načrtovanega vedenja. Druga polovica tega poglavja pa je namenjena podrobnejši predstavitvi in opredelitvi dodatnih dejavnikov, kateri vplivajo na posameznikovo vedenjsko namero za posluževanje digitalnega piratstva, ki so jih podali različni avtorji.

Tretji del je posvečen predstavitvi raziskovalnega načrta za empirično preverbo, kjer opredelim problematiko digitalnega piratstva in k temu podam zastavljene hipoteze, pri čemer se osredotočam na preučevanje zaznanih dejavnikov tveganja. V tem delu predstavim tudi anketni vprašalnik, način zbiranja podatkov ter izbrano analitično metodo, ki jo uporabim za analiziranje. V četrtem delu podam ugotovljene empirične rezultate tako, da opišem vzorec z opisnimi statistikami, preverim hipoteze, podam sklepne ugotovitve in priporočila za prakso ter zaključim s predstavitvijo omejitev in izzivi za nadaljnje raziskovanje.

1 DIGITALNO PIRATSTVO

Ljudje verjetno ob besedi »piratstvo« najprej pomislijo na morske pirate (ljudi brez državljanstva, ki plujejo po morju in ropajo druge ladje), ki so včasih (in ponekod tudi danes) plenili ladje in danes živijo predvsem samo še v otroških pravljicah in v deželi Nije. Nekateri ljudje pa ob tej besedi pomislijo na svetovno spletno omrežje, kjer digitalni pirati nelegalno pridobivajo digitalne vsebine, za katere jim ni treba plačati. Razen računa za priključek interneta, seveda. Včasih je bil »poklic« morskega pirata bolj zapleten od današnjih digitalnih piratov, saj se dandanes zelo hitro in kdaj tudi nevede prelevimo v digitalnega pirata. Potrebujemo le nekaj klikov z miško (piratska ladja), povezanost na svetovno spletno

omrežje ter platformo za izmenjavo datotek omrežje P2P¹ (orožje, topovi) in že se poslužujemo nelegalnih vsebin (ukradeno zlato). Novodobni pirati so se z morja preselili v digitalni prostor. Ampak tako kot je bilo pomorsko piratstvo nelegalno, je tudi digitalno piratstvo, ki že dolgo predstavlja enega od ključnih konceptov modernega kriminala.

1.1 Opredelitev digitalnega piratstva

Izvor besede »pirat« je prevzet iz latinske besede »pirata« in le-ta iz grške »peirates«, ki pomeni bandit, razbojnik, ropar. »Težko je definirati, kaj je piratstvo, ker je težko definirati, kaj je zakonito in kaj ni. V zakonih obstajajo luknje in tako imajo ljudje veliko manevrskega prostora« (Havlinček, 2013). Lessig (2005, str. 31) je podobnega mnenja: »Natančne obrise koncepta »piratstva« je težko podati, vznemirljivo neopravičenost pa zlahka prikažemo.« S trditvama se strinjam, saj je v literaturi možno srečati več definicij, ki opredeljujejo pojem digitalnega piratstva.

Avtor Klemenčič (2007, str. 344) ga opredeljuje kot: »... avtorsko zavarovana dela, od programske opreme in literature do glasbene in videoprodukcije, ki se s pomočjo informacijske tehnologije protipravno in množično reproducirajo, presnemavajo in razmnožujejo.« Kratko in jedrnato definicijo pa je podal Craig (2005, str. 3), in sicer: »Piratstvo je kraja, kršitev avtorskih pravic.«

Interesna skupina, ki se zavzema za boj proti piratstvu, organizacija združenje razvijalcev in prodajalcev računalniške strojne in programske opreme (Vrste piratstva, 2015), digitalno piratstvo definira takole: »Piratstvo programske opreme opredeljuje kot nepooblaščen kopiranje ali distribucijo programske opreme, zaščitene z avtorskimi pravicami, v obliki kopiranja, prenosa, izmenjave, prodaje ali namestitve več kopij na osebne ali službene računalnike.« Druga interesna skupina na tem področju je tudi združenje podjetij industrije programske opreme in informacijske industrije (SIIA, b.l.), ki ima podobno definicijo digitalnega piratstva.

Po vsebini so si definicije podobne, saj vse govorijo o piratstvu kot obliki zlorabe oz. kršenju avtorskopravno zaščenega dela, ki je opredeljen v Zakonu o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 16/2007-UPB, 68/08, 110/13 in 56/15; v nadaljevanju ZASP). V 116. členu ZASP opredeljuje, da se za kršitev avtorske pravice na računalniškem programu štejeta naslednji dejanji osebe:

- vsako distribuiranje primerka računalniškega programa, za katerega ve ali bi lahko domnevala, da je nedovoljeni primerek, ali

¹ P2P (angl. *peer-to-peer/person-to-person*) označuje lastniško deljenje oz. izmenjavo datotek prek svetovnega spletnega omrežja med dvema uporabnikoma, brez umestnega centralnega strežnika.

- posest primerka računalniškega programa za gospodarske namene, za katerega ve ali bi lahko domnevala, da je nedovoljeni primerek.

Piratstvo se pojavlja tudi v fizični obliki, zato je treba omeniti tudi ponarejanje. Razlika je v tem, da pri ponaredku, ki ga naprej prodamo kot original, poleg vsebine in izdelka ponaredimo tudi logotip ter embalažo. S ponarejenim izdelkom se krši pravo industrijske lastnine, piratstvo pa se navezuje na kršenje avtorskega prava. Zavedati se moramo, da z digitalnim piratstvom in ponarejanjem izdelkov kršimo pravice intelektualne lastnine ter predvsem negativno vplivamo na različne segmente gospodarstva in podpiramo nelegalno trgovanje s ponarejenimi izdelki.

1.2 Oblike digitalnega piratstva

Digitalno piratstvo se pojavlja v različnih oblikah in z različnimi nameni. BSA in SIIA, neprofitni organizaciji, ki se zavzemata za boj proti piratstvu, vsaka na svoji spletni strani opredeljujeta oblike digitalnega piratstva programske opreme, le da jih BSA opisuje pet, SIIA pa deset. Osredotočila sem bom na opredelitev oblik digitalnega piratstva, ki jih podaja BSA, saj jih, za razliko od SIIA, drugače poimenuje in strne v različne skupine, kar posledično privede do manjšega števila opisnih oblik.

1.2.1 Piratstvo končnih uporabnikov

Piratstvo končnih uporabnikov (angl. *end user piracy*) ali »mehko piratstvo« pomeni, da udeleženec piratstva kopira programsko opremo brez ustrezne licence za posamezno kopijo. Piratsko kopijo, ki jo pri tem ustvari, se distribuira tako med posameznike kot tudi podjetja. Podjetja ne spremljajo pozorno števila licenc programske opreme, ki jo namestijo, ter ne pridobijo dovolj licenc za kritje vseh namestitev programske opreme (Vrste piratstva, 2015). S tem zmanjšajo stroške svojega poslovanja, vendar pri tem oškodujejo razvijalce programov. Pod to obliko so šteti tudi nelicenčni osebni računalniki. Primeri, značilni za tako vrsto piratstva, so naslednji:

- uporaba ene licenčne kopije za namestitev programa v več računalnikov;
- kopiranje diskov (CD, DVD ...) za nameščanje in distribucijo;
- uporaba nadgradenj brez posedovanja legalne kopije različice, ki se nadgrajuje;
- pridobitev akademske različice (cenovno ugodnejša in ima omejene zmogljivosti) ali druge omejene oziroma nemaloprodajne različice brez licence za komercialno uporabo;
- menjava diskov na delovnem mestu in zunaj njega.

1.2.2 Prekomerna uporaba odjemalec-strežnik

Prekomerna uporaba odjemalcev strežnika (angl. *client-server overuse*) je pojav, ko npr. zaposleni v podjetju prek lokalnega omrežja dostopajo do programov na strežniku, kjer jih

uporablja več uporabnikov. Vsaka morebitna prevelika uporaba, ki je licenca ne dovoljuje, se razume kot piratstvo (Vrste piratstva, 2015) in govorimo o »preseženi uporabi«. Na tej točki je pomembno, da se podjetja že pred namestitvijo programa na strežnik pozanimajo o licenčni dokumentaciji.

1.2.3 Spletno piratstvo

Spletno piratstvo (angl. *internet piracy*) ali digitalno piratstvo je ena izmed najhitrejših in enostavnejših tehnik pri prenosu nelegalne programske opreme ali drugih avtorsko zaščitene medijev. Za pridobljeno stvar prek spleta bi morala veljati enaka pravila kot pri tradicionalnih načinih nakupa, ampak temu ni tako. Ljudje so prepričani, da če je prenos vsebine na voljo, je lastnik odobril to distribucijo. Spletno piratstvo se pojavlja v naslednjih oblikah (Vrste piratstva, 2015):

- piratske spletne strani, ki ponujajo brezplačen prenos programske opreme ali prenos programske opreme v zameno za programe, prenesene na strežnik;
- internetne dražbe, ki ponujajo ponarejeno, nelegalno programsko opremo, s katero kršijo avtorske pravice;
- omrežja za izmenjavo datotek P2P, ki omogočajo nepooblaščen prenos programov, zaščitene z avtorskimi pravicami. Najbolj znano je omrežje »torrent«. To pomeni, da datoteke niso več hranjene na strežniku, ampak se prenašajo prek omrežja neposredno od uporabnika do uporabnika. Spletne strani, ki gostujejo »datoteke torrent«, so le posredniki med udeleženci.

Na eni strani nam internet omogoča preprostejše življenje, ampak na drugi strani povečuje spletno piratstvo. V magistrski nalogi raziskujem in se v nadaljevanju osredotočam prav na digitalno piratstvo, in sicer nelegalno pridobljene datoteke prek spleta (omrežni protokol P2P – platforme), ki vsebujejo vsebino, kot npr. računalniške igrice, glasbo, video – filme, programsko opremo in knjige.

1.2.4 Nalaganje na trdi disk

Piratstvo prednaložene programske opreme (angl. *hard disk loading*) je težko dokazljivo. Na primer v prodajalnah z računalniško opremo prodajalci že pred prodajo računalnika nanje namestijo nelegalne kopije programske opreme in za tovrstno početje ne vodijo nobenih evidenc. Računalnike skupaj s prednaloženo programsko opremo prodajo v paketu naprej kupcem. Zaradi pogostosti te oblike SIIA predlaga, da mora kupec ob nakupu novega računalnika zahtevati od prodajalca ustrezna potrdila o licencah nameščenih programov. Enako velja za prodajalce opreme z dodano vrednostjo (angl. *Value Added Resellers* – VAR), ki prodajajo ali nameščajo novo programsko opremo na računalnike na delovnem mestu (Vrste piratstva, 2015).

1.2.5 Ponarejanje programske opreme

Ponarejanje programske opreme (angl. *counterfeiting*) opredeljuje nelegalno razmnoževanje in prodajo izdelka ali gradiva, ki je zaščiten z avtorskimi pravicami (Vrste piratstva, 2015). Namen tega je neposredno posnemanje legalnega izdelka, ki se kasneje trži na črnem trgu kot original. Pri paketih programske opreme se lahko zgodi, da dobimo ponarejene kopije CD-jev ali disket, ki vključujejo programe, pa tudi embalažo, priročnike, licenčne pogodbe, nalepke, registracijske kartice in druge oblike zaščite. Nelegalni izdelek se tako preprodaja ter s tem krši prvotni prodajni pogoj, in sicer, da ni bil odobren za preprodajo s strani tretje osebe.

1.2.6 Neposredni prenos

Poleg zgoraj omenjenih petih oblik, bi omenila še eno, ki jo opisuje SIIA (b.l.), in sicer neposredni prenos (angl. *live streaming*), ki je BSA ne omenja. Zaradi izboljšav, kot je inovacija na področju videa oz. slike in večje hitrosti internetnih povezav, ta oblika v zadnjih letih narašča. Izboljšave omogočajo, da se podatki prenašajo takoj, na zahtevo in v realnem času (Rouse, 2008). Udeleženec piratstva ponuja vsebino na ogled drugim in zato nima zakupljenih pravic za prenos. Tudi ta oblika piratstva je težko izsledljiva, saj prenos traja le toliko časa kolikor traja dogodek. Če bi hoteli to omejiti, bi potrebovali stalen nadzor internetnega prometa.

Kritik zgoraj omenjene delitve je Kovačič (2006), ki pravi, da je zastarela, saj večino omenjenih vrst piratstva v Sloveniji srečamo le še redko. Tržni inšpektorat Republike Slovenije dosledno že preganja mehko piratstvo, ponarejanje in nalaganje na trdi disk, zato se pri nas teh vrst piratstva več ne poslužuje veliko ljudi. Trenutno povzroča največjo težavo razmah širokopasovnih povezav do interneta in omenjeno omrežje P2P, ki omogočata neorganizirano digitalno piratstvo (Gray, 2012).

1.3 Pojav digitalnega piratstva skozi zgodovino

Na razvoj digitalnega piratstva lahko gledamo kot na orodje, iznajdbo človeka, in kot za vsako preteklo orodje človeka je bil tudi ta ustvarjen z namenom rešitve po prvotnem problemu, ki je v osnovi lahko koristen in neškodljiv. A pri orodju so vedno možne tudi zlorabe, saj čas pokaže, kako ga lahko uporabnik uporabi za »zle namene« (npr. sebi v prid in v škodo drugih), v večini gre za osebno finančno korist. »Moč« orodja je tako odvisna od uporabnika in njegovih namenov. Za lažje razumevanje stanja digitalnega piratstva kot orodja si moramo v prvi vrsti pogledati njegovo kratko zgodovino in potek razvoja.

1.3.1 Digitalno piratstvo pred nastankom interneta

O začetkih digitalnega piratstva govorimo še pred nastankom interneta, ko je nelegalna izmenjava potekala iz roke v roke, v poznih šestdesetih letih. Lahko bi rekli, da se je vse skupaj začelo s pojavom fotokopirnega stroja, s katerim si lahko naredil kopije originalnega dokumenta – duplikat in prihranil čas pri prepisovanju ali množenju dokumenta. Ljudje so ga začeli izrabljati za kopiranje strokovne in druge literature, ki si je niso mogli privoščiti, saj je bila na trgu težko dostopna ali pa je imela previsoko ceno. Na filmskem področju so takratni pirati hodili v kino s kamerami, s katerimi so na kompaktno kaseto, medij za prenos slike, posneli predvajani film ter posnetek prodajali na ulicah. Kupci piratskih kompaktnih kaset so bili predvsem mladoletniki, ki si filma v kinu še niso smeli ogledati ali si ga niso mogli privoščiti.

Tehnologija je z leti napredovala in digitalni pirati niso zaostajali v koraku. Noviteti na področju tehnologije, predvsem glasbenem področju, v sedemdesetih letih sta bila hi-fi sistem in kasetnik, ki sta prinesla presnemavanje ter kopiranje zvoka (glasbe) kar prek radijskega sprejemnika v domačem zavetju. Za reševanje tega problema je bila v začetku osemdesetih let ustanovljena prva protipiratska kampanja British Photographic Industry, ki je delovala s sloganom »Home taping is killing music« (Hawking, 2011). Kampanja ni bila uspešna, saj ni uživala podpore javnosti.

V začetku osemdesetih letih se je piratstvo še povečalo, in sicer zaradi računalniških disket, novosti na področju tehnologije osebnih računalnikov. Zunanji spominski medij, računalniška disketa, je omogočala presnemavanje in prenos programske opreme, video igrice, dokumentov (papir) ... z enega računalnika na drugega. Zaradi občutljivosti in potreb po shranjevanju ter prenosu še večje količine podatkov so jih popolnoma zamenjali optični mediji (zgoščenke – CD, DVD) in kasneje mini zunanji pomnilniki (USB-ključki), ki so to omogočali. Za zaježitev digitalnega piratstva sta bili ustanovljeni organizaciji Federation Against Software Theft (1984) s sloganom »Piracy is Theft!« in Software Publisher Association (1992) s sloganom »Don't Copy That Floppy«, z namenom opozarjati javnost in predvsem mladoletnike na posledice, ki jih prinaša digitalno piratstvo. Žal sta bili obe kampanji, ki sta vzbujali občutek krivde, pri tem razmeroma neuspešni.

1.3.2 Digitalno piratstvo v dobi interneta

Za začetek razvoja interneta se šteje obdobje v poznih petdesetih letih, ko je skupina mladih diplomantov računalništva (delovali so pod Advanced Research Projects Agency) začela poskusno graditi računalniško omrežje, imenovano ARPANET (Leiner et al., b.l.). Projekt je sponzorirala ameriška vojska, saj so med vojno želeli vzpostaviti robusten in porazdeljen sistem, ki ga ne bi uničil jedrski napad in bi deloval tudi, če bi bil kakšen del poškodovan (Leiner et al., b.l.). Konec šestdesetih let je bilo postavljeno omrežje s štirimi točkami, in sicer povezava med univerzo v Kaliforniji (UCLA), Stanfordsko univerzo, Univerzo Utah

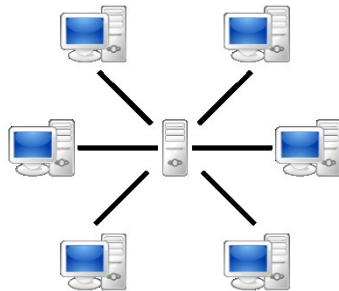
in Univerzo iz Santa Barbare. Dan 29. oktober 1969 se šteje za rojstni dan interneta, ko sta se med seboj povezali dve ameriški univerzi in si prek ARPANETA poslali prvo sporočilo (Fröhlich, 2013).

Še bolj množično digitalno piratstvo pa se je začelo z razvojem osebnih računalnikov in javne uporabe interneta oz. svetovnega spleta s kratico WWW (angl. *World Wide Web*), ki je začel povezovati javna, zasebna, akademska, poslovna in državna omrežja med seboj (Leiner et al., b.l.). Internet je z leti postajal moderniziran, dostopnejši, hitrejši in finančno neodvisen od države. Razširil se je po celem svetu. Začeli so se pojavljati prvi brskalniki in vzporedno z njimi prve spletne strani, ki so omogočale izmenjavo manjših količin podatkov z enega na drug računalnik brez izmenjave medijev, kot npr. razne informacije, datoteke, kratke multimedijske predstavitve (film, igre, glasba ...) po svetovnem spletu (Leiner et. al., b.l.). Število ljudi z dostopom do interneta se je povečevalo, prav tako pa posledično tudi digitalni piratski trg.

Internet je prinesel novosti pri podpiranju vse človeške interakcije, in sicer nov način komunikacije med uporabniki, uporabo pri nakupu prek spletnih trgovin, dostopnost informacij za namen raziskovanja (spletni časopisi, članki) ter zabavne elektronike (spletne igrice, sprostitev z avdio in video vsebino). Na zabavno elektroniko je vplival razvoj avdio zapisa v formatu .mp3, ki omogoča učinkovit zapis zvočnih podatkov, saj je bil prostorsko dovolj varčen, da se ga je dalo uporabiti na najširšem spektru naprav. Tako je omogočal deljenje zvočnih datotek neposredno med uporabniki brez udeležbe glasbene industrije v digitalni obliki prek digitalne distribucije.

Nadzoren primer digitalne distribucije je program Napster, ki ga je leta 1999 zasnoval Shaw Fanning, idejni oče omrežja P2P. S pomočjo programa Napster je bilo na eni strani uporabnikom omogočeno brezplačno, enostavno iskanje, prenos zapisa .mp3 ter preprosta komunikacija med njimi (Bieg, 2007). Na drugi strani pa zaradi prostega dostopa do glasbenih datotek avtorji te glasbe in njihovi založniki niso prejeli nadomestila (Graziano, 2001). Za usklajevanje prenosa med uporabniki so skrbeli centralizirani Napsterjevi strežniki, ki so bili nosilci podatkov (Slika 1). Omenjeno je nadomestilo nelegalno deljenje glasbe prek kaset in zgoščenkami – CD. Pojavili so se prvi nasprotniki piratstva (ASCAP, RIAA, BMI, MPAA, SIIA, BSA itd.), ki so digitalno piratstvo imeli za resen problem (Havlinček, 2013). Leta 2011 je bil Shaw Fanning prisiljen zaustaviti delovanje programa Napster, ker ga je ameriško združenje, ki zastopa in ščiti interese ameriške glasbene skupine, RIAA (angl. *Recording Industry Association of America*) obsodilo kršenja zakona o avtorskih pravicah (Barker, 2005). Organizacijo RIAA najlažje primerjamo s slovensko organizacijo SAZAS, ki združenje skladatelje in avtorje za zaščito glasbenih avtorskih pravic.

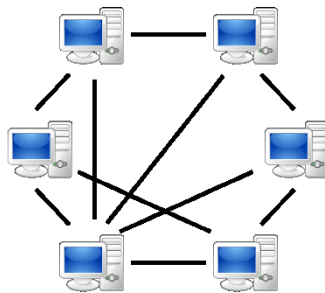
Slika 1: Prikaz načina delovanja: odjemalec – strežnik



Vir: M. Bieg, Information technology, 'piracy' and DRM, 2007.

Z zaprtjem Napsterja se prenos piratskih datotek med uporabniki vseeno ni končal, lahko mu celo pripišemo zasluge za nadaljnji razvoj digitalnega piratstva na področju deljenja nelegalne vsebine. Zasnoval se je nov način deljenja datotek, in sicer centraliziran strežnik je zamenjal decentraliziran omrežni protokol P2P (Slika 2), ki neposredno povezuje uporabnike med seboj, ti pa si prek IP-naslova medsebojno izmenjajo datoteke, »datoteke torrent« (Baym, 2010).

Slika 2: Prikaz načina delovanja: odjemalec – odjemalec (omrežje P2P)



Vir: M. Bieg, Information technology, 'piracy' and DRM, 2007.

Medtem, ko je prek Napsterja potekala izmenjava povečini samo datotek z glasbeno vsebino, so njegovi nasledniki razširili ponudbo na vse vrste digitalnih datotek (npr. računalniški programi, igrice, knjige, filmi, televizijske nadaljevanke). Gnutella, eDonkey, eMule, Kazaa ter najbolj znan in razširjen Pirat Bay so primeri omrežnih protokolov P2P – platforme, ki so nadaljevale Napsterjevo krivdo za padec prodaje CD-jev (LaRosa, Lai, Lange, Love & Wu, 2005). »Mnoge založbe verjetno danes na obdobje Napsterja, ki je bil centraliziran sistem s strežnikom, in ne sistem P2P, gledajo z obžalovanjem, saj bi ga lahko obrnile sebi

v prid in izkoristile,« je mnenja strokovnjakinja za intelektualno lastnino dr. Maja Bogataj Jančič (Tomše & Amon, 2014).

Peter Sunde, eden od treh švedskih ustanoviteljev Pirat Baya, je ustanovitev platforme opravičeval z namenom opozoriti, da avtorskopravna zakonodaja ne deluje več dobro. »Želel je poudariti, da je zasebna raba avtorskih stvaritev v avtorskem pravu od nekdaj dovoljena, v času digitalne tehnologije pa se je to korenito spremenilo, saj lahko šteje, da pretakanje s spleta za zasebne namene ni izvzeto iz pravice reproduciranja in zato ni dovoljeno« (Tomše & Amon, 2014). Švedsko sodišče je ustanovitelje leta 2009 obsodilo na leto in pol zapora zaradi kršenja avtorskih pravic. Plačati so morali tudi odškodnino v višini 3,5 milijona dolarjev. Peter Sunde je po obsodbi dejal, da se na področju deljenja datotek med uporabniki ne bo nič spremenilo in da je obsodba zgolj predstava za medije. Platformo Pirat Bay, ki je začela delovati na drugih strežnikih in lokaciji, so po tem letu še večkrat zaprli, nazadnje v sredini leta 2015, ko je švedska policija spet vdrla v prostore Pirat Baya ter zasegla njihove strežnike, računalnike in drugo opremo.

Neto učinek zaprtja je bil kratkotrajen in brez večjega vpliva, saj so kot gobe po dežju vzniknile nove podobne platforme, z dostopnostjo na drugih spletnih naslovih. Najodmevnejša posledica obsodbe je bila podpora javnosti Švedske piratske stranke, saj se je velikost stranke čez noč podvojila in je z največjim volilnim telesom mladih v državi zasedla četrto mesto na Švedskem. Švedski piratski stranki je leta 2009 uspel celo preboj v Evropski parlament, kjer sta zasedala njena dva predstavnika. Naslednje leto pa so le za malenkost zgrešili spodnjo mejo za uvrstitev v Evropski parlament (Ernesto, 2010).

1.3.3 Digitalno piratstvo v prihodnosti

Veter v jadra digitalnim piratom bodo v prihodnje še vedno predstavljale novitete na področju informacijske tehnologije (predvsem osebni računalniki z višjo kapaciteto spomina) ter moč širokopasovnih povezav (še cenejša in hitrejša internetna povezava – optika), ki skupaj s P2P-omrežjem protokolom omogočata hitro in težko izsledljivo izmenjavo različnih vrst datotek med uporabniki, iz digitalne v digitalno obliko. Kakšne načine izmenjave datotek lahko pričakujemo v prihodnosti?

Ali lahko pričakujemo razcvet vse bolj popularnega kopiranja iz digitalne v fizično obliko t. i. 3D-tiskanje za domačo rabo? Že zdaj je možno prek piratskih spletnih strani za izmenjavo datotek pridobiti in shraniti datoteko, ki vsebuje načrt fizičnega objekta (modela) v 3D. Prikazovanje 3D-modela omogočajo programi »Computer-aided design« (v nadaljevanju CAD), ki uporabniku omogočajo kopiranje, prilagajanje in oblikovanje načrta izdelka kar na osebнем računalniku. Načrt se nato z uporabo 3D-tiskalnika in s programsko opremo CAD natisne v fizični objekt (Depoorter, 2015).

Glede na okoliščine je smiselno pričakovati, da bo v prihodnje 3D-tiskanje uporabljalo vedno več uporabnikov, saj pri tem vidijo lastno korist iz praktičnih razlogov. Ampak kot že omenjeno, se s ponarejenimi izdelki krši pravo industrijske lastnine. Verjetno bo nastal še večji razkorak med nemoralnim početjem in spoštovanjem intelektualne lastnine, ki lahko še bolj izgubi svoj pomen. Na podlagi tega bi bilo treba vzpostaviti učinkovitejši sistem za razčiščevanje pravic in zakone prilagoditi tako, da bi reševali te probleme, saj trenutno niso narejeni za digitalno dobo (Tomše & Amon, 2014).

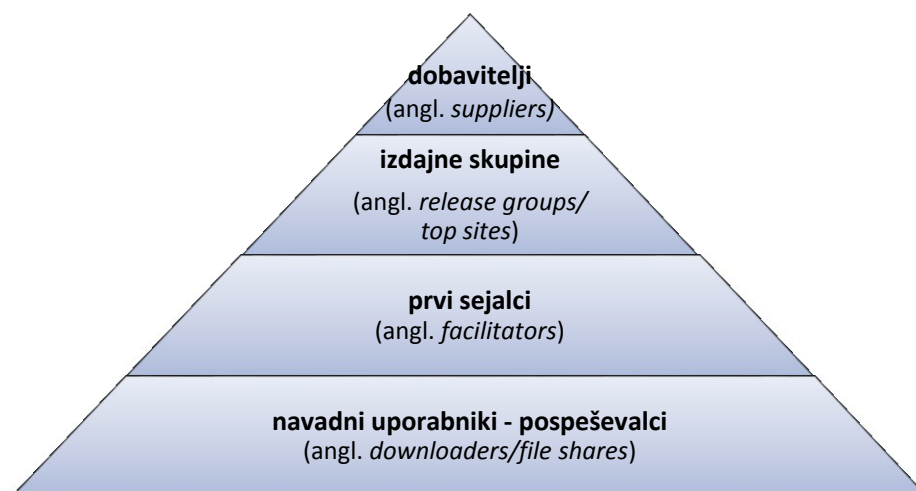
1.4 Organiziranost sistema digitalnega piratstva

V uradni literaturi ne srečamo nobenega uradnega opisa, kako deluje organizacija digitalnih piratov, zato sem informacije pridobila in povzela iz internetnih virov, The Mini Blog (2006) in Scene Group List (2005). Predvidevam, da so podrobnosti organiziranosti znane le peščici ljudem, zaradi nelegalnega delovanja dejavnosti. Organiziran sistem digitalnega piratstva je hierarhično urejen z naslednjo piramidno shemo:

- dobavitelji (angl. *suppliers*); manjša skupina ljudi z dostopom do originalnega materiala oz. vsebine, ker so zaposleni npr. v filmski in glasbeni industriji, tiskarni ..., ki ga nato posredujejo oz. prodajo izdajnim skupinam.
- izdajne skupine (angl. *release groups/top sites*); ali »profesionalni pirati« z originalnega materiala odstranijo zaščito, ga kopirajo ter nato razpečujejo na spletne strani, do katerih imajo omejen dostop le omejena skupina ljudi oz. prvi sejanci. Izdajne skupine se s tem ukvarjajo predvsem zaradi lastnega zadovoljstva in ugleda v njihovih spletnih skupnostih.
- prvi sejanci (angl. *facilitators*); ali »izkušeni računalničarji«, ki si pridobljeno kopijo prenesejo na svoj osebni računalnik. S pomočjo posebnega protokola neposredno prenašajo kopijo med strežniki ali jo objavijo na iskalnikih omrežja P2P (»torrenti«).
- navadni uporabniki – pospeševalci (angl. *downloaders/file shares*); najštevilčnejša skupina ljudi v piramidni shemi digitalnega piratstva. Uporabniki na določenih spletnih straneh, ki so le posredniki med uporabniki, delijo »datoteke torrent« naprej drugim uporabnikom. Nelegalno pridobljene vsebine nekateri uporabniki ne uporabijo samo za lastne namene, ampak jo prodajajo naprej drugim uporabnikom za denar.

Iz zapisa in Slike 3 je razvidno, da digitalno piratstvo tako ne označuje le določenih ljudi, temveč celotno gibanje predelave in izmenjave digitalnih piratskih datotek prek spletnega omrežja.

Slika 3: Piramidna shema digitalnega piratstva



Vir: Povzeto po The mini blog, The Internet Piracy Pyramid, 2006.

1.5 Posledice digitalnega piratstva

Digitalno piratstvo ima zaradi besede »piratstvo« negativen prizvok, ampak njegove prave narave na tej podlagi ne moremo soditi. Mnenja so deljenja oz. bolje rečeno, posledice so raznovrstne, saj raziskave razkrivajo tako negativne kot tudi pozitivne učinke digitalnega piratstva za posameznika in za družbo.

Na eni strani imamo predstavnike zaščite avtorskih pravic, založnike in založniške hiše, ki niso naklonjeni digitalnim piratom. Digitalne pirate krivijo za izpad dohodka in jih obtožujejo kot družbeno nekoristne. Na drugi strani pa imamo podpornike piratstva, katerih vrednote so predvsem svoboda interneta, svoboden pretok informacij, demokratičen dostop do informacij brez cenzure (Zgonik, 2009).

1.5.1 Pozitivni učinki digitalnega piratstva

V spodnji Tabeli 1 so opisani pozitivni učinki, ki jih ima digitalno piratstvo za posameznika in za družbo (zadnji trije učinki). Za to opredelitev mi je bila v pomoč predvsem študija o učinkih nelegalne izmenjave datotek, ki jo je Nizozemsko ministrstvo za ekonomijo naročilo pri raziskovalni agenciji TNO (Huygen et al., 2009).

Tabela 1: Pozitivni učinki digitalnega piratstva

Pozitivni učinki	Opis
Družbeni učinki nelegalne izmenjave datotek	S študijo je raziskovalna agencija TNO ugotovila, da nelegalna izmenjava avtorskih del prinaša pozitivne posledice za družbo, saj uporabniki dobijo želeno vsebino, hkrati pa jim ostane denar, ki ga porabijo za nakup drugih dobrin. Neto ekonomski učinek je tako pozitiven, saj uporabniki prihranijo več denarja, kot ga založbe zaradi nelegalne izmenjave datotek izgubijo (Huyhen et al., 2009).
Spodbujevalni učinek izmenjave; kasnejši nakup	Študija raziskovalne agencije TNO poudarja tudi pomembnost spodbujevalnega učinka, ki ga ima »vzorčenje/proba« glasbe na uporabnika. Uporabnik si z nelegalnim prenosom glasbe in s poslušanjem le-te ustvari mnenje oz. preizkusi, ali mu je glasba všeč, še predno se odloči za nakup originala. V večini, če je uporabniku vsebina všeč, kasneje tudi kupi original in k nakupu spodbudi še druge. Mogoče se nato udeleži še koncerta, ki se ga drugače ne bi (Kos Koklič & Vida, 2012). To pa ne velja za področje filma, saj si ga uporabnik v večini ogleda le enkrat in nima želje po ponovnem ogledu (Huyhen et al., 2009).
Prikladnost in preglednost vsebine	Nelegalno pridobljene datoteke si lahko uporabnik naloži in ogleda doma na osebem računalniku. S tem prihrani, saj bi imel dodatne stroške (s potjo do npr. kina, prodajalne, stroške z nakupom npr. kino vstopnice, vsebine ...). Uporabnik ima pri tem pregled nad vsebino, ki jo preprosto izbriše, če mu ni všeč (Kos Koklič & Vida, 2012).
Svobodna izbira	Uporabnik lahko vsebino uporabi kadarkoli želi in na kakršenkoli način želi, brez motečih prekinitev (npr. brez vmesnih oglasov – reklam) (Kos Koklič & Vida, 2012).
Pestra izbira vsebin	Strokovnjakinja za intelektualno lastnino, dr. Maja Bogataj Jančič, je na to temo povedala: »Avtorji, ki nikoli ne bi mogli podpisati pogodbe z veliko založbo, lahko ustvarijo vsebine z majhnim denarnim vložkom in jih dajo na voljo javnosti. Ponudba je zaradi tega postala mnogo bolj pestra.« (Tomše & Amon, 2014). Tehnologije za prenos vsebin (glasba, film, knjige ...) prek spleta omogočajo hitro izmenjavo kulturnih dobrin, ki jih drugače uporabniki ne bi imeli priložnost spoznati ali si jih privoščiti (Huyhen et al., 2009).

(se nadaljuje)

(nadaljevanje)

Pozitivni učinki	Opis
Prepoznavnost neznanih avtorjev	Piratske datoteke omogočijo, da se uporabnik seznani z neznanimi avtorji glasbe, filma, knjig in programov ... V grobem bi lahko rekli, da piratstvo predstavlja nov alternativni distribucijski kanal vsebin, saj omogoča brezplačno promocijo (Peace et al., 2003).
Skrb za okolje	Z nakupom originalnega CD-ja dobimo, poleg diska, še škatlico z ovitkom ter mini knjižico. Pri glasbi, pridobljeni prek nelegalnega prenosa na spletu, tega ne dobimo, saj glasbo raje hranimo in poslušamo na osebem računalniku, mp3-predvajalniku, pametnem telefonu. Dolgoročno plastična embalaža onesnažuje okolje že pri sami produkcije in tudi ko jo zavržemo (Kos Koklič & Vida, 2012).
Razgledanost in izmenjava informacij	Avtorji raziskave TNO so poudarili, da je prek spleta dostopna vsebina (npr. medijska knjižnica s staro in najnovejšo vsebino), ki lahko povečuje kulturno ozaveščenost in razgledanost prebivalcev, če se je poslužujejo (Huyhen et al., 2009). S tem imajo prebivalci avtorskih režimov, kjer obstaja stroga cenzura, možnost dostopa do zunanjih informacij.

Vir: Povzeto po A. Huyhen et al., Economic and cultural effects of file sharing on music, film and games, 2009; M. Kos Koklič, & I. Vida, Dejavniki nalaganja piratskih datotek s spleta pri Slovencih, 2012; A. G. Peace et al., Software piracy in the workplace: A model and empirical test, 2003; J. Tomše & B. Amon, Maja Bogataj Jančič o prihodnosti interneta: Želimo sistem, ki nagraduje avtorje, ne pa vseh okoli njih, 2014.

Naj na tem mestu še omenim Matta Mansona, avtorja knjižne uspešnice »The Pirate's dilemma«, ki je v intervjuju z naslovom Digitalno piratstvo je družbeno koristno omenil, da se je industrija prilagaja na digitalne pirate (Hvac, 2012). Za primer je postavil Apple in njegovega ustanovitelja Steva Jobsa, ki je dejal, da če želimo ustaviti digitalne pirate, je treba z njimi tekmovati. Stevu Jobsu je to uspelo s storitvijo iTunes. Z njo so uporabnikom ponudili podobno izkušnjo, kot jo ponujajo torrent programi, a za denar.

Zgoraj opisano pa vseeno ne pomeni, da bi morali digitalno piratstvo podpirati, saj je kaznivo, prepovedano, moralno in etično sporno. Ljudje, ki se ga poslužujejo, bi morali nositi določeno stopnjo odgovornosti. »Kljub mnogim razlagam, ki zagovarjajo digitalno piratstvo, je takšno jemanje napačno. Nihče ga ne sme opravičevati, zakon pa ga mora ustaviti« (Lessig, 2005, str. 79).

1.5.2 Negativni učinki digitalnega piratstva

V spodnji Tabeli 2 so opisani negativni učinki, ki jih ima digitalno piratstvo za posameznika in za družbo (zadnji trije učinki).

Tabela 2: Negativni učinki digitalnega piratstva

Negativni učinki	Opis
Kršenje avtorskih pravic kot nemoralno početje	Kopiranje avtorskega dela ter uporaba piratske kopije avtorskega dela za lastno oz. nekomercialno uporabo samo po sebi ni kaznivo dejanje po veljavni zakonodaji (Havlinček, 2013). Ne spoštuje pa avtorskih pravic ter znižuje dohodek avtorja zaradi manjšega obsega prodaje.
Visoke kazni in pravne posledice	Kazenski zakonik (Ur. l. RS, št. 50/2012-UPB, 6/16 popr. in 54/15) v 148. členu določa zaporno kazen do pet let za kršenje materialnih avtorskih pravic – piratstvo.
Izpostavljenost do zlonamerne programske opreme	Piratsko pridobljena programska oprema povečuje izpostavljenost uporabnikov do zlonamerne programske opreme, kot so npr. virusi, črvi, trojanski konji ..., ki povzročajo škodo na uporabnikovem osebem računalniku.
Brez tehnične pomoči	Piratsko pridobljena programska oprema ne zagotavlja uradne tehnične pomoči in posodabljanja le-te.
Manjši obseg ustvarjanja	Avtorji niso motivirani in učinkoviti pri ustvarjanju, saj za svoje delo niso nagrajeni, ker je možno njihovo delo uporabljati oz. pridobiti brezplačno (Harvey, 2005).
Neprimerna – kompleksna vsebina za mladino	Mladoletnikom je dostopna vsebina, ki jim škoduje oz. zanje ni primerna, saj ne vsebuje opozoril starostnih omejitev.
Gospodarska škoda	Smith in Telang (2012) sta v svoji raziskavi ugotovila, da ima piratstvo negativen učinek na prodajo v računalniški industriji. Manjši obseg prodaje pa pomeni manjši prihodek za avtorja in posredno za državo. »Kraja programske opreme še naprej duši inovacije v informacijski tehnologiji, onemogoča ustvarjanje novih delovnih mest in zavira gospodarsko rast po vsem svetu,« je izjavil nekdanji predsednik organizacije BSA Robert Holleyman (Alhadi, & Meršak, 2013).

Vir: Povzeto po M. Havlinček, Kaj je piratstvo?, 2013; S. J. Harvey, Why did you do that? An economic examination of the effect of extrinsic compensation on intrinsic motivation and performance, 2005; M. D. Smith in R. Telang, Assessing the Academic Literature Regarding the Impact of Media Piracy on Sale, 2012; H. Alhadi, & K. Meršak, Piratstvo, 2013.

1.6 Boj proti digitalnemu piratstvu

Slovenija je 26. januarja 2012 v Tokiu skupaj z drugimi članicami podpisala mednarodni trgovski sporazum za boj proti ponarejanju (ACTA). Namen tega sporazuma je uskladitev mednarodnih standardov glede zaščite pravic ustvarjalcev glasbe in filmov, modnih ustvarjalcev, proizvajalcev farmacevtskih izdelkov kot tudi drugih izdelkov, ki so pogosto tarča kraje intelektualne lastnine, in s tem zaježitev spletnega piratstva (MGRT, 2012). Sporazuma ACTA nekatere članice EU in njeni državljani niso sprejeli pozitivno (protesti, Nemčija ne podpiše ...), ker krši temeljne človekove pravice, vključno s svobodo izražanja in zasebnosti. Dr. Bogataj Jančič v intervjuju to stanje pojasni: »Pogajanja so, podobno kot pri drugih mednarodnih trgovinskih sporazumih, potekala v tajnosti. Trgovinski sporazumi so po navadi dogovori o izvajanju trgovine med državami. V tem primeru so se v sporazumu znašle tudi pravice uporabnikov na digitalnih vsebinah, iz njih pa je bilo mogoče razbrati težnje, da bi to lahko bila pravna podlaga za zahteve za nadzor nad prometom na internetu in razkrivanje identitete uporabnikov.« (Tomše & Amon, 2014).

Proti digitalnemu piratstvu se v Sloveniji bojujeta naslednji vladni organizaciji:

- Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport – Direktorat za informacijsko družbo, ki pripravlja zakonodajo s področja elektronskih komunikacij in informacijske družbe v Republiki Sloveniji in
- Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo (MGRT) – Tržni inšpektorat Republike Slovenije, usmerjeno je k ugotavljanju bistvenih kršitev, ki predstavljajo večjo nevarnost za javni interes in imajo škodljive posledice za osebe, premoženje in okolje.

V nadaljevanju podrobneje predstavljam vodilni mednarodni neprofitni organizaciji na področju boja proti digitalnem piratstvu, ki sta pri svojem delu uspešni, in sicer:

- Združenje razvijalcev in prodajalcev računalniške strojne in programske opreme – BSA (angl. *The Software Alliance*) in
- Združenje podjetij industrijske programske opreme in informacijske industrije – SIIA (angl. *The Software & Information Industry Association*).

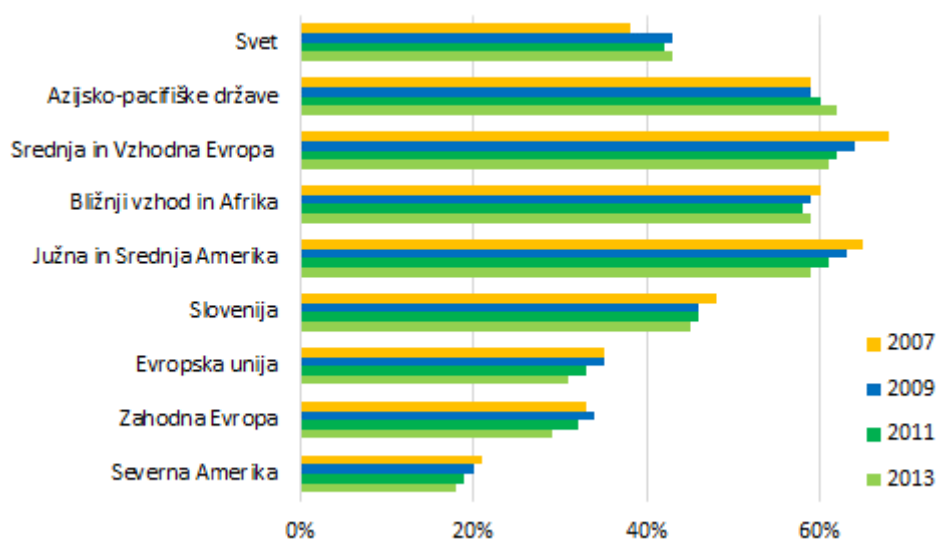
BSA, ki deluje že od leta 1988, je neprofitno združenje razvijalcev in prodajalcev računalniške strojne in programske opreme in si prizadeva zaježiti nezakonito reprodukcijo strojne-računalniške oz. programske opreme. S tem pomaga uresničevati cilje panoge ponudnikov programske opreme in njenim partnerjem na tem področju. Na kratko bi lahko rekli, da se zavzema za varen in zakonit digitalen svet. Njihov sedež je v glavnem mestu Združenih držav Amerike, Washingtonu, in je prisotno v več kot 80 državah, z več kot 11 podružnicami po vsem svetu. Njihovi člani (Adobe, Apple, Dell, IBM, Intel, Microsoft, Nero, Oracle, Siemens in drugi) so inovativna podjetja na področju razvijanja programskih

rešitev, ki sodelujejo med seboj, kar je ključni pomen pri spodbujanju gospodarske rasti, izboljšanju sodobnega življenja in razvoju inovacij (O BSA in članih, 2015).

Dr. Bogataj Jančič je v intervjuju o BSA povedala naslednje: »V Sloveniji je prisotno že dolgo časa, in sicer odkar je pri nas prisoten Microsoft. Verjetno je prav ta industrija dosegla, da smo imeli že leta 1995 v kazenski zakonodaji kot kaznivo dejanje določen tudi poseg v materialne avtorske pravice.« (Tomše & Amon, 2014).

Digitalno piratstvo je vedno bolj razširjeno zaradi dostopnosti tehnologije, saj vsak uporabnik z računalnikom in dostopom do spleta lahko brez večjega truda prenese datoteke prek različnih programov (Havlinček, 2013). Raziskava organizacije BSA je v poročilu za leto 2013 (BSA, 2014) zajela uporabnike računalnikov na 34 trgih, ki vključuje 22 tisoč domačih in poslovnih uporabnikov osebnih računalnikov ter dva tisoč direktorjev informacijskih oddelkov. V raziskavi ugotavljajo, da je odstotek programske opreme za osebne računalnike, nameščene brez ustreznih licenc, globalno v letu 2013 znašal 43 odstotkov, kar pomeni razliko ene odstotne točke v primerjavi z letom 2011 in kar pet odstotnih točk več kot leta 2007. Države v razvoju (Azijsko-pacifiške države, Srednja in Vzhodna Evropa, Bližnji vzhod in Afrika), kjer je nelicenčna programska oprema še vedno najbolj razširjena, so namreč k temu odstotku prispevale največ. Severna Amerika ima še naprej najnižjo raven nelicenčne programske opreme, ki znaša 19 %, kar je za kar 26 odstotnih točk manj kot v istem letu za Slovenijo (Slika 4).

Slika 4: Raven nelicenčne programske opreme – stopnja digitalnega piratstva



Vir: Prirejeno po BSA Global Software Survey, The Compliance Gap. 2014.

Kljub podpisu sporazuma ACTA pa delež piratske programske opreme pri nas že nekaj let vztraja na stopnji okoli 46 odstotkov, zaradi česar pri BSA menijo, da bo treba v ozaveščanje

in izobraževanje vložiti še več truda. Poudarjajo, da gre za resna kazniva dejanja, zaradi katerih so storilci lahko obsojeni na visoke denarne in zaporne kazni (Slovenski BSA v letu 2013, 2014).

»Delovanje BSA je usmerjeno k zaščiti pravic intelektualne lastnine ponudnikov programske opreme, uveljavljanju zakonodaje s področja avtorskih pravic programske opreme in spodbujanju skladnosti« (O BSA in članih, 2015). Pri svojem boju proti piratstvu zato sodeluje s policijo, carino, državnim tožilstvom, sodstvom ter s tržnim inšpektoratom Republike Slovenije, ki opravlja redne letne preglede programske opreme v podjetjih v Sloveniji. Poleg tega pa se BSA še udeležuje pri nastopih na sejnih (Informatika, Internet, Infos), informira po telefonu, izdaja informativne brošure ter organizira izobraževalne kampanje.

SIIA je leta 1999 ustanovljeno združenje več kot 800 podjetij industrijske programske opreme in informacijske industrije po vsem svetu. Njeni člani so tako začetniška start-up podjetja kot tudi že uveljavljena, vodilna podjetja, kot npr. Adobe, Apple, FINRA, Google, Morgan Stanley, Morningstar, Polar in drugi. Spodbuja pomen varnosti in zaščite avtorskih pravic in intelektualne lastnine podjetij, potrošnikov in podjetij izobraževanja, ki so udeleženci v digitalni dobi. V boju proti digitalnemu piratstvu vodi dva programa, in sicer:

- korporativni protipiratski program (angl. *corporate anti-piracy program*) – obravnava primere digitalnega piratstva programske opreme in vsebin znotraj podjetja. Obravnavajo pritožbe, pridobljene od zunanjih virov, kot so npr. prodajalci, člani družbe, sedanji/nekdanji zaposleni v računalniških podjetjih ..., ki imajo zanesljive informacije o nezakoniti uporabi programske opreme ali digitalne vsebine v podjetju. Za spodbujanje pritožb o nezakoniti uporabi programske opreme ali digitalne vsebine SIIA ponuja tudi denarne nagrade v višini enega milijona dolarjev. Preden urgira, za vsak primer preveri dejstva še s svojimi informacijami, tako da primer pritožbe temeljito razišče in preuči (Corporate Anti-Piracy Program, 2015).
- internetni protipiratski program (angl. *internet anti-piracy program*) – v okviru tega programa nadzorujejo spletne dražbene strani, prek katerih posamezniki nelegalno prodajajo ponarejeno programsko opremo. SIIA z ekipo preiskovalcev sodeluje pri testnem nakupu prek spletnih dražbenih strani, da preverijo ali se prek njih prodajajo ponarejena ali originalna programska oprema. Ugotavljajo, da so spletne dražbene strani (eBay, Amazon, Yahoo!) najbolj zlorabljene za prodajo nelegalne programske opreme. V letu 2012 je SIIA zaprla 24 tisoč takih spletnih dražbenih strani (Internet Anti-Piracy Program, 2015).

Medtem ko države in organizacije na eni strani oblikujejo nove načrte za boj proti piratstvu, na drugi strani digitalni pirati razvijajo nove programe ter iščejo nove poti za brezplačno dostopanje do digitalnih vsebin prek spletnega omrežja. Posamezniku bo zlahka na tak način ostala možnost oz. izbira za digitalno piratstvo.

2 TEORIJE VEDENJA

Za lažje razumevanje, zakaj se posameznik, poleg že omenjenega, še odloči za digitalno piratstvo in kaj vpliva na njegovo vedenje oz. odločanje, moramo najprej razumeti vedenje posameznika. Treba je preučiti psihološke teorije, ki raziskujejo dejavnike vedenja, ter z njihovo pomočjo ugotoviti, kateri dejavniki so tisti, ki vplivajo na posameznikovo odločanje za tako vedenje.

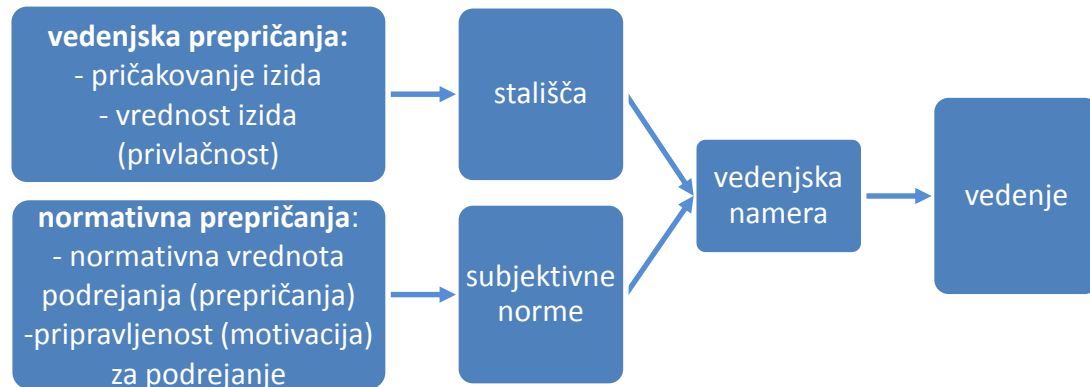
Področje raziskovanja posameznikovega vedenja razlaga več psiholoških teorij. Na področju digitalnega piratstva sta se dokaj uveljavila dva vzročna modela vedenja, in sicer teorija razumne akcije (angl. *theory of reasoned action*) in teorija načrtovanega vedenja (angl. *theory of planned behavior*), ki sta predstavljena v nadaljevanju. S pomočjo teh dveh modelov, ki napovedujeta vedenje posameznika, bom lahko oblikovala dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo namero za posluževanje digitalnega piratstva.

2.1 Teorija razumnih dejanj

Teorijo razumnih dejanj (v nadaljevanju TRA) sta med leti 1975 in 1980 razvila ter utemeljila priznana ameriška psihologa Ajzen in njegov učitelj Fishbein, z namenom napovedati in razumeti obnašanja posameznikov. Koncept TRA izhaja iz socialne psihologije in raziskovanja stališč, ki se ga lahko uporablja za raziskovanje skoraj vsakega vedenja (Fishbein & Ajzen v Bock & Kim, 2002). Temelji na predpostavki, da se ljudje vedejo racionalno in v interakciji posameznika z okoljem (Blue, 1995), se pravi zavestno in kontrolirano. Vedenjski model TRA (Slika 5) definirata kot razmerje med prepričanji, stališči, normami, namenom in vedenjem.

Ugotovila sta, da na vedenje (angl. *behavior*) posameznika vplivata, neposredno prek vedenjske namere (angl. *intention*), dve determinanti vedenja, in sicer stališča (angl. *attitude*) in subjektivne norme (angl. *subjective norm*).

Slika 5: Grafični prikaz modela TRA



Vir: Gergen & Gergen v Ule, Fishbeinov model predvidevanja obnašanja osebe iz poznavanja njenih stališč, 2009, str. 160.

2.1.1 Stališča

Sociologinja Ule (2009) opisuje stališča kot nekaj, kar naj bi obstajalo ali se dogajalo v »glavah«, v duševnosti posameznika in naj bi »vplivalo« na njegove odgovore na vprašanja (vedenje). »Zanje nimamo nobenih bioloških dispozicij. So torej socialno pridobljene strukture, ki potekajo skozi proces učenja. Oblikujemo in spreminjamo jih skozi celo življenje« (Ule, 2009, str. 133). Fishbein in Ajzen (Blue, 1995) opredeljujeta stališče kot posameznikova pozitivna ali negativna vrednotenja do določenega vedenja oz. ali je posameznik naklonjen nekemu vedenju ali ne.

Če povzamem avtorje, se skozi stališča, ki jih je posameznik pridobil na osnovi lastnih življenjskih izkušenj, vedenj, informacij, znanj in postavljenih norm iz okolice, izraža njegov individualni (notranji, duševni) vpliv na vedenje. Stališča lahko posameznik oblikuje tudi na osnovi čustev jeze, privlačnosti, sovraštva ter drugih čustev, ki jih vzbudijo določene osebe ali situacije (Kostanjevec, 2013).

Stališča do določenega vedenja so osnovana na podlagi posameznikovega vedenjskega prepričanja, da tako vedenje prinese možne pričakovane rezultate oz. z njim doseže želene cilje, koristi. »Kakšna bodo ta pričakovanja, pa je odvisno od prepričanj, ki jih ima posameznik o določenem vedenju« (Radovan, 2001, str. 103). Dobro poznavanje posameznikovih vedenjskih prepričanj je komponenta, s katero je mogoče razumeti in spreminjati stališča posameznika (Radovan, 2001). Moč stališč (A) je odvisna od dveh dejavnikov, in sicer od:

- pričakovanja izida vedenja (b_i) – posameznikova moč prepričanja, da določeno vedenje pripelje do določenega izida oz. cilja;
- vrednosti izida vedenja (e_i) – posameznikova privlačnost in vrednotenje določenega izida oz. cilja.

Omenjeno lahko ponazorimo z naslednjo enačbo (1) (Ajzen, 1991, str. 191):

$$A = \sum_{i=1}^n b_i e_i \quad (1)$$

»Pozitivna stališča do določenega objekta ali situacije posameznika spodbudijo k izvajanju vedenja, negativna stališča pa preprečujejo izvajanja dejanja, do katerih ima negativna stališča« (Kostanjevec, 2013).

2.1.2 Subjektivne norme

Ajzen in Fishbein subjektivne norme definirata kot funkcijo prepričanj o določenem obnašanju – normativno prepričanje (Radovan, 2001). Na posameznikove subjektivne norme vplivajo socialni pritiski, ki so sestavljeni iz normativnih prepričanj o tem, kakšno vedenje se od posameznika pričakuje – ta normativna prepričanja pa so utemeljena s pričakovanji, da bo posameznik upošteval norme in pravila. Moč pritiska je odvisna tudi od potreb, da bi posameznik ustregel drugim (prijateljem, družini) – referenčnim socialnim skupinam (Ule, 2009). Skozi subjektivne norme se izraža posameznikov socialni (zunanji, fizični) vpliv, iz okolja, v katerem posameznik biva, na vedenje.

Če povzamem avtorje, so subjektivne norme (SN) osnovane na normativnem prepričanju posameznika o tem, kaj si »socialno okolje«, v katerem živi, oz. referenčna skupina misli, kako naj bi ravnal v določeni situaciji. Moč prepričanj, ki se nanašajo na posameznikovo mnenje o tem, kakšno ravnanje drugi pričakujejo od njega v določeni situaciji (Radovan, 2013), je odvisna od dveh dejavnikov, in sicer od:

- normativne vrednote podrejanja (n_i) – posameznikovo prepričanje, da referenčna skupina od njega pričakuje oz. odobrava določeno vedenje, zato se podredi (pritisk);
- pripravljenosti za podrejanje (m_i) – posameznikova motivacija oz. želja, da bi s prilagajanjem ustregel (upoštevata in ravna) referenčni skupini.

Omenjeno lahko ponazorimo z naslednjo enačbo (2) (Ajzen, 1991, str. 195):

$$SN = \sum_{i=1}^n n_i m_i \quad (2)$$

Zaznavanje družbenih pritiskov za določeno vedenje lahko pri posamezniku povzroči pozitivna (ponos, spoštovanje do sebe) ali negativna (sram, krivda) občutja. Posameznik se bo vedel na določen način, ko bo vedenje vrednotil pozitivno in ko bo verjel, da referenčna

skupina to od njega pričakuje (splošno sprejeti standardi socialnega vedenja, mišljenja ali občutenja).

2.1.3 Vedenjska namera in vedenje

Ajzen in Fishbein pri vedenjski nameri mislita na stopnjo posameznikove pripravljenosti oz. motiviranosti za določeno vedenje ali za možne pričakovane izide oz. cilje, ki bi jih dosegel s tem vedenjem (Radovan, 2001). »Posameznik se bo torej obnašal na določen način takrat, ko bo menil, da je njegovo početje smiselno, in takrat, ko bo menil, da ga odobrava tudi njegova referenčna skupina« (Radovan, 2001, str. 105).

Vedenjsko namero (I) matematično opredelimo kot funkcijo stališč (A) in subjektivnih norm (SN), ki nanjo neposredno vplivajo (Blue, 1995). Pomembnost dejavnika stališč in norm ponazarjata njuni empirični uteži (w_1 , w_2), ki sta različni od posameznika do posameznika. Uteži določata, kateri dejavnik je pri določenem vedenju za posameznika pomembnejši, saj variirata glede na vrsto vedenja, pogojev in lastnostmi posameznika (Radovan, 2001). Omenjeno lahko ponazorimo z naslednjo enačbo (3) (Blue, 1995, str. 106):

$$I = A_{w1} + SN_{w2} \quad (3)$$

»Šibka pozitivna stališča do določenega vedenja in močan socialni pritisk, ki ga ne odobrava, posameznika odvrača od vedenja. Socialne norme so močnejše kot individualne, zato bodo bolj vplivale na posameznikove namere kot njegova stališča« (Radovan, 2001b, str. 12). Po modelu TRA je vedenjska namera (I) oz. določena stopnja pripravljenosti za vedenje edina in neposredna determinanta oz. ključni napovedovalec, ki predvideva posameznikovo dokaj natančno vedenje. »Specifičnost vedenja pa vpliva na povezanost vedenjskih namer z vedenjem« (Kostanjevec, 2013, str. 20). Povezavo med vedenjem (B) in vedenjsko namero (I) zato zapišemo z naslednjo enačbo (4) (Blue, 1995 str. 106):

$$B = I \quad (4)$$

Vedenjska namena ostaja stabilna le kratek čas. Čeprav pa je stabilna, je pomembno, da je čas med merjenjem namena in vedenja dovolj kratek, da se zagotovi čim bolj natančna napoved vedenja prek vedenjske namere (Fishbein & Ajzen, 1980, v Blue, 1995, str. 106). Za še bolj natančno napoved vedenja nam je v pomoč tudi dejavnik »poznavanje vedenjskih namer posameznika, ki lahko pomembno vpliva na uspešnost napovedovanja vedenja posameznika, če izhajamo iz ugotovitve, da je socialno vedenje zavestno kontrolirano« (Kostanjevec, 2013). Dejavnika, kot sta pogoj, pod katerimi naj bi vedenje posameznika teklo, in dejavnik posameznikovih osebnih značilnosti tudi vplivata na določeno vedenje posameznika (Radovan, 2001b).

2.1.4 Pomanjkljivost teorije razumnih dejanj

Fishbeinov in Ajzenov model TRA zelo dobro razloži in napoveduje spreminjanja vedenja in stališč, a le s predpostavko, da imamo res zadosti ustreznih podatkov o posamezniku. Model TRA je primeren pri enostavnih spremembah in prilagoditvah vedenja, ki so odvisne od manjšega števila prepričanj. Pomanjkljivost modela TRA pa se pojavi tako pri bolj kompleksnih primerih, kjer bi se morali v model TRA vključiti tudi drugi stranski in zunanji dejavniki, ki dodatno vplivajo na strukturo prepričanj posameznika (Nastran Ule, 2000). A model TRA vseh dejavnikov, ki vplivajo na posameznikovo vedenje, ne pojasnjuje.

V vsakdanji uporabi se pogosto zamenjuje pojem stališče z drugimi pojmi, ki so mu sorodni, vendar mu niso enaki, kar predstavlja problem pri definiranju. Stališče pogosto zamenjujemo s prepričanjem, verovanjem, normami, vrednotami in mnenji, kar lahko povzroči zmedo pri pridobivanju podatkov – vprašalniki za analiziranje le-teh (Ule, 2009).

Predpostavka modela TRA, da je posameznikovo vedenje pod njegovim zavestnim nadzorom, ni »življenjska«, saj se lahko posameznik odzove oz. vede spontano ali vedenje nadzoruje do neke mere. Posameznikovo vedenje tako ni prostovoljno, ampak nadzorovano (Grublješič, 2013), kar pa model TRA ne zajema in ne predpostavlja. Glavno pomanjkljivost TRA modela pa je v tem, ker predvideva, da je posameznikova motivacija odvisna od privlačnosti nekega izida oz. cilja, saj posameznik ne bo sprožil nekega vedenja brez vrednotenja le-tega. »Nekatere raziskave so pokazale, da pri izbiri cilja ni pomembna samo njegova privlačnost in socialna spremenljivka, ampak tudi zaznana dosegljivost (Beck & Lunda, 1981, 1990; Hackett, 1999; Wheeler, 1983, v Radovan, 2001). Pojavi se razkorak med pričakovanjem in vedenjem. Posameznikovo nezaupanje v lastno sposobnost, da doseže želen cilj oz. nezmožnost doseganja le-tega, lahko izniči še tako privlačen cilj (Radovan, 2003).

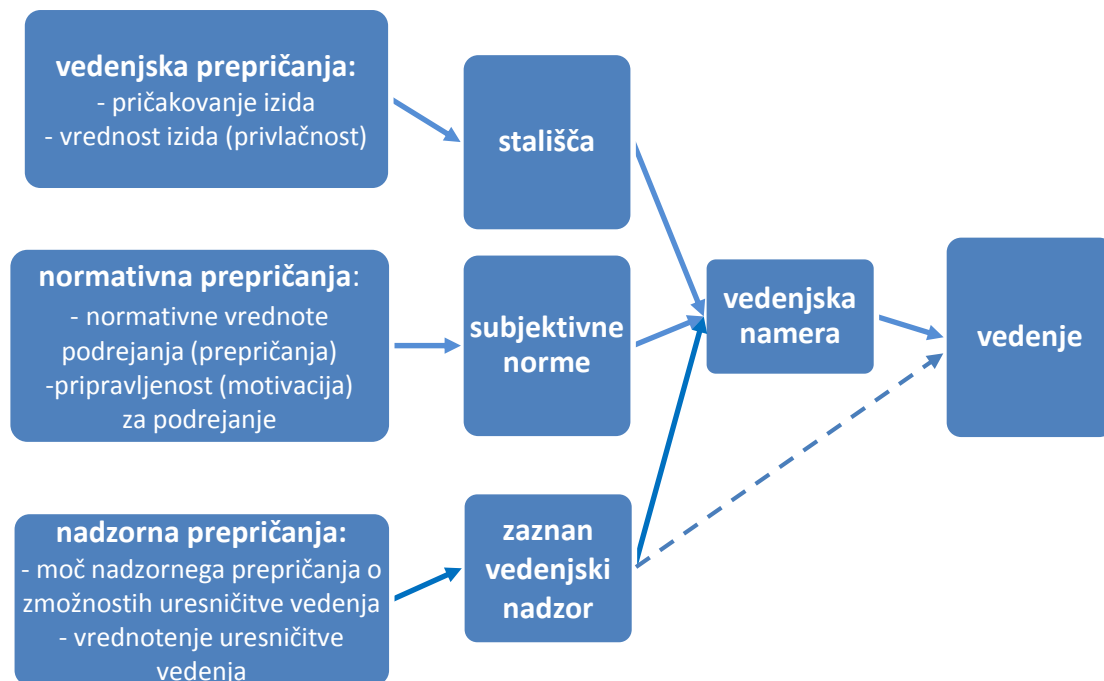
Zaradi omenjenih slabosti se je pokazalo, da »samo poznavanje stališč in zaznavanje referenčnih skupin za razlago vedenjskih namer ne zadostujeta« (Radovan, 2003, str. 113), kar pa ne pomeni, da je model TRA napačen, ampak pomanjkljiv in omejujoč ter ga je treba nadgraditi. Tako se je pojavila potreba po razširitvi modela TRA, ki bi odpravila slabosti in bolje obrazložila dejavnike, ki še pojasnjujejo posameznikovo vedenje in vlogo vedenjske namere.

2.2 Teorija načrtovanega vedenja

Teorija načrt(ova)nega vedenja (v nadaljevanju TPB) sta leta 1985 razvila ameriški psiholog Ajzen in Madden kot nadgradnjo modela TRA, zaradi njegove pomanjkljivosti. Model TRA (Slika 6) sta razširila z vključitvijo novega dejavnika, saj sta z njim poskušala povečati pojasnjevanje vpliva determinant, ki vplivajo na vedenje. Zaradi mnenja, da bo vedenjska namera močnejša, kadar posameznik misli, da lahko nadzira svoje vedenje, sta k modelu

TRA dodala dodatni primarni dejavnik, in sicer zaznan vedenjski nadzor (angl. *perceived behavioral control*) (Ajzen & Madden, 1986). »Vedenje pogosto ni prostovoljno, ampak nadzorovano, zato ta dejavnik poleg posameznikovega stališča in subjektivne norme dodatno vpliva na posameznikovo namero vedenja in samo vedenje« (Grublješič, 2013, str. 9).

Slika 6: Grafični prikaz modela TPB



Vir: I. Ajzen, *Theory of planned behavior*, 1989, str. 252, slika 10.2.

2.2.1 Zaznan vedenjski nadzor

Ajzen in Madden (1986) zaznan vedenjski nadzor opredeljujeta kot posameznikovo prepričanje o lastni zmožnosti za uresničitev določenega vedenja in prepričanje, koliko lahko zunanji dejavniki vplivajo na rezultat določenega vedenja. Zaznan vedenjski nadzor tako upošteva dva vidika, in sicer notranje dejavnike nadzora nad vedenjem (disciplina, izbočenost, spretnost, sposobnost, izkušnje) kot tudi zunanje dejavnike nadzora nad vedenjem (časovna ovira, sodelovanje z drugimi, priložnost, dostopnost virov), kar pomeni, da vpliva dvodimenzionalno (Ajzen, 1991).

Ugotavljata tudi, da je zaznan vedenjski nadzor motivacijski dejavnik, ki sproži določeno posameznikovo vedenje. Moč posameznikove motivacije je odvisna od predstave, kako težko je vedenje izvedljivo in kako uspešno ga posameznik lahko izvede (Radovan, 2001).

Zaznan vedenjski nadzor (PBC) posameznika je torej sestavljen iz niza nadzornih prepričanj. Moč nadzornega prepričanja pa je odvisna od dveh dejavnikov, in sicer od (Ajzen, 1991):

- moči nadzornega prepričanja o zmožnosti uresničitve vedenja (c_i) – posameznikovo prepričanje, da je sposoben izvesti določeno vedenje;
- moči vrednotenja uresničitve vedenja (p_i) – posameznikova ocena pomembnosti oz. dostopnost za določeno vedenje.

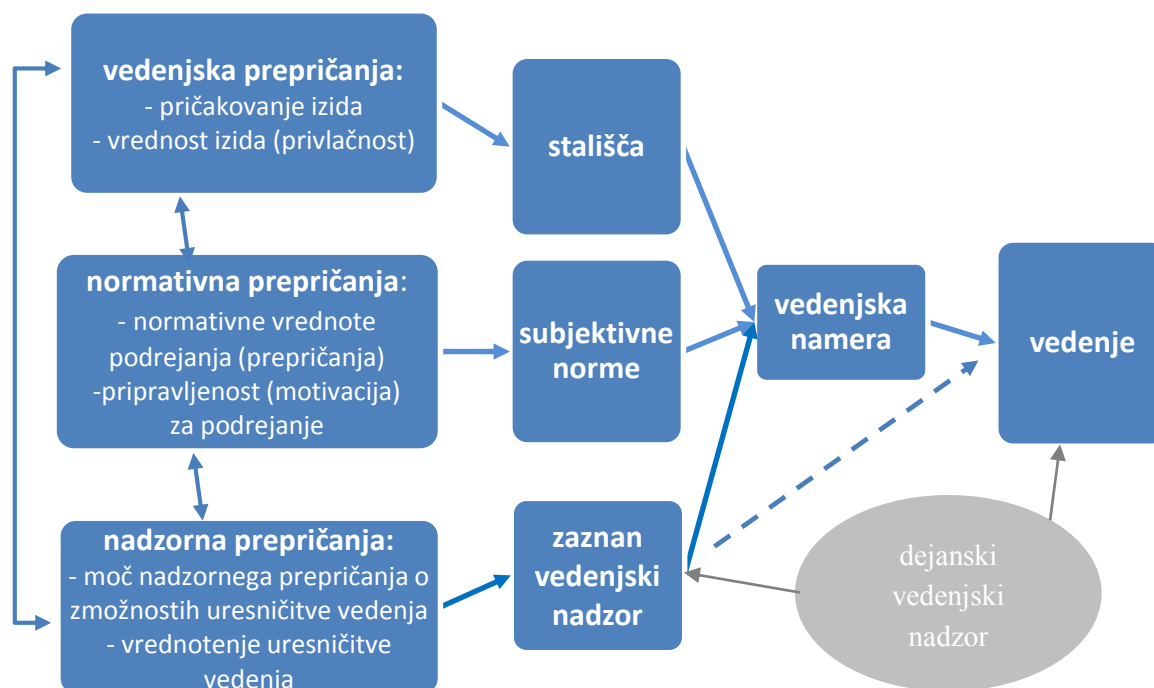
Omenjeno lahko ponazorimo z naslednjo enačbo (5) (Ajzen, 1991, str. 197):

$$PBC = \sum_{i=1}^n c_i p_i \quad (5)$$

Zaznan vedenjski nadzor tako pokaže, kakšen nadzor ima posameznik nad svojim vedenjem in situacijo. Kako pa posameznik zazna vedenjski nadzor, pa je odvisno od pozitivnega in negativnega vrednotenja vedenja, cilja in moči motivacije za njegovo uresničitev (Ajzen & Madden, 1986). Zaznan vedenjski nadzor lahko na vedenje vpliva na dva načina, in sicer (Radovan, 2001):

- posredno prek vedenjske namere; posameznik dvomi nad nadzorom lastnega vedenja, ker na njegovo vedenje vplivajo drugi zunanji dejavniki, na katere nima vpliva. Posameznikova motivacija za določeno vedenje bo zanj nižja, kot bi bila sicer;
- neposredno; ko posameznikovo vedenje ni odvisno le od motivacije za določeno vedenje, ampak tudi od njegove ocene lastne sposobnosti, ki jo posameznik potrebuje, da doseže zastavljen oz. želen cilj. Posameznik, ki ni motiviran, npr. nima potrebnih sposobnosti ali nima določenih virov ali nima priložnosti za uresničitev določenega vedenja ali nima virov sredstev oz. pripomočkov in drugih pogojev, ki so potrebni za uresničitev določenega vedenja, se ne loti uresničevanja ciljev, kljub temu da ima do tega pozitivno stališče in potrditev referenčne skupine. Omenjene ovire omejujejo posameznikov zavestni nadzor, zato zaznan vedenjski nadzor neposredno vpliva na vedenje ter s tem prevzame vlogo dejanskega nadzora vedenja (angl. *actual behavioral control*).

Slika 7: Povezava med spremenljivkami znotraj TPB



Vir: Prirejeno po I. Ajzen, *Organizational Behavior and Human Decision*, 1991, str. 182, slika 1.

2.2.2 Vedenjska namera in vedenje za posluževanje digitalnega piratstva

Vedenje opredelimo kot odziv posameznika v določeni situaciji glede na njegov zastavljeni cilj, ki ga želi osvojiti. Po TPB na posameznikovo vedenje neposredno vplivata vedenjska namera in mnenje o nadzoru nad vedenjem (Radovan, 2003). Če sta oba dovolj izražena, se zgodi določeno vedenje. V primeru posluževanja digitalnega piratstva na posameznikov vedenjski namen vplivajo naslednji motivacijski dejavniki:

- posameznikova stališča (A) – vedenjsko prepričanje; posameznikovo stališče do posluževanja digitalnega piratstva je pozitivno, če od tega pričakuje korist (prihranek denarja in časa, udobje, zabavo ...). Bolj ko so za posameznika pomembne te koristi, močnejše je posameznikovo stališče do posluževanja digitalnega piratstva;
- subjektivne norme (SN) – normativno prepričanje; kakšen vpliv imajo subjektivne norme, da se posameznik poslužuje digitalnega piratstva, je odvisno od posameznikovega prepričanja, ali se ga sme posluževati ali ne in od motivacije, da bi s prilagajanjem ustregel svoji referenčni skupini – okolju. Če posameznik misli, da njegova referenčna skupina vidi digitalno piratstvo kot negativno početje in ga ne odobrava ter ji posameznik želi ustreči, kar pomeni, da svoje želje podredi željam drugim, potem je pripravljen oz. obstaja velika verjetnost, da opusti digitalno piratstvo ali se ga ne loti;

- **zaznan vedenjski nadzor (PBC)** – prepričanje o nadzoru; če ima posameznik dostop do vseh potrebnih orodij za pridobivanje nelegalnih digitalnih vsebin in znanje o uporabi teh orodij, potem obstaja večja verjetnost, da se bo poslužil digitalnega piratstva, kot pa če tega orodja in znanja o uporabi ne bi imel.

S Sliko 8, ki prikazuje primer oblikovanja vedenja glede posluževanja digitalnega piratstva, je videti, da bi lahko na posameznikovo odločitev vedenja vplivali tudi drugi dejavniki, ki jih TPB ne upošteva oz. zajema.

Slika 8: Primer oblikovanja vedenja glede posluževanja digitalnega piratstva



Vedenjska namera je tako kazalnik, koliko napora je posameznik pripravljen oz. motiviran vložiti za določeno vedenje. Velja, da močnejša kot so stališča in subjektivne norme ter večji kot je zaznan vedenjski nadzor, bolj bo močen posameznikov vedenjski namen (I), ki bo oblikoval njegovo končno vedenje (B) (Ajzen, 1991). Pomembnost teh dejavnikov ponazarjajo uteži (w_1, w_2, w_3), ki so različne od posameznika do posameznika. Omenjeno lahko zapišemo z naslednjo enačbo (6), ki predstavlja celotni model TPB (Blue, 1995, str. 106):

$$B = I = A_{w1} + SN_{w2} + PBC_{w3} \quad (6)$$

Model TPB se najbolje izkaže, če ga uporabljamo za razlago vedenje posameznika, ko se ta odloča svobodno, in ne ko njegovo vedenje izhaja iz obveze, dogovorov ali pogajanj. Pri svobodnem odločanju lahko posameznik upošteva posledice svojega vedenja, še predno se odloči za določeno vedenje (Thompson & Thompson, 1996). Na tak način je model TPB pravo teoretično izhodišče za raziskovanje moči dejavnikov, ki vplivajo na vedenjsko namero posameznikove odločitve za digitalno piratstvo. Model TPB ima kot tudi vsi drugi modeli pomanjkljivosti, zato ga je treba razširiti.

2.2.3 Kritika teorije načrtovanega vedenja

TPB je izhodišče za številne druge raziskave na področju digitalnega piratstva in z njim povezanih dejavnosti. Kljub temu da sta obravnavani teoriji vplivni in razširjeni, nekateri avtorji trdijo, da ne upoštevata drugih ključnih zunanjih dejavnikov, ki lahko vplivajo na posameznikovo namero in posledično vedenje posameznika. Tudi Ajzen (1991) je ob objavi TPB poudaril, da je model TPB odprt za razširitve in dopolnitve, če bi se izkazalo, da bi z dodatnimi dejavniki pripomogli k boljšemu pojasnjevanju vedenja. Narejeno je bilo več raziskav, v katerih so avtorji teorijama dodajali različne dejavnike, z namenom izboljšati učinkovitost napovedovanja vedenja posameznikov.

Posameznikovega vedenja ne moremo preučevati zgolj iz individualnih vzgibov, kot jih v veliki meri upoštevata omenjeni teoriji, temveč tudi iz posameznikovega življenjskega okolja, kjer se razvija. Za dopolnitev le-tega v nadaljevanju vključujem in predstavljam tudi druge posredne dejavnike, ki napovedujejo posameznikovo vedenjsko namero za posluževanje digitalnega piratstva.

2.3 Drugi dejavniki, ki vplivajo na vedenjsko namero

Številne raziskave poskušajo že od zgodnji let 1980 razvozlati fenomen digitalnega piratstva, in sicer zakaj se posameznik odloči za posluževanje digitalnega piratstva in kateri so tisti dejavniki, ki najbolj vplivajo na posameznikovo vedenje. Prve raziskave na tem področju so bile le opisne narave, brez empiričnega preizkusa. V začetkih so številni avtorji raziskav poskušali ugotoviti le demografske značilnosti posameznikov, kot npr. spol, starost, poklic, izobrazba, posameznikov etični vidik na posluževanje digitalnega piratstva, ..., ki bi vplivale na posluževanje digitalnega piratstva (Peace et al., 2003). Šele kasneje po uveljavitvi modela TRA in TPB so začeli raziskovalci izvajati tudi empirične dele raziskave. Christensen in Eining (1991) sta pri raziskovanju teoretičnega dela digitalnega piratstva prva izvedla tudi empirični del, ki temelji na TRA. Empirično sta potrdila, da so stališče do digitalnega piratstva in subjektivne norme posameznika povezani z nagnjenostjo do posluževanja digitalnega piratstva.

V svoji magistrski nalogi omenim še druge pomembne dejavnike, ki so bili testirani in preverjeni na podlagi teorij drugih avtorjev. Smiselno se mi zdi, da v nadaljevanju

opredeljujem dodatne dejavnike, ki lahko spodbujajo ali odvrčajo posameznikovo vedenjsko namero po posluževanju digitalnega piratstva prek omrežij P2P. Osredotočam se na nelegalno kopiranje/nalaganje datotek, ki vsebujejo vsebino, kot npr. računalniške igrice, glasbo, video – filmi, programsko opremo in elektronske knjige; v nadaljevanju posluževanje digitalne piratske vsebine).

V Tabeli 3 so predstavljeni dodatni dejavniki, ki sem jih identificirala s pomočjo pregleda literature in empiričnih študij različnih avtorjev. V nadaljevanju poglavja so predstavljeni podrobneje tisti dejavniki, ki so najpogostejše omenjeni, in sicer najbolj relevantni dejavniki spodbujanja oz. odvrčanja posameznikove vedenjske namere po posluževanju digitalnega piratstva prek omrežij P2P.

Tabela 3: Dejavniki, ki spodbujajo oz. odvrčajo posameznikovo namero za posluževanje digitalnega piratstva

Dejavnik	Avtorji	Ugotovitev
Moralna obveza in družbene norme	Cronan in Al-Rafee (2008) Higgins et al. (2008)	Močna moralna obveza odvrča posameznika od posluževanja digitalnega piratstva.
Etična nevtralnost – Teorija nevtralizacije	Cronan in Al-Rafee (2008) Tan (2002) Gopal in Sanders (1997)	Močno etično zavedanje odvrča posameznika od posluževanja digitalnega piratstva.
Ozaveščenost javnosti – Zakonodaja	Hsu in Shiue (2008) Lau (2003)	Poznavanje zakonodaje in licenčnih sporazumov odvrča posameznika od posluževanja digitalnega piratstva.
Dojemanje cene originalnih izdelkov – Teorija pravičnosti	Hsu in Shiue (2008) Hill (2007) Shin, Gopal in Sanders (2004) Lau (2003) Cheng et al. (1997) Gopal in Sanders (1997)	Večja kot je originalna cena izdelka, močnejša je spodbuda posameznika za posluževanje digitalnega piratstva.
Zaznavanje gotovosti in resnosti kaznovanja – Teorija odvrčanja	Higgins et al. (2008) Peace et al. (2003)	Zaznavanje gotovosti in resnosti kaznovanja posameznika odvrča od posluževanja digitalnega piratstva. Redko izvedene sankcije za kršenje in kaznovanje s strani države spodbujaja

(se nadaljuje)

(nadaljevanje)

Dejavnik	Avtorji	Ugotovitev
		posameznika za posluževanje digitalnega piratstva.
Zaznavanje koristi in navada	Cronan in Al-Rafee (2008) Tan (2005) Cheng et al. (1997)	Če posameznik meni, da si bo s posluževanjem digitalnega piratstva pridobi korist, ga to spodbudi k temu vedenju. Preteklo vedenje posluževanja digitalnega piratstva spodbudi posameznikovo vedenjsko namero posluževanja v prihodnosti.
Demografski dejavniki in anonimnost	Van der Byl in Van Belle (2008) Lau (2003) Hinduja (2003) Kini, Ramakrishna in Vijayaraman (2003) Hinduja (2003) Tan (2002) Gopal in Sanders (1997)	Moški bolj nagnjeni k posluževanju digitalnega piratstva kot ženske in starejši ljudje. Mlajši so bolj nagnjeni k posluževanju digitalnega piratstva kot starejši ljudje. Med spolom in starostjo ni povezanosti . Anonimnost spodbudi posameznikovo vedenjsko namero posluževanja v prihodnosti.
Zaznavanje tveganja	Nandedkar in Midha (2012) Liao et al. (2010) Hsu in Shiue (2008) Chiou, Huang & Lee (2005) Tan (2002) Stone in Grønhaug (1993)	Zaznavanje tveganja posameznika odvrča od posluževanja digitalnega piratstva. Zaznavanje tveganja posameznika ni povezano s posluževanjem digitalnega piratstva.

2.3.1 Moralna obveza in družbene norme

»Morala je sposobnost človekovega posameznika, da se ravna in deluje skladno s svojo vestjo, z lastnim razločevanjem med dobrim in zlim.« (Šček Prebil & Moscatello, 2010, str. 41). Se pravi, morala opisuje posameznikov odnos do sveta, do drugih ljudi in do samega sebe. Moralni predpisi so skupek pravil vzajemnega obnašanja – smernice, ki se nanašajo na to, kaj je dobro oz. pravilno in slabo oz. napačno pri posameznikovi osebnosti in njegovem

ravnanju. Smernice, kot so navodila, navade, pravila, interesi, običaji in kultura norm se razlikujejo od posamezne družbe in se tudi spreminjajo iz obdobja v obdobje. Na tak način morala zapoveduje in prepoveduje. V različnih razredih oz. slojih družbe se oblikujejo tudi različne morale oz. moralne obveze, ki jih posameznik spoštuje in se jih drži (Sruk, 1999).

Moralne norme so družbeno pričakovani vzorci vedenja posameznika, ki opisujejo jasna pravila in usmeritev njegovega obnašanja v določenih situacijah (času, kraju in prostoru) (Šček et al. 2010). Družba mora delovati usklajeno, če želi delovati kot celota. Posameznik ima vedno možnost, da se odloči za »prikrito« neupoštevanje družbenih moralnih norm in in se vede nemoralno, ko eno govori, drugo pa počne. Temu pravimo dvojna morala, saj posameznik poudarja moralo, njegovo ravnanje pa je v nasprotju z njo (Šček et al., 2010).

Cronan in Al-Rafee (2008) sta z raziskavo ugotavljala, kateri dejavniki vplivajo na posameznikovo vedenjsko namero, da se odloči za digitalno piratstvo. Rezultati so pokazali, da pomembno vlogo pri dejavniki namere uporabnika igra moralna obveza oz. občutki krivde, ki preprečujejo posameznikovo posluževanje digitalnega piratstva. Moralna obveza, ki se nanaša na občutek krivde v situaciji posluževanja digitalnih piratskih datotek, posameznika odvrča od tega (Cronan & Al-Rafee, 2008). Tudi raziskava Higgins et al. (2008) je pokazala, da moralno prepričanje močno vpliva na vedenjske navade posameznika pri nameri piratskega udejstvovanja.

2.3.2 Etična nevtralnost – teorija nevtralizacije

Sociologa Sykes in Matza (1957) sta razvila teorijo nevtralizacije na podlagi socialne delinkventnosti – kriminologije, ki se aplicira v različne raziskave norm in etičnosti. Izhajata iz predpostavke, da se posameznik vedno zaveda svoje moralne dolžnosti, in sicer da ravna v skladu z zakonom ter ne teži k nelegalnemu početju dejanja. Da bi posameznik, kljub kršitvi, še vedno sledil moralnim dolžnostim, utiša svojo vest z opravičevanjem svojega vedenja oz. s pomočjo »nevtralizacijskih tehnik« opravičuje svoje sebično vedenje kot etično (Smallridge & Roberts, 2013). Sykes in Matza sta raziskala in razvila pet tehnik nevtralizacije zavedanja kršitve, ki jo posameznik na določenem nivoju sprejema oz. se je sposoben prepričati, da njegovo vedenje ni kršitev, in sicer (Riekkinen & Frank, 2014):

- zanikanje odgovornosti za kaznivo dejanje: posameznik zavrne odgovornost za svoje nezakonito vedenje s trditvijo, da ni imel druge izbire;
- zanikanje škode, ki je posledica vedenja: posameznik trdi, da njegovo nezakonito vedenje ni povzročilo nobene škode oz. nobenih resničnih ali trajnih posledic;
- zanikanje žrtev: posameznik, kljub temu da se zaveda žrtev ali škode, ki jo je povzročil s svojim vedenjem, opravičuje, da si je žrtev to zaslužila – povračilni ukrep;
- obsodba drugih: posameznik prenese krivdo kaznivega vedenja na druge oz. žrtev – preusmeritev;

- sklicevanje na lojalnost: posameznik se za svoje kaznivo vedenje izgovarja na referenčno skupino. Norme in vrednote te skupine postanejo pomembnejše od družbenih.

Opisane tehnike pospešujejo možnosti, da posameznika zanese in se odloči za nelegalno digitalno piratstvo. Na njihovi podlagi se posameznik prepriča, da je njegovo vedenje sprejemljivo. Z opisanimi tehnikami se loči od vseh svojih miselnih in čustvenih procesov, ki vplivajo na njegovo vest ter vedenje oz. dejanje tako lažje izpelje.

Posameznik, ki je etično ozaveščen, dojema digitalno piratstvo kot kaznivo in sporno početje, v katerem vidi žrtve ter nastalo škodo. Če pa posameznik digitalnega piratstva ne dojema kot etični problem, je pri njem prisotna etična nevtralnost (Cronan & Al-Rafee, 2008). Tan (2002) je z raziskavo ugotovil, da dobro zavedanje etičnega stališča posameznika negativno vpliva na posluževanje digitalnega piratstva.

Gopal in Sanders (1998) so poskušali z raziskavo opredeliti dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo »stališče« do digitalnega piratstva. Ugotovila sta, da imajo posameznikova etična stališča močan vpliv na digitalno piratstvo. Posamezniki, ki so izkazovali manj etičnega zavedanja, se pogosteje poslužujejo digitalnega piratstva.

2.3.3 Ozaveščena javnost – zakonodaja

Izraz »ozaveščena javnosti« pomeni, da je posamezniku, ki se poslužuje digitalnega piratstva, poznana zakonodaja, ki ureja avtorske pravice ZASP, kazenski zakonik ter licenčne sporazume programske opreme. Na področju intelektualne lastnine zakonodaja v večini držav težko regulira in sankcionira, predvsem zaradi težavnosti odkritja kršiteljev. Problem je tudi v posameznikih, ki digitalnega piratstva ne dojemajo kot velik problem, predvsem zaradi nizkih kazni in uresničitve dejanskih sankcij.

Izdajatelji programske opreme pri njenem nameščanju kot pogoj vedno zahtevajo uporabnikovo potrditev, da je prebral priložene licenčne sporazume. Le-te uporabljajo kot sredstvo za ozaveščanje uporabnikov, saj so v njih zapisani pogoji uporabe ter navodila o tem, kolikokrat lahko programsko opremo namestijo. Večina uporabnikov, ko namešča programsko opremo na svoj osebni računalnik, ne prebere vsebine licenčnih sporazumov oz. se nanje ne ozira, zato tudi niso ozaveščeni o posledicah kršenja.

Lau (2003), ki med drugim obravnava ozaveščenost javnosti v povezavi s poznavanjem zakona in licenčnih sporazumov, preuči vpliv le-tega na stopnjo digitalnega piratstva. Dokaže, da obstaja negativna korelacija med uporabnikovim poznavanjem zakonodaje oz. licenčnih sporazumov in stopnjo digitalnega piratstva (Lau, 2003).

2.3.4 Dojemanje cene originalnih izdelkov – teorija pravičnosti

Za ponazoritev vpliva dojetanja cene originalnega izdelka na stopnjo digitalnega piratstva je Hill (2007) uporabil »teorijo pravičnosti« (angl. *equity theory*), ki poskuša analizirati posameznikov občutek za pravičnost ter sposobnosti moralnih sodb oziroma sodb o pravičnosti. Avtor Rawls se ukvarja s tem, kako na podlagi pravičnosti kot poštenosti utemeljiti konkretne družbene odnose (Jamnik, 1998). Na podlagi te teorije posameznik išče pravičnost med svojimi vložki in prejemki od drugih. Z drugimi besedami, uporabnik opravičuje svojo udeležbo pri digitalnem piratstvu zaradi »previsoke cene originalnega izdelka«, ki se mu zdi nepravilna.

Posameznik se za nakup izdelka odloči na podlagi zaznavanja postavljene cene originalnega izdelka oz. na podlagi tega, koliko je zanj pripravljen plačati. Hsu in Shiue (2008) sta v svoji študiji analizirala stopnjo, koliko je posameznik »pripravljen plačati« za originalni izdelek in dejavnike, ki vplivajo na »pripravljen plačati«. Ugotovila sta, da več kot 80 % udeležencev študije vidi »ceno izdelka« kot enega od glavnih dejavnikov, ki vpliva na odločitev pri nakupu izdelka. Ugotovila, da je razlog, da so se udeleženci študije odločili za digitalno piratstvo, previsoka cena originalnega izdelka ter mu ne pripisujejo vrednosti postavljene oz. originalne cene. Tudi Cheng et al. (1997) ugotavljajo, da so prvi trije razlogi oz. »izgovori«, da posameznik uporabi nelegalne digitalne piratske vsebine, naslednji: »cena preveč visoka«, na drugem mestu »želja preizkusiti izdelek« in na tretjem mestu »ne morem si privoščiti izdelka«.

Do enakih ugotovitev je prišel tudi Lau (2003). Pri oblikovanju odnosa do digitalnega piratstva so njegovi udeleženci študije pri pomembnosti dejavnika previsoke cene originalnega izdelka izpostavili dva očitka oz. izgovora, in sicer »originalni izdelek je predrag« in »originalnega izdelka si ne morem privoščiti«. Večja ko je originalna cena izdelka, močnejši je pozitiven učinek na posluževanje digitalnega piratstva, kar kaže na elastično povpraševanje, ugotavljajo Shin et al. (2004).

Gopal in Sanders (1997) izpostavljata, da vpliva na digitalno piratstvo tudi posameznikov dohodek. Tisti z nižjim dohodkom se bolj nagibajo k digitalnemu piratstvu kot pa k nakupu originalnega izdelka. Na podlagi tega menita, da bi morala biti originalna cena izdelka vezana na razpoložljivo raven posameznikovega dohodka. V primeru, ko gre za priljubljen izdelek, pa posameznikov razpoložljivi dohodek ne vpliva, ugotavljata Gopal in Sanders (1997). Hsu in Shiue (2008) pa sta s študijo ugotovila, da ima »občutljivost za kulturne norme« (angl. *normative susceptibility*), pozitiven učinek na stopnjo, koliko je uporabnik »pripravljen plačati« za originalni izdelek.

2.3.5 Zaznavanje gotovosti in resnosti kaznovanja – teorija odvračanja

Teorija odvračanja (angl. *deterrence theory*) predstavlja strategijo za nadzor (zastraševanje, grožnja) kriminala, ki zmanjšuje posameznikovo motivacijo za kaznivo dejanje s povečevanjem zaznane gotovosti in resnosti kaznovanja. Predpostavlja, da se posameznik obnaša racionalno, tudi tako, da pretehta posledice svojega nelegalnega vedenja zaradi verjetnosti, da bo ujet in kaznovan. Tehta z namenom maksimiranja pričakovane koristi, ki bi jo pridobil bodisi z legalnim bodisi nelegalnim vedenjem (Witt & Witte, 2000). Če je posameznik prepričan, da bodo posledice njegovega nelegalnega dejanja prehude, se s tem znižajo njegove pričakovane koristi, kar bo posameznika odvrnilo od kaznivega dejanja (Williams & Hawkins, 1986). Iz tega lahko sklepamo, da višja ko je dejanska kazen za nelegalno vedenje, manjša je verjetnost, da se bo posameznik posluževal tega vedenja. Seveda je pri odločanju za določeno vedenje pomembna tudi posameznikova nagnjenost k tveganju, saj so nekateri bolj nagnjeni k tveganju in višja kazen nanje nima enakega vpliva kot na druge posameznike, ki tveganju že tako niso naklonjeni (Witt & Witte, 2000).

Higgins et al. (2008) je razložil, kako vplivajo dejavniki na digitalno piratstvo z vidika teorije odvračanja. Rezultati so pokazali, da je prisotnost zaznavanja tveganja kaznovanja dejavnik, ki zavira oz. odvrača posameznikovo posluževanje digitalnega piratstva ter da je pomen »varnosti« posamezniku pomemben dejavnik pri preprečevanju digitalnega piratstva. Podobno so Peace et al. (2003) ugotovili, da je strah »pred kazenskimi sankcijami« oz. zaznavanje gotovosti kaznovanja (angl. *punishment certainty*) in resnosti kaznovanja (angl. *punishment severity*) povzročil negativen učinek na posluževanje digitalnega piratstva s strani posameznikov.

2.3.6 Zaznavanje koristi in navada

Nagli tehnološki razvoj osebnih računalnikov, širokopasovni dostop do interneta in preprosta uporaba orodij digitalnega piratstva zagotavljajo enostavno in brezplačno kopiranje vsakršne oblike digitalnih vsebin. Te možnosti spodbujajo oz. pozitivno vplivajo na digitalno piratstvo, ugotavljajo Cronan in Al-Rafee (2008), Peace et al. (2003) in Cheng et al. (1997). Če je posamezniku dana možnost, da z digitalnim piratstvom pridobi osebno korist, kot npr. prihranek, funkcionalnost, priročnost, družbeno vpetost ..., potem je velika možnost, da bo to situacijo izkoristil (Peace et al., 2003).

Navada je ponavljajoče se določeno vedenje, ki ga posameznik ponavlja dlje časa. Ajzen (2002) je analiziral zapoznele (angl. *residual*) učinke preteklega vedenja na prihodnje vedenje posameznika. »... obstoječi dokazi nakazujejo zmanjšanje vpliva preteklega vedenja, ko sta vedenjska namera in vedenje usklajena. Ko pa je vedenjska namera posameznika močno in trdno izoblikovana, pa vpliv preteklega vedenja na prihodnje vedenje posameznika izgine, tako so pričakovanja posameznik realistična s trdno izoblikovanim namenom« (Ajzen, 2002, str. 107).

Cronan in Al-Rafee (2008) sta ugotovila, da preteklo vedenje posluževanja digitalnega piratstva poveča vedenjsko namero posluževanja v prihodnosti. Novo pridobljene informacije in sprememba pogojev za posameznika lahko vplivajo na njegovo vedenje, norme in verovanje, ki nato posledično vplivajo na njegovo vedenjsko namero (Cronan, & Al-Rafee, 2008). Podobno je tudi Tan (2005) izpostavil, da je digitalno piratstvo bistveno povezano s prejšnjim vedenjem posameznika.

2.3.7 Demografski dejavniki in anonimnost

Lau (2003), Hinduja (2003), Kini et al. (2003) ter Gopal in Sanders (1997) so raziskovali povezavo digitalnega piratstva glede na spol in starost udeležencev. Ugotovili so da so moški bolj nagnjeni k digitalnemu piratstvu kot ženske in starejši ljudje. Van der Byl in Van Belle (2008) pa takšne statistične povezave nista našla.

Študentje so bolj nagnjeni k digitalnemu piratstvu kot njihovi profesorji, tako je starost v negativni korelaciji s posameznikovim stališčem do posluževanja, ugotavljajo Van der Byl in Van Belle (2008) ter Tan (2002). Hinduja (2003) pa ni našel razlik med starostjo udeležencev in posluževanjem digitalnega piratstva.

Anonimnost v digitalnem svetu pomeni biti neimenovan, ampak ne biti neopazen (Marx, 1999). Internet nam omogoča anonimnost, ki spodbuja k digitalnemu piratstvu, saj je posameznik s tem osvobojen tradicionalnih omejitev (Hinduja, 2007). Posameznik tako izgubi samozavedanje, da dela v nasprotju s svojimi normami. Poleg zaznavanja anonimnosti na odločanje za posluževanje digitalnega piratstva vpliva tudi občutek zasebnosti, ki ga ponuja internet.

2.3.8 Zaznavanje tveganja

Od leta 1960 se teorija zaznavanja tveganja, ki jo je predstavil profesor Harvardske poslovne univerze Raymond A. Bauer, uporablja za pojasnjevanje obnašanja posameznika. Bauer (1967) je v svoji raziskavi predlagal, da lahko vedenje posameznikov razložimo z njihovim zaznavanjem tveganja. Tveganje opredeljuje kot hipotetični, psihološki konstrukt, sestavljen iz negotovosti in negativnih posledic, ki jih posameznik sreča pri odločanju (Stone & Grønhaug, 1993). V raziskavi se osredotoča le na zaznavanje tveganja (subjektivno tveganje), in ne na dejansko tveganje (objektivno tveganje) (Liao et al., 2010). Predpostavlja, da se posamezniki vedejo racionalno in ne računajo dejanskega matematičnega tveganja, namreč ga ocenjujejo na podlagi subjektivnih prepričanj, izkušenj, stališč ... Tako vsak posameznik zaznava tveganje v določeni situaciji povsem drugače od drugih posameznikov. Vsakdo hoče zadovoljiti svoje potrebe, zato se odloča za dejanja, ki ga bodo pripeljala do tega, pri tem odločanju pa ga spremlja določena stopnja tveganja. Posameznik zazna tveganja, ko se znajde v negotovi situaciji, in tudi, ko postane zaskrbljen zaradi slabe oz. napačne odločitve (Fraedrich & Ferrell, 1992). Moč zaznavanja vpliva na obnašanje

posameznika, ki želi umiliti oz. zmanjšati zaznano tveganje s tem, da izbira med različnimi strategijami. Roselius (Snoj, Pisnik & Mumel, 2004) tudi trdi, da je tveganje subjektivna ocena, povezana z možnostjo, da npr. izdelek ne bo dal vseh pričakovanih koristi, in možnimi posledicami napačnih odločitev. Tveganje, ki ga posameznik ne zazna, čeprav to obstaja, pa ne bo vplivalo na njegovo odločitev za določeno dejanje oz. vedenje.

Zaznavanje tveganja raziskovalci merijo kot večdimenzionalni konstrukt, saj se strinjajo, da je celotno zaznavanje tveganja sestavljeno iz več vrst oz. dejavnikov tveganja. Teorija zaznavanja tveganja je bila aplicirana na več vrst konteksta obnašanja posameznikov.

Jacoby in Kaplan (1972) sta za celotno zaznavanje tveganja identificirala pet dimenzij tveganja, in sicer **finančno tveganje**, **tveganje izvršitve**, **fizično tveganje**, **psihološko tveganje** in **družbeno tveganje**, ki skupaj pokrivajo 73,0 % variabilnosti celotnega tveganja. Stone in Grønhaug (1993) sta v empirični raziskavi, ki preučuje in meri zaznavanje tveganja kot vmesni psihološki dejavnik pri trženju, dodala še dejavnik **časovnega tveganja**. Z dodatnim dejavnikom časovnega tveganja sta tako empirično preverjala vpliv šestih dejavnikov tveganja na celotno tveganje ter ugotovila, da izbrana tveganja pokrivajo 88,8 % variabilnosti celotnega tveganja. Tan (2002) je v svoji empirični raziskavi, kjer je raziskoval vpliv moralne intenzivnosti potrošnikov, zaznavanje tveganja in moralno presojanje namena kupovanja digitalne piratske vsebine, namesto fizičnega tveganja uporabil in analiziral **tveganje pregona**. Svojo utemeljitev je argumentiral s tem, da fizično tveganje ne more poškodovati uporabnika ter da je posluževanje digitalne piratske vsebine kršitev zakona o avtorskih pravicah in s tem uporabnik tvega, da bi bil pri tem dejanju aretiran – kaznovan s strani zakona (Tan, 2002). Z vidika digitalnega piratstva je pomembno, da obravnavam dejavnik tveganja pregona, saj pripomore k celotnemu zaznavanju tveganja posluževanja digitalne piratske vsebine.

Zaradi različnih namenov raziskav lahko pri empiričnih raziskavah srečamo različne vrste dejavnikov tveganja. V nadaljevanju predstavim najvplivnejše ter pogosto preučene v primeru posluževanja digitalne piratske vsebine.

Tveganje izvršitve (angl. *performance risk*) pomeni negotovost in posledica, da določena stvar ali storitev ne deluje na pričakovani ravni. (Tan, 2002). Študije Kos Koklič, Vida, Bajde in Culiberg (2014), Nandedkar in Midha (2012) ter Tan (2002) potrjujejo zaviralni učinek digitalnega piratstva, in sicer tveganja izvršitve, da digitalna piratska vsebina ne bi dobro (slaba kakovost npr. slike in zvoka) delovala kot pričakujemo ali bi celo poškodovala oz. poslabšala delovanje računalnika. Študija Liao et al. (2010) pa teh rezultatov ne potrjujejo.

Nandedkar in Midha (2012), Liao et al. (2010), Hsu in Shiue (2008), Chiou et al. (2005), Peace et al. (2003) ter Tan (2002) se vsi strinjajo, da pomanjkanje zaznavanja tveganja v kontekstu digitalnega piratstva s strani posameznika vodi do digitalnega piratstva. S študijo so dokazali, da posamezniki niso nagnjeni k velikemu **tveganju pregona** oz. obtožb (angl.

prosecution risk), zaradi digitalnega piratstva. Vendar pa sta Hsu in Shiue (2008) na situacijo pogledala še z drugega vidika. Ugotavljata, da redko izvedene sankcije za kršenje in kaznovanje s strani države vlivajo pogum za digitalno piratstvo.

Digitalno piratstvo lahko pri posamezniku pomeni negativno podobo pri prijateljih, sorodnikih ali sodelavcih, kar predstavlja **družbeno tveganje** (angl. *social risk*). Za tako tveganje so najbolj dojemljivi ljudje, ki so negotovi in imajo slabo samopodobo. Taki ljudje hočejo pripadati družbi in se izogibajo dejanjem, ki so nesprejemljiva, saj nočejo tvegati oz. biti tarča posmeha družbe ali hujše, da bi imela družba slabo mnenje o njih. Avtorji, kot so Nandedkar in Midha (2012), Hsu in Shiue (2008) ter Tan (2002) z empirično raziskavo potrjujejo, da zaznavanje družbenega tveganja negativno vpliva na vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine.

Psihološko tveganje (angl. *psychological risk*) je moralno tveganje, ki predstavlja možnost, da nakup in uporaba določenega izdelka oz. vsebine ne bo v skladu s posameznikovo samopodobo. Nemoralno početje, kot je npr. posluževanje digitalne piratske vsebine, ustvarja pri nekaterih posameznikih negativne občutke zaskrbljenosti, občutka krivde, nelagodja, napetosti in negotovosti. Tudi avtorja Stone in Grønhaug (1993) ugotavljata, da je pri zaznavanju tveganja prisotno psihološko tveganje, ki vpliva na posameznikovo odločitev. Študija Liao et al. (2010) teh rezultatov ne potrjujejo.

Na podlagi zgornjih ugotovitev dejavnikov tveganja se v nadaljevanju magistrske naloge osredotočam na izbrane štiri dejavnike zaznavanja tveganj (zaznavanje tveganja izvršitve, tveganja pregona, družbenega tveganja in psihološkega tveganja), ki naj bi vplivali na vedenjsko namero v primeru digitalnega piratstva. Preostali dejavniki tveganja, in sicer zaznavanje finančnega tveganja, fizično tveganje in časovno tveganje se v večji meri navezujejo pri potrošnji, npr. kupovanje ponarejenih izdelkov, kupovanje izdelkov prek spleta ... in jih posamezniki pri posluževanju digitalne piratske vsebine ne srečajo oz. zaznajo.

3 EMPIRIČNI POTEK IN METODOLOGIJA RAZISKAVE

V naslednjih podpoglavjih magistrske naloge, na osnovi teoretičnega dela, predstavim empirični raziskovalni načrt in kvantitativno analizo, ki sem jo izvedla z anketnim vprašalnikom (Priloga 1). Poglavje začnem z opredelitvijo namena in cilja raziskave, nato pa sledi opredelitev problema in postavljanje raziskovalnih hipotez. Nadaljujem s predstavitvami, in sicer metode zbiranje podatkov, anketnega vprašalnika in analitične metode obdelave podatkov.

3.1 Namen in cilji raziskave

V empiričnem delu magistrski nalogi želim raziskati, kako zaznavanje tveganja vpliva na posameznikovo odločanje za posluževanje. V tem delu magistrske naloge se torej osredotočam na **temeljni cilj**, in sicer z empirično raziskavo preverim, kakšno moč imajo štirje dejavniki zaznavanja tveganj (zaznavanje tveganja izvršitve, tveganja pregona, družbenega tveganja in psihološkega tveganja) na vedenjsko namero za posluževanje digitalnega piratstva in kateri je najvplivnejši. **Raziskovalno vprašanje**, na katerega hočem odgovoriti, se glasi: kako zaznana različna tveganja vplivajo na posameznikovo namero za posluževanje digitalnega piratstva?

3.2 Opredelitev problema digitalnega piratstva

Digitalno piratstvo je prisotno v vsakdanjem življenju ljudi in postaja samoumeven, saj se večina ne sprašuje več o zakonitosti takšnega početja. Postaja nepogrešljiv pripomoček, od katerega imajo posamezniki veliko koristi, saj dostopajo do avtorsko zaščitnih del, za katere bi morali sicer plačati. Njegovo posluževanje narašča s številom ljudi, pestrosti ponudbe brezplačnih digitalnih vsebin ter nadvse preproste izmenjave datotek prek spletnih platform. (OECD, 2009). Ljudje pri tako enostavni uporabi in dostopu hitro pozabijo na družbeno etiko, licenčne pogoje, avtorsko zaščito in zakone ter skoraj brez zavedanja oz. nevede postanejo digitalni pirati. Pri posameznikih je zaznati veliko poguma pri posluževanju digitalnega piratstva, saj obstaja majhna verjetnost, da bodo kaznovani, ker je kaznivo dejanje posluževanja digitalnega piratstva pogosto težko dokazljivo (Hvac, 2012). Digitalno piratstvo narašča kljub prizadevanju držav in protipiratskih organizacij za njegovo zmanjšanje (BSA, 2014). S tem se še naprej povzroča probleme v gospodarstvu in zlorablja informacijsko tehnologijo, in sicer povzroča veliko skrbi večini držav (nastaja občutna gospodarska škoda zaradi manjšega obsega prodaje originalnih vsebin), podjetjem zabavne industrije (manjši obseg ustvarjanja avtorjev zaradi nizke motiviranosti, saj za svoje delo niso plačani), založnikom ter odpira resna vprašanja etične uporabe (dostopna vsebina mladoletnikom brez opozorila starostnih omejitev, kršenje avtorskih pravic) (Smith & Telang, 2012; Harvey, 2005). Ljudje, ki se poslužujejo digitalnih piratskih vsebin, bi morali nositi določeno stopnjo odgovornosti. Nihče ne sme opravičevati digitalnega piratstva, zakon pa ga mora ustaviti (Lessig, 2005).

Razvidno je, da ljudje kljub prepovedi in negativnim učinkom še vedno uporabljajo digitalne piratske vsebine. Na podlagi tega je smiselno raziskati, ali se posamezniki sploh zavedajo različnih tveganj, ki so jim pri tem izpostavljeni, ter v kakšni meri zaznavana različna tveganja vplivajo na posameznikovo namero za digitalno piratstvo. Zaznavanje tveganja ima velik vpliv na posameznikovo odločitev in je odvisno od tega, ali je posameznik naklonjen tveganju ali ne ter v kakšnem obsegu je pripravljen tvegati. Vsak racionalni posameznik se bo tveganju izognil, če bo le mogoče, a pri procesu odločanja o posluževanju digitalne

piratske vsebine se srečuje z različnimi tveganji, kot npr. tveganjem izvršitve, tveganjem pregona, družbenim tveganjem in psihološkim tveganjem.

3.3 Postavljene hipoteze raziskave

Zaznano tveganje izvršitve (angl. *perceived performance risk*) pomeni zavedanje obstoja možnosti, da je lahko z digitalno piratsko vsebino nekaj narobe (Fraedrich & Ferrell, 1992). Ni zagotovila, da bi pridobljena digitalna piratska vsebina delovala enako dobro kot originalna vsebina (Tan, 2002). Digitalna piratska video vsebina ima npr. velikokrat slabšo kvaliteto slike ter vsebuje druge moteče faktorje (napisi in opozorila med gledanjem), ki motijo normalen ogled videa. Podobno je pri prenosu digitalne piratske glasbene vsebine, ko lahko slaba kvaliteta zvoka moti poslušanje glasbe oz. ne nudi pravega užitka. Obstaja tudi možnost, da prenesena digitalna piratska vsebina sploh ne bo delovala ali bo lažna (vseбина se ne sklada z naslovom). Pri prenosu digitalne piratske vsebine na računalnik lahko posameznik pri njenem zagonu nenamenoma namesti računalniške viruse, ki uničijo podatke, shranjene na računalniku, ali poslabšajo njegovo delovanje (Liao et al., 2010). Na podlagi omenjenih ugotovitev in ugotovitev v teoretičnem magistrskem delu predpostavljam, če se posameznik zaveda tveganja izvršitve digitalne piratske vsebine, potem bo tudi njegovo posluževanje digitalne piratske vsebine manjše, zato:

H₁: Zaznano tveganje izvršitve digitalne vsebine zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Zaznano tveganje pregona (angl. *perceived prosecution risk*) pomeni zavedanje obstoja možnosti, da posluževanje digitalne piratske vsebine lahko vodi do pregona zaradi kršenja zakona o avtorskih pravicah (Tan, 2002). Pri tem dejanju je posameznik lahko aretiran zaradi kršitve zakona o avtorskih pravicah. Na podlagi omenjenih ugotovitev in ugotovitev v teoretičnem magistrskem delu predpostavljam, če se posameznik zaveda tveganja pregona, potem bo tudi njegovo posluževanje digitalne piratske vsebine manjše, zato:

H₂: Zaznano tveganje pregona zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Zaznano družbeno tveganje (angl. *perceived social risk*) pomeni zavedanje obstoja možnosti, da lahko posluževalci digitalne piratske vsebine vplivajo na mišljenje drugih ljudi o njih, ki dejanje vidijo kot družbeno nesprejemljivo. (Fraedrich & Ferrell, 1992). Posluževanje digitalne piratske vsebine je nemoralno početje, ki ga družba ne bi smela sprejemati. Posameznik lahko zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine, ki je neetično ravnanje, izgubi spoštovanje ljudi, ki so proti uporabi digitalne piratske vsebine ali pa bi le-ti zaradi tega nanj gledali zviška (Tan, 2002). Na podlagi omenjenih ugotovitev in ugotovitev v teoretičnem magistrskem delu predpostavljam, če se posameznik zaveda družbenega tveganja, potem bo tudi njegovo posluževanje digitalne piratske vsebine manjše, zato:

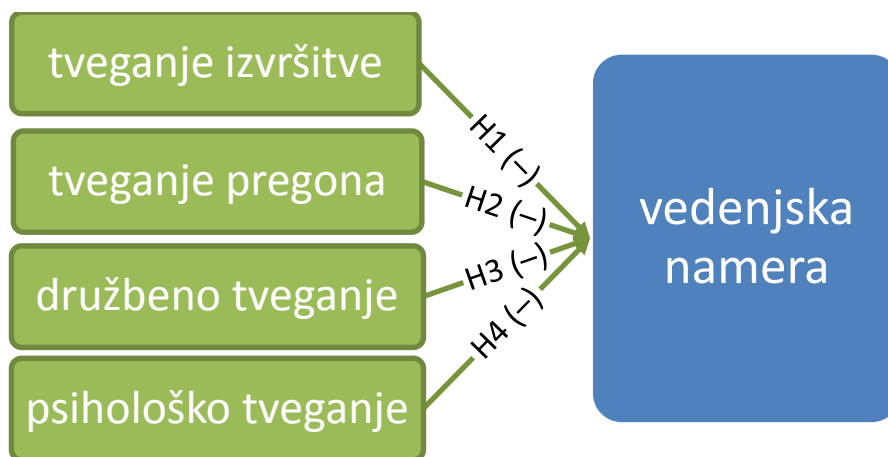
H₃: Zaznano družbeno tveganje zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Zaznano psihološko tveganje (angl. *perceived psychological risk*) pomeni zavedanje obstoja možnosti, da lahko posameznik zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine doživi duševni stres (Lim, 2003). Posamezniki uporabljajo ali se poslužujejo digitalne piratske vsebine, čeprav vedo, da je to početje nelegalno in neetično. Zaradi tega nekateri pri tem občutijo negativne občutke zaskrbljenosti, in sicer lahko zaznavajo tesnobne občutke ali občutke napetosti (Stone et al., 1993). Sklepam, da ima zaznano psihološko tveganje močan vpliv na samopodobo kot posledico posluževanja digitalne piratske vsebine. Na podlagi omenjenih ugotovitev in ugotovitev v teoretičnem magistrskem delu predpostavljam, če se posameznik zaveda psihološkega tveganja, potem bo tudi njegovo posluževanje digitalne piratske vsebine manjše, zato:

H₄: Zaznano psihološko tveganje zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Na osnovi zgoraj opredeljenih dejavnikov zaznavanja tveganja je na Sliki 9 prikazan konceptualni model za nadaljnjo empirično raziskavo. Iz njega so razvidna moja predvidevanja, da na posameznikovo vedenjsko namero za posluževanje digitalnega piratstva negativno vpliva zaznavanje tveganja izvršitve, tveganja pregona, družbenega tveganja in psihološkega tveganja.

Slika 9: Prikaz konceptualnega modela



3.4 Metoda zbiranja podatkov in vzorčenje

Podatke sem pridobila z merskim instrumentom, in sicer anketnim vprašalnikom. Metoda spraševanja z anketiranjem od anketirancev zahteva, da pisno odgovorijo na vnaprej pripravljena vprašanja. Na tak način sem pridobila 115 ustrezno izpolnjenih anket, izvedenih na priložnostnih vzorcih (angl. *convenience sample*), ki dajejo dobro podlago za vpogled v značilnosti populacije in lahko služijo kot izhodišča za nadaljnje raziskovanje. »Zaradi zelo

subjektivnega načina izbiranja enot taki vzorci nikakor niso primerni za sklepanje o parametrih, lahko pa nudijo dobro podlago za vpogled v nekatere značilnosti populacije, ki lahko služijo kot izhodišča za nadaljnje raziskovanje» (Košmrlj, 2015).

Za pridobitev podatkov sem anketo objavila na spletnem portalu »1ka« (www.1ka.si) – odprta aplikacija, ki omogoča storitev spletnega anketiranja. Za spletno zbiranje podatkov s priložnostnim vzorcem sem se odločila zaradi enostavne uporabe spletne aplikacije, hitrosti pridobitve podatkov, ničnih stroškov, razširjene uporabe spleta, dostopnosti širšega izbora anketirancev, vizualne podobe ter dopuščene možnosti anketirancem, da se sami odločijo, kdaj bodo izpolnjevali anketo (fleksibilnost).

Z anketiranci nisem bila v neposrednem stiku, saj sem prošnjo za izpolnitev spletne ankete poslala po e-pošti na spletne naslove sorodnikov, prijateljev, sodelavcev in znancev. V prošnji sem sporočila, da je spletna anketa anonimna in da bodo pridobljeni podatki uporabljeni samo za potrebe magistrske naloge. Na koncu pa sem jih prosila, da anketo posredujejo še svojim sodelavcem, prijateljem in družinskim članom, saj bi me tako vsaka izpolnjena anketa pripeljala bliže cilju. Po dveh dneh, ko je upadel promet oz. ko se je zmanjšalo število klikov na anketni vprašalnik, sem prošnjo za reševanje anketnega vprašalnika objavila še na spletnem družbenem omrežju Facebook (www.facebook.com) ter forumih. Na omenjena načina sem si zagotovila zelo raznolik priložnostni vzorec.

Spletno anketiranje sem opravila v mesecu februarju in marcu 2016, in sicer je bil spletni anketni vprašalnik aktiven v obdobju od 28. 2. 2016 do 3. 3. 2016, dosegljiv na javnem spletnem naslovu: <https://www.1ka.si/a/85729>. Anketni vprašalnik so anketiranci rešili v povprečju v treh minutah. Dan deaktivacije spletne ankete sem določila na podlagi frekvence reševanja anketnega vprašalnika, ko je le-ta upadla. V aktivnem času je bilo zabeleženo 205 klikov na vprašalnik, od tega pa je le 115 posameznikov, ki so v celoti izpolnili spletni vprašalnik, in trinajst posameznikov, ki so ga izpolnili le delno.

3.5 Sestava anketnega vprašalnika

Skupno je anketni vprašalnik, v Prilogi 1, sestavljen iz dveh delov, vsebuje 12 vprašanj in sedem trditev. **Prvi del anketnega vprašalnika** je razdeljen na pet sklopov, in sicer ga sestavlja šest vprašanj ter sedem trditev. V prvem delu anketnega vprašalnika uporabljam lestvico merjenja stališč, t. i. petstopenjsko lestvico, ki »anketirancem omogoča dokaj jasno izražanje ravni strinjanja oziroma nestrinjanja z določenimi stališči« (Bregar, Ograjenšek & Bavdaž, 2005, str. 105). Anketiranci so tako imeli pri vprašanjih prvega dela možnost označiti, kako velika je verjetnost, da se zgodi dogodek (od 1 – zelo nizka do 5 – zelo velika). Za sedem trditev pa so anketiranci na podlagi Likertove petstopenjske lestvice označili, v kakšni meri oz. kako močno se strinjajo s postavljeno trditvijo (od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – močno se strinjam). Sklopi iz prvega dela anketnega vprašalnika so naslednji:

- Prvi sklop, s katerim merim dimenzijo zaznavanje tveganja izvršitve digitalne piratske vsebine, obsega tri vprašanja.
- Drugi sklop, s katerim merim dimenzijo zaznavanje tveganja pregona zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine, obsega eno vprašanje in eno trditve.
- Tretji sklop, s katerim merim dimenzijo zaznavanje družbenega tveganja pri posluževanju digitalnega piratstva, obsega dve vprašanji.
- Četrti sklop, s katerim merim dimenzijo zaznavanje psihološkega tveganja zaradi uporabe digitalne piratske vsebine, obsega tri trditve.
- Peti sklop, s katerim merim dimenzijo vedenjsko namero uporabe digitalne piratske vsebine, obsega tri trditve.

Anketna vprašanja, s katerimi merim prve tri in zadnjo dimenzijo od petih, in sicer zaznavanje tveganja izvršitve, zaznavanje tveganja pregona, zaznavanje družbenega tveganja ter vedenjsko namero, sem povzela po Tanovi (2002) empirični raziskavi, kjer je raziskoval vpliv moralne intenzivnosti potrošnikov, zaznavanje tveganja in moralno presojanje namena kupovanja digitalne piratske vsebine. Anketna vprašanja je predhodno testiral v treh fokusnih skupinah, saj je želel na tak način oceniti veljavnost anketnega vprašalnika za raziskavo in testirati razumevanje zastavljenih vprašanj v anketi. Prošnjo za reševanje anketnega vprašalnika je poslal 950 posameznikov ter s tem pridobil 400 ustrezno izpolnjenih anket. Anketna vprašanja, s katerimi merim četrto dimenzijo – zaznavanje psihološkega tveganja, sem povzela po empirični raziskavi Stone in Grønhaug (1993), narejeni na 177 ustrezno izpolnjenih anketah, ki preučuje in meri zaznavanje tveganja kot vmesni psihološki dejavnik pri trženju.

Drugi del anketnega vprašalnika vsebuje šest vprašanj in je razdeljen na naslednja dva sklopa:

- Prvi sklop, ki obsega dve vprašanji, se nanaša na pogostost oz. frekvenco posluževanja digitalne piratske vsebine anketirancev.
- Drugi sklop, ki obsega štiri vprašanja, preverja demografske podatke anketiranca, in sicer podatke o spolu, starosti, stopnji izobrazbe in trenutnem statusu – zaposlitvena aktivnost. Pri spolu so anketiranci zbirali moški ali ženski spol, pri vprašanju o starosti in izobrazbi so bili odgovori razporejeni v različne razredne skupine. Za status zaposlitve pa so anketiranci lahko zbirali med študent/dijak, zaposlen, upokojenec ali brezposelni.

Oba dela anketnega vprašalnika sta bila zaprtega tipa, kar pomeni, da »vprašanja ponujajo določeno število odgovorov, med katerimi mora anketiranec izbrati« (Bregar et al., 2005, str. 97). Oblikovan in uporabljen je bil izključno za namen raziskave, predstavljene v tej magistrski nalogi.

3.6 Analitična metoda obdelave podatkov

Pridobljene podatke sem nato iz aplikacije 1ka izvozila v statistični program IBM SPSS Statistics 23, s katerim sem podatke tudi obdelala in podala rezultate, ki so predstavljeni v naslednjem, četrtem poglavju. S programom Microsoft Excel pa sem pripravila in oblikovala palične in tortne grafikone.

Pri preverjanju lastnosti zbranih anketnih podatkov in dokazovanju postavljenih hipotez sem uporabila postopek statistične analize s t. i. linearno regresijsko analizo. Regresijska analiza raziskuje vpliv ene ali več neodvisnih spremenljivk na odvisno spremenljivko z ustreznim regresijskim modelom. Uporabila sem jo, saj želim raziskati, ali neodvisne spremenljivke oz. faktorji (zaznavanje tveganja izvršitve, pregona, družbenega in psihološkega tveganja) vplivajo na odvisno spremenljivko, torej vedenjsko namero.

Z analizo varianc (ANOVA) ugotavljam, ali je povezava med spremenljivkami statistično značilna ter kolikšna je raven zaupanja. Vrednost p pa uporabljam za ocenjevanje, s kakšno statistično verjetnostjo lahko trdim, da obstaja povezava med spremenljivkami. Vse štiri hipoteze sem testirala pri stopnji značilnosti $p = 0,05$. Hipotezo sem sprejela, če je bila vrednost p manjša ali enaka $0,05$, oz. sem hipotezo ovrgla, če je bila vrednost p večja od $0,05$. Za izračun zanesljivosti regresijske funkcije (ali med spremenljivkami obstaja linearna odvisnost) pa uporabim F-preizkus.

4 REZULTATI RAZISKAVE

V nadaljevanju sledi predstavitev rezultatov raziskave. V podpoglavjih opišem značilnost vzorca anketirancev, s katerimi je bila opravljena raziskava, in sicer prikažem demografsko strukturo anketirancev po spolu, starosti, izobrazbi, statusu – zaposlitvena aktivnost. Nadalje prikažem rezultate indikatorjev, vezanih na različne dejavnike tveganja pri posluževanju digitalne piratske vsebine ter jih predstavim po posameznih sklopih vprašalnika, ki opredeljujejo zaznavanje različnih tveganj. Nadaljujem s preverjanjem hipotez, zaključim pa z ugotovitvami, omejitvami in s priporočili za prihodnje raziskave.

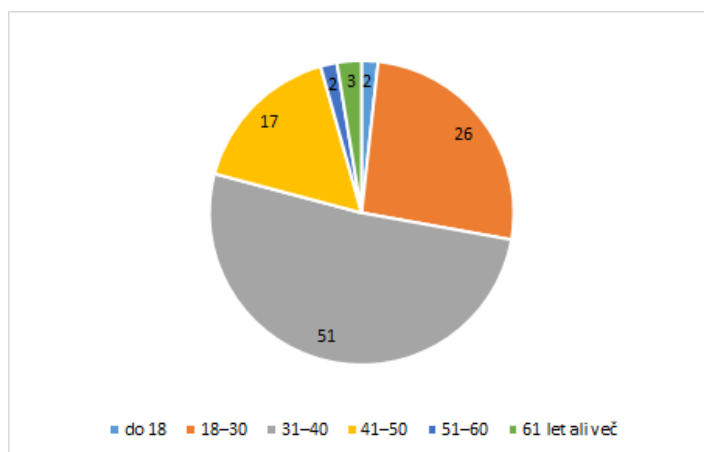
Število anketirancev je različno pri posameznih sklopih vprašanj – število variira, saj sem s spletno anketo pridobila 128 skupaj izpolnjenih anket, od tega je bilo 13 delno izpolnjenih anket. V predstavitvi značilnosti vzorca, kjer predstavim odgovore drugega dela anketnega vprašalnika – demografske značilnosti, je tako zajeto 115 anketiranih oseb.

4.1 Značilnost vzorca

Največ anketirancev, zbranih v vzorec, je bilo moškega spola, in sicer 72, kar pomeni 63 % vseh anketirancev. Anketirancev ženskega spola je torej 43, kar predstavlja dobro tretjino oz. 37 % vseh anketirancev.

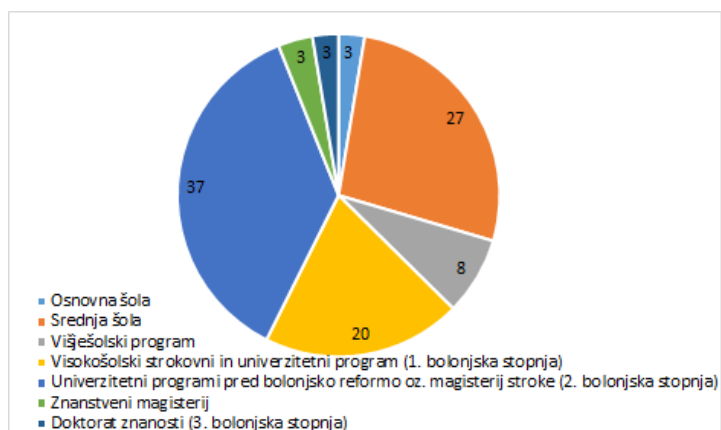
Na Sliki 10 je prikazana starostna struktura 115 anketirancev, ki sem jo oblikovala za anketni vprašalnik. Dobra polovica anketirancev je iz starostnega razreda 31–40 let, kar predstavlja 51 % vseh anketirancev. Sledijo anketiranci iz starostnega razreda 18–30 let s 26% deležem. Najmanj anketirancev je bilo iz starostnega razreda do 18 let in 51–60, le z dvema odgovoroma (2 % vseh anketirancev), sledi mu starostni razred 61 let in več, s tremi odgovori (3 % vseh anketirancev).

Slika 10: Starostna struktura anketirancev po letih (v %)



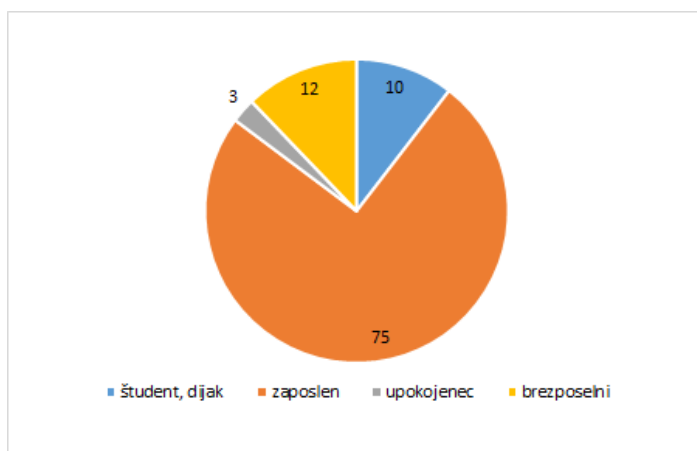
Vprašalnik je vseboval tudi vprašanje glede končne dosežene formalne izobrazbe. S Slike 11 je razvidno, da so vprašalnik rešili trije anketiranci, ki imajo dokončano osnovno šolo in predstavljajo 3 % vseh anketirancev. Največ, kar 42 vseh anketirancev, ima dokončan univerzitetni program (2. bolonjska stopnja), kar predstavlja 37 % vseh anketirancev. Nato sledijo anketiranci, ki so dokončali srednjo šolo. Ti predstavljajo 27 % vseh anketirancev. Pridobila sem tudi štiri anketirance z dokončanim znanstvenim magisterijem in tri z doktoratom znanosti. Skupni delež anketirancev s tako izobrazbo je predstavljal 6 % vseh anketirancev.

Slika 11: Značilnost anketirancev glede na najvišjo doseženo formalno izobrazbo (v %)



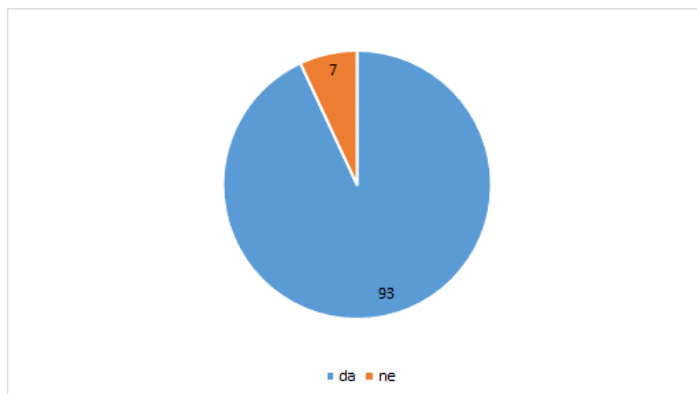
S Slike 12 lahko razberemo, da ima kar 75 % vseh anketirancev, se pravi 86 od 115 anketirancev, redno zaposlitev. Med vsemi 115 anketiranci je bilo še 12 študentov (10 % vseh anketirancev), 3 upokoјenci (3 % vseh anketirancev) ter 14 brezposelnih (12 % vseh anketirancev).

Slika 12: Značilnost anketirancev glede na njihov trenutni status (zaposlitvena aktivnost) (v %)



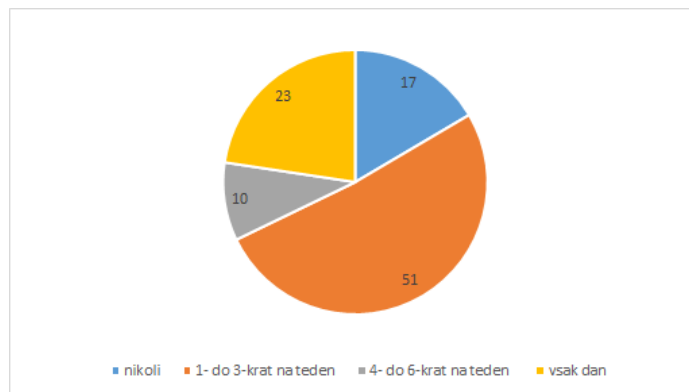
S Slike 13 lahko razberemo, da se je 93 % vseh anketirancev, se pravi 107 od 115 anketirancev, vsaj enkrat že poslužilo digitalne piratske vsebine. Le 7 % vseh anketirancev pa se še nikoli ni poslužilo digitalne piratske vsebine.

Slika 13: Značilnost anketirancev, ki so vsaj enkrat uporabili digitalno piratsko vsebino (v %)



Zastavila sem še eno vprašanje v sklopu značilnosti vzorca, in sicer kolikokrat na teden se poslužijo digitalne piratske vsebine. Pri tem vprašanju me je zanimala frekvenca na tedenski ravni. Anketiranci so imeli na voljo štiri možne odgovore, in sicer nikoli, 1- do 3-krat na teden, 4- do 6-krat na teden in vsak dan. Kot je razvidno s Slike 14, se 51 % vseh anketirancev 1- do 3-krat na teden posluži digitalne piratske vsebine. 17 % vseh anketirancev se v tednu dni digitalnih piratskih vsebin ne posluži, kar pa ne pomeni, da jih ne uporabljajo na mesečni ali letni ravni. Anketiranci, ki se digitalnih piratskih vsebin poslužujejo vsak dan, pa predstavljajo 23 % vseh anketirancev.

Slika 14: Tedenska frekvenca posluževanja digitalne piratske vsebine anketirancev (v %)



4.2 Opisne statistike

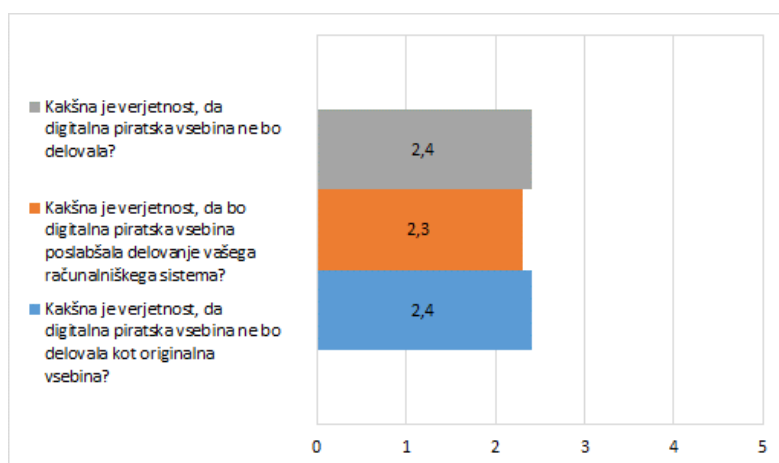
V tem podpoglavju predstavim rezultate indikatorjev, vezanih na različne dejavnike tveganja pri posluževanju digitalne piratske vsebine. Kako močno posamezniki zaznavajo različna tveganja pri posluževanju digitalne piratske vsebine, sem merila z Likertovo petstopenjsko lestvico. Anketiranci so tako imeli pri vprašanjih možnost označiti, kako velika je verjetnost, da se zgodi dogodek (od 1 – zelo nizka do 5 – zelo velika). Za trditve pa so anketiranci na

lestvici označili, v kakšni meri oz. kako močno se strinjajo s postavljeno trditvijo (od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – močno se strinjam).

- **Zaznavanje tveganja izvršitve**

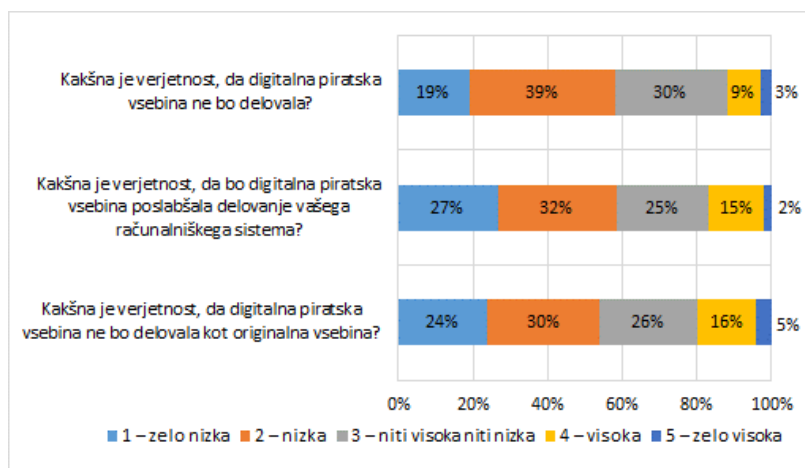
S prvim sklopom vprašanj, v prvem delu anketnega vprašalnika, sem merila dimenzijo zaznavanja tveganja izvršitve, in sicer kako anketiranci ocenjujejo verjetnost, da bo digitalna piratska vsebina delovala. Kot je razvidno s Slike 15, anketiranci s povprečno oceno 2,4 od 5 ocenjujejo verjetnost, da digitalna piratska vsebina ne bo delovala. Z enako povprečno oceno ocenjujejo tudi verjetnost, da digitalna piratska vsebina ne bo delovala kot originalna vsebina. Verjetnost, da bo poslabšala delovanje računalniškega sistema, pa anketiranci ocenjujejo s povprečno oceno 2,3 od 5.

Slika 15: Dimenzija zaznavanja tveganja izvršitve



Večina, 39 % vseh anketirancev, meni, da obstaja nizka verjetnost, da digitalna piratska vsebina ne bo delovala. Da je verjetnost za takšno dejanje zelo nizka, jih navaja 19 %, ter 3 %, da je verjetnost zelo visoka. Večina, 32 % vseh anketirancev, meni, da obstaja nizka verjetnost, da bi digitalna piratska vsebina poslabšala delovanje računalniškega sistema, in le 2 % vseh anketirancev, da je ta verjetnost zelo visoka. Med anketiranci, ki menijo, da obstaja zelo visoka verjetnost, da digitalna piratska vsebina ne bi delovala kot originalna vsebina, meni 5 % vseh anketirancev. Da obstaja nizka verjetnost za takšno dejanje, jih meni 30 %, ter 24 % vseh anketirancev meni, da je verjetnost za tako dejanje zelo nizka. Omenjeno je razvidno s Slike 16.

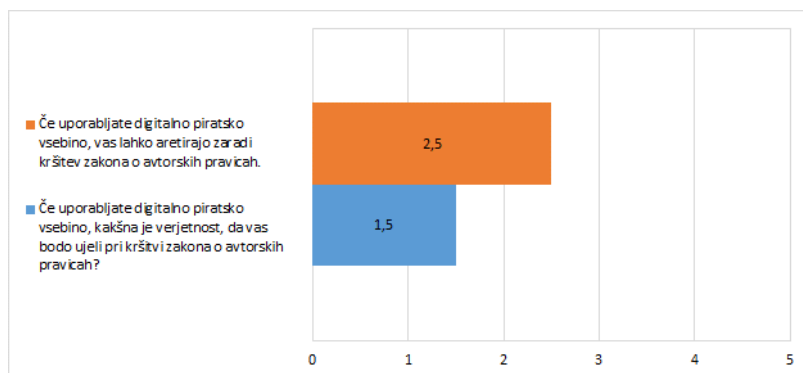
Slika 16: Zaznavanje tveganja izvršitve digitalne piratske vsebine



- **Zaznavanje tveganja pregona**

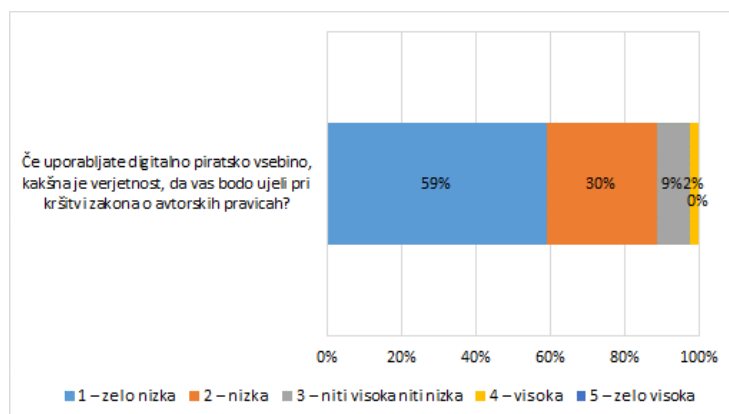
Dimenzijo zaznavanja tveganja pregona sem merila v prvem delu drugega sklopa vprašanj, in sicer z vprašanjem in trditvijo, prikazanima na Sliki 17, 18 in 19. Anketiranci s povprečno oceno 1,5 od 5 ocenjujejo verjetnost, da bi jih pri uporabi digitalne piratske vsebine ujeli pri kršitvi zakona o avtorskih pravicah. Trditev, da so lahko aretirani zaradi kršitev zakona, če uporabljajo digitalno piratsko vsebino, ocenjujejo s povprečno oceno 2,5 od 5.

Slika 17: Dimenzija zaznavanja tveganja pregona



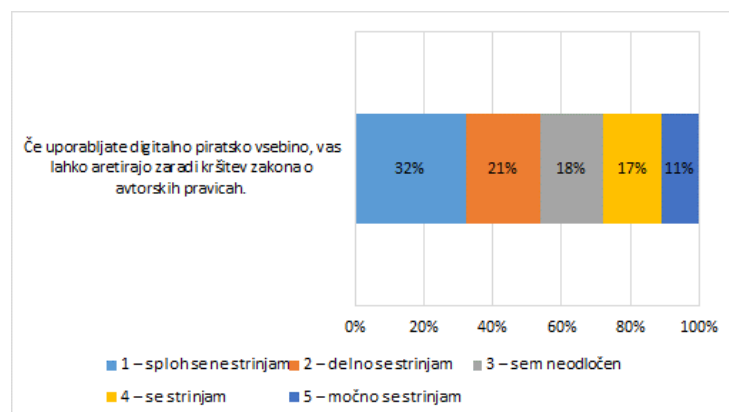
Večina anketirancev, tj. 59 %, meni, da obstaja zelo nizka verjetnost, da bi jih ujeli pri kršitvi zakona o avtorskih pravicah zaradi uporabe digitalne piratske vsebine. Da obstaja nizka verjetnost, da pride do takega dogodka, jih meni 30 % vseh anketirancev, ter noben anketiranec ne meni, da je verjetnost zelo visoka. Delež anketirancev, ki omenjenemu dogodku pripisujejo oz. ocenjuje zelo nizko in nizko tveganje verjetnost izstopa ter znašal 89 %. Na podlagi tega sklepam, da posamezniki ne verjamejo, da bodo ujeti pri kršenju zakona, kljub temu, da se zavedajo, da so lahko. Omenjeno je razvidno s Slike 18.

Slika 18: Zaznavanje tveganja pregona zaradi uporabe digitalne piratske vsebine



Večina anketirancev, tj. 32 %, se s trditvijo, da jih lahko zaradi uporabe digitalne piratske vsebine aretirajo zaradi kršenja zakona, sploh ne strinja. Močno strinjanje s to trditvijo je potrdilo 11 % vseh anketirancev in 17 % se s trditvijo strinja. Omenjeno je razvidno s Slike 19.

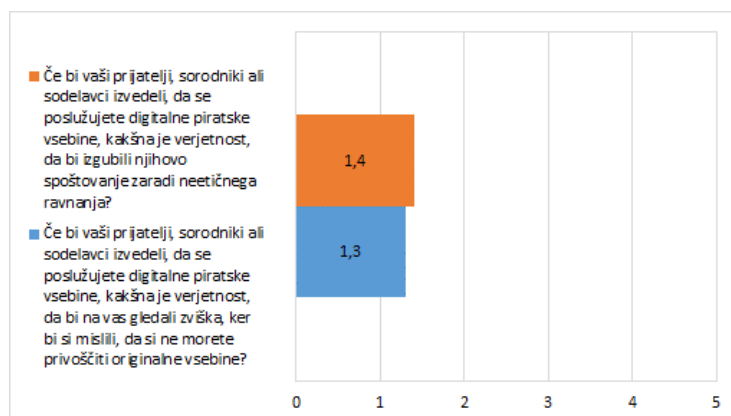
Slika 19: Zaznavanje tveganja pregona zaradi uporabe digitalne piratske vsebine



- Zaznavanje družbenega tveganja**

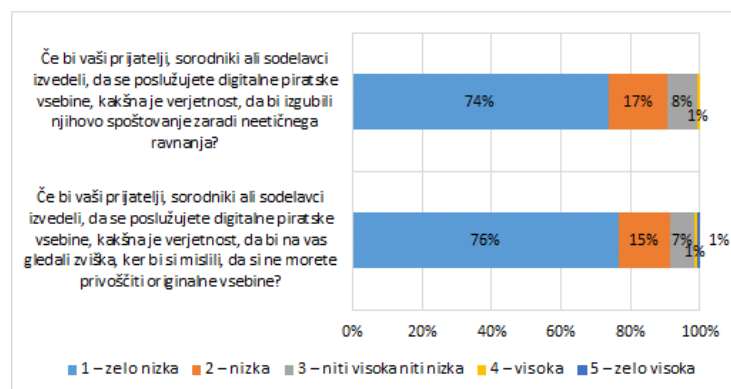
S trditvami, ki jih prikazujeta Sliki 20 in 21, sem merila dimenzijo družbenega tveganja. S povprečno oceno, 1,5 od 5, anketiranci ocenjujejo, da bi zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine izgubili spoštovanje prijateljev, sorodnikov ali sodelavcev zaradi neetičnega ravnanja. Z enako povprečno oceno anketiranci ocenjujejo, da bi jih zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine prijatelji, sorodniki ali sodelavci gledali zviška, ker bi si mislili, da si ne morejo privoščiti originalne vsebine.

Slika 20: Dimenzija zaznavanja družbenega tveganja



Večina anketirancev meni, da obstaja zelo nizka verjetnost, da bi zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine izgubili spoštovanje prijateljev, sorodnikov ali sodelavcev zaradi neetičnega ravnanja, in sicer kar 74 % ter noben anketiranec ne meni, da je verjetnost zelo visoka. Prav tako večina anketirancev, kar 76 %, meni, da obstaja nizka verjetnost, da bi zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine prijatelji, sorodniki ali sodelavci nanje gledali zviška, ker bi si mislili, da si ne morejo privoščiti originalne vsebine. Da je verjetnost za obe takšni dejanji visoka, pa meni le 1 % anketirancev. Omenjeno je razvidno s Slike 21.

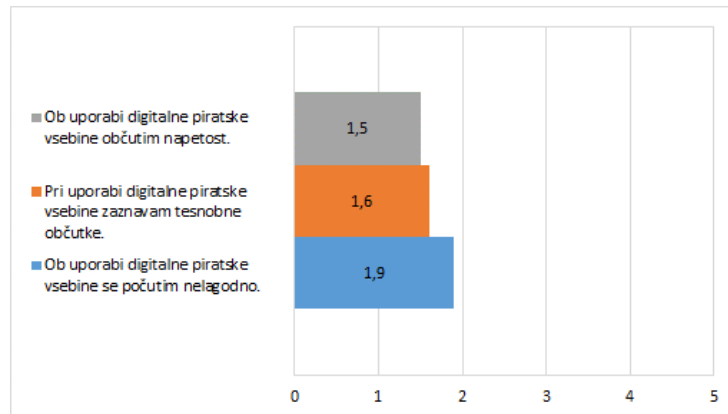
Slika 21: Zaznavanje družbenega tveganja pri uporabi digitalne piratske vsebine



- Zaznavanje psihološkega tveganja**

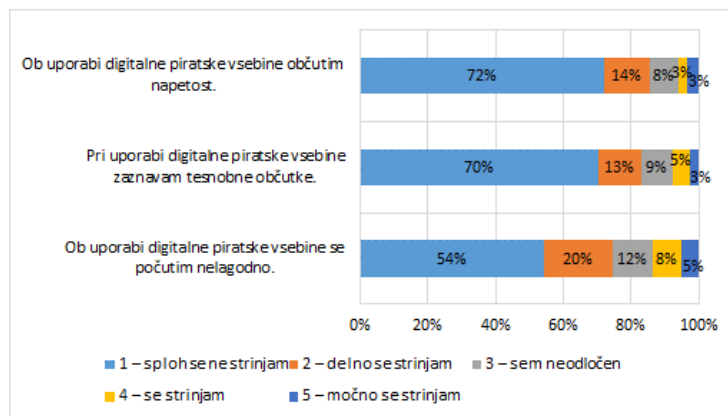
S trditvami, ki jih prikazujeta Slika 22 in Slika 23, sem merila dimenzijo psihološkega tveganja. S povprečno oceno 1,9 od 5 anketiranci izražajo svoje strinjanje, da se ob uporabi digitalne piratske vsebine počutijo nelagodno. Trditev 'pri uporabi digitalne piratske vsebine zaznavam tesnobne občutke', so anketiranci ocenili s povprečno oceno 1,6 od 5, in trditev, da ob uporabi digitalne piratske vsebine občutijo napetost, anketiranci ocenjujejo s povprečno oceno 1,5 od 5.

Slika 22: Dimenzija zaznavanja psihološkega tveganja



Večina anketirancev, 72 % vseh anketirancev, se s trditvijo, da pri uporabi digitalne piratske vsebine občutijo napetost, sploh ne strinja. Prav tako se kar 70 % vseh anketirancev sploh ne strinja s trditvijo, da pri uporabi digitalne piratske vsebine zaznavajo tesnobe občutke, in 54 % se sploh ne strinja s trditvijo, da se ob uporabi digitalne piratske vsebine počutijo nelagodno. Le 3 % vseh anketirancev se močno strinjajo s trditvijo, da občutijo napetost in zaznavanje tesnobnih občutkov ob uporabi digitalne piratske vsebine, in 5 % vseh anketirancev se močno strinja, da se pri tem počutijo nelagodno. Omenjeno je razvidno s Slike 23.

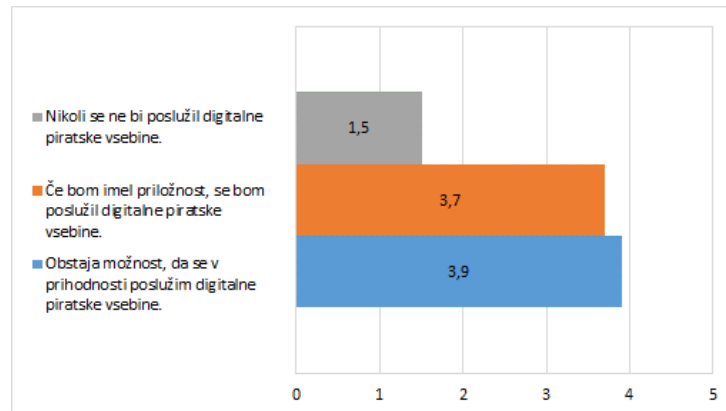
Slika 23: Zaznavanje psihološkega tveganja pri uporabi digitalne piratske vsebine



- **Vedenjska namera**

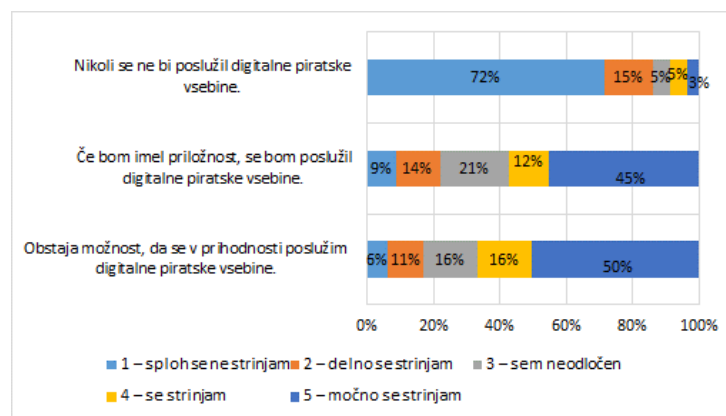
S trditvami, ki jih prikazujeta Slika 24 in Slika 25, sem merila dimenzijo vedenjske namere. S povprečno oceno 1,5 od 5 anketiranci ocenjujejo trditev, da se nikoli ne bi poslužili digitalne piratske vsebine. Trditev 'če bom imel priložnost, se bom poslužil digitalne piratske vsebine' anketiranci ocenjujejo s povprečno oceno 3,7 od 5. Trditev 'obstaja možnost, da se v prihodnosti poslužim digitalne piratske' vsebine pa s povprečno oceno 3,9 od 5.

Slika 24: Vedenjska namera



Večina anketirancev, 72 % vseh anketirancev, se s trditvijo, da se nikoli ne bi poslužili digitalne piratske vsebine, sploh ne strinja. 45 % vseh anketirancev se močno strinja s trditvijo, da se bodo v primeru priložnosti poslužili digitalne piratske vsebine. Prav tako se 50 % anketirancev močno strinja s trditvijo, da se bodo v prihodnosti poslužili digitalne piratske vsebine. Omenjeno je razvidno s Slike 25.

Slika 25: Vedenjska namera posluževanja digitalne piratske vsebine



4.3 Preverjanje hipotez

Pred preverjanjem postavljenih hipotez sem naprej preverila, kakšna je zanesljivost posameznega sklopa anketnih vprašanj vrednotenih po Likertovi lestvici. Vsak sklop ima postavljene trditve (spremenljivke) – notranji konstrukt, kateremu je treba zmeriti njegovo zanesljivost.

Za ocenjevanje zanesljivosti merjenja merskih instrumentov – posameznih sklopov anketnega vprašalnika sem uporabila analitično metodo – testa s koeficientom Cronbach alfa; α (angl. *Cronbach's alpha*), ki je poznana kot indeks zanesljivosti. Koeficient Cronbach alfa je bil razvit kot mera notranje konsistentnosti sklopa trditev z enako mersko lestvico

(Likertova lestvica). Pove nam, kakšna je statistična stabilnost podatkov, pridobljenih z anketnim vprašalnikom (Gliem & Gliem, 2003). Iz Tabele 4 je razvidno, da višja vrednost koeficienta Cronbachove alfa pomeni boljšo zanesljivost anketnega vprašalnika – konstrukta. Mejne vrednosti se gibljejo na intervalu od 0 do 1, sprejemljive vrednosti pa so med 0,60 do 0,95.

Tabela 4: Merska lestvica vrednosti koeficienta Cronbach alfa

Cronbach alfa	Zanesljivost konstrukta
$\alpha \geq 0,9$	Odlična
$0,9 > \alpha \geq 0,8$	Dobra
$0,8 > \alpha \geq 0,7$	Sprejemljiva
$0,7 > \alpha \geq 0,6$	Vprašljiva
$0,6 > \alpha \geq 0,5$	Slaba
$0,5 > \alpha$	Nesprejemljiva

Vir: D. George & P. Mallery, Rules of thumb for evaluating alph, 2003, str. 231 v Gliem & Gliem, 2003, str. 87.

Vrednost koeficienta Cronbach alfa je lahko nizka, kar je lahko posledica majhnega števila trditev in njihove slabe medsebojne povezanosti. Vrednost koeficienta Cronbach alfa je lahko visoka, kadar so vse trditve sklopa medsebojno dobro povezane in je v sklopu vključenih dovolj trditev, ki merijo enodimenzionalni konstrukt. Cronbach alfa je lahko tudi 'previsoka' zaradi odvečnih trditev (dve trditvi, ki merita isto stvar) (Gliem & Gliem, 2003).

Iz Tabele 5 je razvidna zanesljivost posameznega konstrukta (sklopa anketnih vprašanj oz. trditev) sestavljenega iz spremenljivk, ki predstavljajo zaznano tveganje.

- Zanesljivost anketnih vprašanj v prvem sklopu prvega dela vprašalnika, ki se navezujejo na tveganja izvršitve in je sestavljen iz treh spremenljivk (IzvršitevA, IzvršitevB in IzvršitevC), zaseda koeficient Cronbach alfe vrednost 0,79, kar pomeni, da je zanesljivost dobra.
- Zanesljivost anketnih vprašanj v drugem sklopu prvega dela vprašalnika, ki se navezujejo na tveganje pregona in je sestavljen iz dveh spremenljivk (PregonA in PregonB), zaseda koeficient Cronbach alfe vrednost 0,39, kar pomeni, da je zanesljivost nizka oz. nesprejemljiva (vrednost je manjša od 0,5).
- Zanesljivost anketnih vprašanj v tretjem sklopu prvega dela vprašalnika, ki se navezujejo na družbeno tveganje in je sestavljen iz dveh spremenljivk (DružbenoA in DružbenoB), zaseda koeficient Cronbach alfe vrednost 0,89, kar pomeni, da je zanesljivost dobra.
- Zanesljivost anketnih vprašanj v četrtem sklopu prvega dela vprašalnika, ki se navezujejo na psihološko tveganje in je sestavljen iz treh spremenljivk (PsiholoskoA,

PsiholoskoB in PsiholoskoC), zaseda koeficient Cronbach alfe vrednost 0,94, kar pomeni, da je zanesljivost odlična, pravzaprav največja od vseh prejšnjih.

- Zanesljivost anketnih vprašanj v petem sklopu prvega dela vprašalnika, ki se navezujejo na vedenjsko namero in je sestavljen iz treh spremenljivk (Vedenska nameraA, Vedenska nameraB, Vedenska nameraC), zaseda koeficient Cronbach alfe vrednost 0,87, kar pomeni, da je zanesljivost dobra.

Tabela 5: Cronbach alfa zanesljivosti anketnih vprašanj po dimenzijah

Konstrukt	Vrednost Cronbach alfe	Število spremenljivk znotraj konstrukta	Ocena zanesljivosti konstrukta
Zaznano tveganje izvršitve	,79	3	dobra
Zaznano tveganje pregona	,39	2	nesprejemljiva
Zaznano družbeno tveganje	,89	2	dobra
Zaznano psihološko tveganje	,94	3	odlična
Vedenjska namera	,87	3	dobra

Tako imajo štiri konstrukti oz. modeli (zaznano tveganje izvršitve, zaznano družbeno tveganje, zaznano psihološko tveganje in vedenjska namera) koeficient Cronbach alfo med 0,70 in 0,95, kar pomeni, da so vprašanja oz. trditve znotraj posameznega sklopa medsebojno dobro povezani in vsako posamezno vprašanje oz. trditev meri isti koncept. Le en konstrukt (zaznano tveganje pregona) ima koeficient Cronbach alfo pod 0,5, kar kaže na slabo povezanost oz. nesprejemljivo zanesljivost vprašanj oz. trditev.

- **H₁: Zaznano tveganje izvršitve digitalne vsebine zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.**

Kot prvo sem preverjala hipotezo, ki pravi, da zaznano tveganje izvršitve digitalne vsebine (neodvisna spremenljivka tveganjeIZVRSITVE) zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva (odvisna spremenljivka vedenjskaNAMERA). Iz spremenljivk IzvrsitevA, IzvrsitevB in IzvrsitevC sem tvorila sestavljeno spremenljivko, ki predstavlja skupno tveganje izvršitve (tveganjeIZVRSITVE).

Na podlagi korelacijskega koeficienta R ugotovimo stopnjo povezanosti med odvisno in neodvisno spremenljivko. Determinacijski koeficient (R Square) pa pove, kolikšen delež variabilnosti odvisne spremenljivke je pojasnjene z neodvisno spremenljivko ta zavzema

vrednost med 0 in 1. Iz Tabele 6 razberem, da ocena korelacijskega koeficienta (R) znaša 0,30, kar pomeni, da je povezanost med spremenljivkama šibka, na podlagi Pearsonovega korelacijskega koeficienta iz Tabele 18 (-0,30), pa vidim, da je povezanost linearna in negativna. Determinacijski koeficient (R Square) kaže, da je z neodvisno spremenljivko tveganjeIZVRSITVE pojasnjeno 9,2 % variabilnostjo odvisne spremenljivke vedenjskaNAMERA.

Tabela 6: Kakovost regresijskega modela 1 (preverjanje 1. hipoteze)

Model	Korelacijski koeficient	Determinacijski koeficient	Popravljeni determinacijski koeficient	Ocena standardnega odklona napake
1	,30 ^a	,09	,08	1,06

a. Neodvisna spremenljivka: (konstanta): tveganjeIZVRSITVE

V Tabeli 7 ocenjujem skupno značilnost regresijskega modela 1, kjer s pomočjo F-preizkusa, ki je opredeljen kot razmerje med oceno pojasnjene in nepojasnjene variance, testiram veljavnost oz. kakovost celotnega regresijskega Modela 1. Manjša kot je stopnja značilnosti (p) F-statistike, boljši je regresijski model. Vrednost F-statistike je 11,63, prostostni stopnji pa sta 1 in 115. Statistična značilnost je 0,001 ($p < 0,05$), iz česar lahko sklepam, da neodvisna spremenljivka vpliva na odvisno, saj je vrednost regresijskega koeficienta statistično značilno različna od 0.

Tabela 7: Skupna značilnost regresijskega modela 1 (preverjanje 1. hipoteze)

Model		Vsota kvadratov	Stopinje prostosti	Varianca	F	Stopnja značilnosti; p
1	Regresija	13,10	1	13,10	11,63	,001 ^b
	Ostanek	129,60	115	1,13		
	Skupaj	142,70	116			

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

b. Neodvisna spremenljivka: (konstanta), tveganjeIZVRSITVE

Kot vidim iz Tabele 8, je vpliv spremenljivke tveganjeIZVRSITVE na spremenljivko vedenjskaNAMERA statistično pomemben ($p = 0,001$), saj je stopnja značilnosti manjša od 0,05. Na podlagi vzorčnih podatkov je ocenjeni regresijski koeficient (nestandardizirani koeficient B) negativen, in sicer znaša -0,37, kar pomeni, da če se neodvisna spremenljivka (tveganjeIZVRSITVE) poveča za eno enoto, se odvisna spremenljivka (vedenjskaNAMERA) zmanjša za 0,37. Na podlagi vzorčnih podatkov zavrnem ničelno domnevo, ki pravi, da regresijski koeficient ni različen od 0 pri stopnji značilnosti ($p < 0,05$) in potrdim alternativno hipotezo, ki pravi, da je regresijski koeficient različen od 0.

Hipotezo 1 potrdimo, saj ugotovim, da zaznano tveganje izvršitve digitalne vsebine zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Tabela 8: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 1. hipoteze)

Model		Nestandardizirani koeficienti		Standardizirani koeficienti	t	Stopnja značilnosti; p
		B	Standardna napaka	Beta		
1	(Konstanta)	4,92	,28		17,85	,000
	tveganjeIZVRSITVE	-,37	,11	-,30	-3,41	,001

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

- **H₂: Zaznano tveganje pregona zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.**

Kot drugo sem preverjala hipotezo, ki pravi, da zaznano tveganje pregona (neodvisna spremenljivka tveganjePREGONA) zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva (odvisna spremenljivka vedenjskaNAMERA). Iz spremenljivk PregonA in PregonB, sem vseeno, kljub nizki zanesljivosti tvorila sestavljeno spremenljivko, ki predstavlja tveganje pregona (tveganjePREGONA), saj sklepam, da je koeficient Cronbach alfa nizek, zaradi nizkega števila (le dve) vključenih spremenljivk.

Na podlagi Tabele 9 razberem, da ocena korelacijskega koeficienta (R) znaša 0,26, kar pomeni, da je povezanost med vedenjskaNAMERA in tveganjePREGONA šibka, na podlagi Pearsonovega korelacijskega koeficienta iz Tabele 18 (-0,26), pa vidim, da je povezanost linearna in negativna. Determinacijski koeficient (R Square) kaže, da je z neodvisno spremenljivko tveganjePREGONA pojasnjeno 6,9 % variabilnosti odvisne spremenljivke vedenjskaNAMERA.

Tabela 9: Kakovost regresijskega modela (preverjanje 2. hipoteze)

Model	Korelacijski koeficient	Determinacijski koeficient	Popravljeni determinacijski koeficient	Ocena standardnega odklona napake
2	,26 ^a	,07	,06	1,08

a. Neodvisna spremenljivka: (konstanta), tveganjePREGONA

V Tabeli 10 ocenjujem skupno značilnost regresijskega modela 2, kjer s pomočjo F-preizkusa testiram kakovost celotnega regresijskega Modela 2. Vrednost F-statistike je 8,49, prostostni stopnji pa sta 1 in 115. Statistična značilnost je 0,004 ($p < 0,05$), iz česar lahko sklepam, da neodvisna spremenljivka vpliva na odvisno, saj je vrednost regresijskega koeficienta statistično značilno različna od 0.

Tabela 10: Skupna značilnost regresijskega modela 2 (preverjanje 2. hipoteze)

Model		Vsota kvadratov	Stopinje prostosti	Varianca	F	Stopnja značilnosti; p
2	Regresija	9,81	1	9,81	8,49	,004 ^b
	Ostanek	132,89	115	1,16		
	Skupaj	142,70	116			

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

b. Neodvisna spremenljivka: (konstanta), tveganjePREGONA

Kot vidim iz Tabele 11, je vpliv spremenljivke tveganjePREGONA na spremenljivko vedenjskaNAMERA statistično pomemben ($p = 0,004$), saj je stopnja značilnosti manjša od 0,05. Na podlagi vzorčnih podatkov je ocenjeni regresijski koeficient (nestandardizirani koeficient B) negativen, in sicer znaša -0,33, kar pomeni, da če se neodvisna spremenljivka (tveganjePREGONA) poveča za eno enoto, se odvisna spremenljivka (vedenjskaNAMERA) zmanjša za 0,33. Na podlagi vzorčnih podatkov zavrnem ničelno domnevo, ki pravi, da regresijski koeficient ni različen od 0 pri stopnji značilnosti ($p < 0,05$) in potrdim alternativno hipotezo, ki pravi, da je regresijski koeficient različen od 0.

Hipotezo 2 potrdim, saj ugotovim, da zaznano tveganje pregona zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Tabela 11: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 2. hipoteze)

Model		Nestandardizirani koeficienti		Standardizirani koeficienti	t	Stopnja značilnosti; p
		B	Standardna napaka	Beta		
2	(Konstanta)	4,72	,25		18,71	,000
	tveganjePREGONA	-,33	,11	-,26	-2,91	,004

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

- **H₃: Zaznano družbeno tveganje zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.**

Kot tretjo sem preverjala hipotezo, ki pravi, da zaznano družbeno tveganje (neodvisna spremenljivka družbenoTVEGANJE) zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva (odvisna spremenljivka vedenjskaNAMERA). Iz spremenljivk DružbenoA in DružbenoB sem tvorila sestavljeno spremenljivko, ki predstavlja družbeno tveganje (družbenoTVEGANJE).

Na podlagi Tabele 12 razberem, da ocena korelacijskega koeficienta (R) znaša 0,40, kar pomeni, da je povezanost med vedenjskaNAMERA in družbenoTVEGANJE šibka, na podlagi Pearsonovega korelacijskega koeficienta iz Tabele 18 (-0,40), pa vidim, da je povezanost linearna in negativna. Determinacijski koeficient (R Square) kaže, da je z neodvisno spremenljivko družbenoTVEGANJE pojasnjeno 15,6 % variabilnosti odvisne spremenljivke vedenjskaNAMERA.

Tabela 12: Kakovost regresijskega modela 3 (preverjanje 3. hipoteze)

Model	Korelacijski koeficient	Determinacijski koeficient	Popravljeni determinacijski koeficient	Ocena standardnega odklona napake
3	,40 ^a	,16	,15	1,02

a. Neodvisna spremenljivka: (konstanta), družbenoTVEGANJE

V Tabeli 13 ocenjujem skupno značilnost regresijskega modela 3, kjer s pomočjo F-preizkusa testiram kakovost celotnega regresijskega Modela 3. Vrednost F-statistike je 21,27, prostostni stopnji pa sta 1 in 115. Statistična značilnost (p) je 0,000 ($p < 0,05$), iz česar lahko sklepam, da neodvisna spremenljivka vpliva na odvisno, oz. da je vrednost regresijskega koeficienta statistično pomembno različna od 0.

Tabela 13: Skupna značilnost regresijskega modela 3 (preverjanje 3. hipoteze)

Model	Vsota kvadratov	Stopinje prostosti	Varianca	F	Stopnja značilnosti; p
3					
Regresija	22,27	1	22,27	21,27	,000 ^b
Ostanek	120,43	115	1,05		
Skupaj	142,70	116			

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

b. Neodvisna spremenljivka: (konstanta), družbenoTVEGANJE

Kot vidimo iz Tabele 14, je vpliv spremenljivke družbenoTVEGANJE na spremenljivko vedenjskaNAMERA statistično pomemben ($p = 0,000$), saj je stopnja značilnosti (p) manjša od 0,05. Na podlagi vzorčnih podatkov je ocenjeni regresijski koeficient (nestandardizirani koeficient B) negativen, in sicer znaša -0,66, kar pomeni, da če se neodvisna spremenljivka (družbenoTVEGANJE) poveča za eno enoto, se odvisna spremenljivka (vedenjskaNAMERA) zmanjša za 0,66. Na podlagi vzorčnih podatkov zavrnem ničelno domnevo, ki pravi, da regresijski koeficient ni različen od 0 pri stopnji značilnosti ($p < 0,05$) in potrdim alternativno hipotezo, ki pravi, da je regresijski koeficient različen od 0.

Hipotezo 3 potrdim, saj ugotovim, da zaznano družbeno tveganje zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Tabela 14: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 3. hipoteze)

Model		Nestandardizirani koeficienti		Standardizirani koeficienti	t	Stopnja značilnosti; p
		B	Standardna napaka	Beta		
3	(Konstanta)	4,93	,27		22,87	,000
	družbenoTVEGANJE	-,66	,14	-,40	-4,61	,000

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

- **H₄: Zaznano psihološko tveganje zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.**

Kot zadnjo sem preverjala četrto hipotezo, ki pravi, da zaznano psihološko tveganje (neodvisna spremenljivka psiholoskoTVEGANJE) zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva (odvisna spremenljivka vedenjskaNAMERA). Iz spremenljivk PsiholoskoA, PsiholoskoB in PsiholoskoC sem tvorila sestavljeno spremenljivko, ki predstavlja psihološko tveganje (psiholoskoTVEGANJE).

Na podlagi Tabele 15 razberem, da ocena korelacijskega koeficienta (R) znaša 0,57, kar pomeni, da je povezanost med vedenjskaNAMERA in psihološkoTVEGANJE srednje močna, na podlagi Pearsonovega korelacijskega koeficienta iz Tabele 18 (-0,57), pa vidim, da je povezanost linearna in negativna. Determinacijski koeficient (R Square) kaže, da je z neodvisno spremenljivko psiholoskoTVEGANJE pojasnjeno 32,2 % variabilnosti odvisne spremenljivke vedenjskaNAMERA.

Tabela 15: Kakovost regresijskega modela 4 (preverjanje 4. hipoteze)

Model	Korelacijski koeficient	Determinacijski koeficient	Popravljeni determinacijski koeficient	Ocena standardnega odklona napake
4	,57 ^a	,32	,32	,92

a. Neodvisna spremenljivka: (konstanta), psiholoskoTVEGANJE

V Tabeli 16 ocenjujem skupno značilnost regresijskega modela 4, kjer s pomočjo F-preizkusa testiram kakovost celotnega regresijskega Modela 4. Vrednost F-statistike je 54,71, prostostni stopnji pa sta 1 in 115. Statistična značilnost (p) je 0,000 ($p < 0,05$), iz česar lahko sklepam, da neodvisna spremenljivka vpliva na odvisno, saj je vrednost regresijskega koeficienta statistično značilno različna od 0.

Tabela 16: Skupna značilnost regresijskega modela 4 (preverjanje 4. hipoteze)

Model		Vsota kvadratov	Stopnje prostosti	Varianca	F	Stopnja značilnosti; p
4	Regresija	46,00	1	46,00	54,71	,000 ^b
	Ostanek	96,70	115	,84		
	Skupaj	142,70	116			

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

b. Neodvisna spremenljivka: (konstanta), psiholoskoTVEGANJE

Kot vidim iz Tabele 17, je vpliv spremenljivke psiholoskoTVEGANJE na spremenljivko vedenjskaNAMERA statistično pomemben ($p = 0,000$), saj je stopnja značilnosti (p) manjša od 0,05. Na podlagi vzorčnih podatkov je ocenjeni regresijski koeficient (nestandardizirani koeficient B) negativen, in sicer znaša -0,62, kar pomeni, da se če se neodvisna spremenljivka poveča za eno enoto, se odvisna spremenljivka zmanjša za 0,62. Na podlagi vzorčnih podatkov zavrem ničelno domnevo, ki pravi, da regresijski koeficient ni različen od 0 pri stopnji značilnosti ($p < 0,05$) in potrdim alternativno hipotezo, ki pravi, da je regresijski koeficient različen od 0.

Hipotezo 4 potrdim, saj ugotovim, da zaznano psihološko tveganje zmanjšuje namero posluževanja digitalnega piratstva.

Tabela 17: Ugotavljanje vpliva neodvisne spremenljivke (preverjanje 4. hipoteze)

Model		Nestandardizirani koeficienti		Standardizirani koeficienti	t	Stopnja značilnosti; p
		B	Standardna napaka	Beta		
4	(Konstanta)	5,07	,16		31,17	,000
	psiholoskoTVEGANJE	-,62	,08	-,57	-7,40	,000

a. Odvisna spremenljivka: vedenjskaNAMERA

Tabela 18: Povezanost spremenljivk

		Tveganje IZVRSITVE	Tveganje PREGONA	Družbeno TVEGANJE	Psiholosko TVEGANJE
Vedenjska NAMERA	Pearson koleracijski koeficient	-,30**	-,26**	-,40**	-,57**
	Sig. (2-tailed)	,001	,004	,000	,000
	N	117	117	117	117

** . Koleracijski koeficient je značilen pri stopnji 0.01 (2-tailed).

4.4 Sklepne ugotovitve raziskave

Prek spletnega anketnega vprašalnika sem pridobila 115 celotno izpolnjenih anketnih vprašalnikov. Največ anketirancev je bilo iz starostnega razreda 31–40 let (51 %) oz. anketiranci, ki so bili mlajši od 41 let, so predstavljali kar 78% delež celote. Anketiranci so bili predvsem moškega spola (63 %), skoraj vsi anketiranci (93 %) pa so se vsaj enkrat poslužili digitalne piratske vsebine. Na podlagi pridobljenega vzorca ocenjujem, da imajo anketiranci izkušnje oz. da uporabljajo digitalne piratske vsebine in so bili zato primerni za vzorec.

S prvim sklopom vprašanj sem dobila odgovor, kako posamezniki zaznavajo tveganje izvršitve oz. ocenjujejo verjetnost, da bo digitalna piratska vsebina delovala. Cronbachova alfa je pri tem sklopu pokazala dobro zanesljivost konstrukta. Z analiziranjem sem ugotovila, da zaznavanje tveganja izvršitve digitalne piratske vsebine zmanjšuje vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva, saj je statistična značilnost potrdila povezavo med spremenljivkama, ocenjeni regresijski koeficient pa je negativen; $\beta = -0,37$. Na podlagi tega prvo hipotezo potrjujem. Do podobnih zaključkov so v svojih raziskavah prišli tudi Nandedkar et al. (2012), Hsu in Shiue (2008) ter Tan (2002), ki potrjujejo zaviralni učinek zaznavanja tveganja izvršitve digitalne piratske vsebine na vedenjsko namero. Na podlagi rezultatov sklepam, da se nekateri posamezniki zavedajo tveganja uporabe digitalne piratske vsebine, in sicer da obstaja možnost, da ne bo delovala kot originalna, da je lahko slabše kvalitete ter da vsebuje moteče faktorje. Vsa omenjena tveganja, ki jih nekateri posamezniki pri tem zaznavajo, jih odvrčajo od vedenjske namere posluževanja digitalne piratske vsebine. Nekateri posamezniki pa kljub zaznavanju tveganja uporabljajo digitalne piratske vsebine. Sklepam, da je tako zato, ker pridobljena digitalna piratska vsebina zadovoljivo deluje in/ali posamezniki znajo odpraviti težave, ki bi se lahko pojavile. Ugotovitve, do katerih so prišli Liao et al. (2010), se ne ujemajo s podatki iz moje in omenjenih raziskav, saj so njegovi rezultati pokazali, da tveganje izvršitve nima vpliva na vedenjsko namero. Razloge za to vidi v napredku na področju razvoja programske opreme, boljše računalniške pismenosti ter uporabi protivirusnih programov, saj omenjeno omogoča posamezniku odpravljanje in spopadanje s težavami, ki jih lahko povzroči digitalna piratska vsebina na računalniškem sistemu. Verjamejo, da tveganje izvršitve uporabe digitalne piratske vsebine, zaradi omenjenih razlogov, morda ne predstavlja več glavne skrbi glede odločitve za posluževanje digitalne piratske vsebine (Liao et al., 2010).

Z drugim sklopom vprašanj sem dobila odgovor, kako posamezniki zaznavajo tveganje pregona oz. kako ocenjujejo verjetnost, da bodo ujeti pri kršitvi zakona o avtorskih pravicah zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine ter ali se zavedajo, da so lahko kaznovani zaradi kršitve le-tega. Cronbachova alfa je pri tem sklopu pokazala nizko zanesljivost konstrukta, a sem ga kljub temu analizirala, saj sklepam, da je zanesljivost nizka zaradi nizkega števila (le dveh) trditev znotraj konstrukta. Z analiziranjem sem ugotovila, da zaznavanje tveganja pregona digitalne piratske vsebine zmanjšuje vedenjsko namero

digitalnega piratstva, saj je statistična značilnost potrdila povezavo med spremenljivkama, ocenjeni regresijski koeficient pa je negativen; $\beta = -0,33$ in ima najmanjši vpliv na vedenjsko namero od obravnavanih zaznavanj tveganj. Na podlagi tega drugo hipotezo potrjujem. Če povzamem rezultate drugih študij npr. Nandedkar et al., (2012), Liao et al. (2010), Hsu in Shiue (2008), Chiou et al. (2005) ter Tan (2002), so vsi prišli do enakega zaključka. Negativno razmerje med zaznavanjem tveganja pregona in vedenjsko namero pomeni, da če se poveča možnost, da je posameznik ujet in kaznovan pri posluževanju digitalne piratske vsebine, se zmanjša vedenjska namera za to početje. To pomeni, da bi bila lahko pravna zakonodaja bolj pogumna pri uporabi svojega orodja (kazen) in bi tako odvrnila posameznikovo namero za posluževanje digitalne piratske vsebine.

S tretjim sklopom vprašanj sem želela izvedeti, kako posamezniki zaznavajo družbeno tveganje oz. ocenjujejo verjetnost, da bi zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine izgubili spoštovanje prijateljev, sorodnikov ali sodelavcev zaradi neetičnega ravnanja ter da bi zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine nanje gledali zviška, ker bi si mislili, da si ne morejo privoščiti originalne vsebine. Cronbachova alfa je pri tem sklopu pokazala dobro zanesljivost konstrukta. Z analiziranjem sem ugotovila, da zaznavanje družbenega tveganja zmanjšuje vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva, saj je statistična značilnost potrdila povezavo med spremenljivkama, ocenjeni regresijski koeficient pa je negativen; $\beta = -0,66$ in ima največji vpliv na vedenjsko namero od obravnavanih zaznavanj tveganj. Tretjo hipotezo sem zato potrdila. Na podlagi pridobljenih rezultatov sklepam, da se posamezniki zavedajo, da lahko zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine izgubijo spoštovanje ljudi, ki so proti uporabi digitalne piratske vsebine, ali pa bi ti zaradi tega nanje gledali zviška. Nekatere posameznike bo zavedanje družbenega tveganja odvrnilo od vedenjske namere posluževanja digitalne piratske vsebine, saj nočejo biti družbeno nespremenljivi oz. ne želijo, da bi drugi nanje gledali, kot da počnejo neetična dejanja ter bi jih na podlagi tega ocenjevali. Do enakih zaključkov so prišli tudi avtorji podobne raziskave Nandedkar et al. (2012), Hsu in Shiue (2008) ter Tan (2002), le ugotovitve raziskave avtorjev Liao et al. (2010) se ne ujemajo s podatki iz moje in omenjenih raziskav, saj njihova raziskava ne potrjuje vpliva zaznavanja družbenega tveganja na vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine.

Četrty sklop vprašanj je obravnaval, kako posamezniki zaznavajo psihološko tveganje. Želela sem izvedeti, kako se strinjajo s trditvami, da se pri uporabi digitalne piratske vsebine počutijo napete ter da pri tem zaznavajo tesnobo in se počutijo nelagodno. Cronbachova alfa je pri tem sklopu pokazala odlično zanesljivost konstrukta. Z analiziranjem sem ugotovila, da zaznavanje psihološkega tveganja zmanjšuje vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva, saj je statistična značilnost potrdila povezavo med spremenljivkama, ocenjeni regresijski koeficient pa je negativen; $\beta = -0,63$ in ima drugi največji vpliv na vedenjsko namero od obravnavanih zaznavanj tveganj. Četrto hipotezo zato potrjujem. Iz pridobljenih rezultatov lahko sklepam, da se posamezniki zavedajo, da je posluževanje digitalne piratske vsebine neetično dejanje ter da lahko zaradi tega dobijo občutek krivde, zaznavajo tesnobo

ali napetost. Na podlagi rezultatov sklepam, da zaznano psihološko tveganje nekatere odvrča od vedenjske namere posluževanja digitalne piratske vsebine. Do enakih rezultatov sta prišla s svojo raziskavo tudi Stone in Grønhaug (1993), od katerih sem povzela anketna vprašanja. Liao et al. (2010) so tudi v svoji raziskavi anketna vprašanja, ki se navezujejo na psihološko tveganje, povzeli po Stone in Grønhaug (1993), a kot pri prejšnjih dveh dejavnikih zaznavanja tveganja jim rezultati niso pokazali povezave med vedenjsko namero in zaznavanjem psihološkega tveganja.

Glavni cilj raziskave je bil ugotoviti, ali zaznana različna tveganja vplivajo na posameznikovo namero za posluževanje digitalnega piratstva. Rezultate raziskav, ki sem jih pridobila na podlagi vzorčnih podatkov, potrjujejo izsledke drugih raziskav na področju digitalnega piratstva. Prek dobljenih rezultatov tako lahko sklepam, da zaznano tveganje izvršitve, zaznano družbeno tveganje in zaznano psihološko tveganje zmanjšujejo vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine (Tabela 19).

Tabela 19: Povzetek prikaza rezultatov testiranja hipotez

Razmerje oz. vpliv spremenljivk	Hipoteza	Pričakovani predznak	Regresijski koeficient (β)	Status
tveganje izvršitve → vedenjska namera	H ₁	–	-0,37	potrjena
tveganje pregona → vedenjska namera	H ₂	–	-0,33	potrjena
družbeno tveganje → vedenjska namera	H ₃	–	-0,66	potrjena
psihološko tveganje → vedenjska namera	H ₄	–	-0,62	potrjena

4.5 Priporočila za prakso

Uporaba digitalne piratske vsebine je dandanes samoumevno in preprosto dejanje. Vsebina, kot npr. računalniške igre, glasba, video – filmi, programska oprema in knjige, je varovana v skladu z zakonom o avtorskih pravicah in je avtorsko delo takoj, ko je oblikovana oz. narejena. Distribucija in zloraba avtorsko zaščitene vsebine je kaznivo dejanje. Tisti, ki izvaja takšne dejavnosti, je podvržen kazni oz. plačilu globe v kazenskih postopkih. Poleg tega se posamezniki pri uporabi digitalnih piratskih vsebin srečajo z različnimi vrstami tveganja. Npr. obstaja nevarnost širjenja zlonamerne programske opreme, kot so npr. računalniški virusi, ki lahko uničijo ali poškodujejo računalniški sistem, ter obstaja možnost, da digitalna piratska vsebina ne bo delovala enako dobro kot originalna vsebina. Obstaja tudi možnost, da zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine vplivamo na mišljenje, ki si ga

bodo ustvarili drugi ljudje, ki dejanje vidijo kot družbeno nesprejemljivo (Fraedrich & Ferrell, 1992). Ter obstaja možnost, da posameznik zaradi uporabe digitalne piratske vsebine doživi duševni stres (Lim, 2003). In še bi lahko naštevala. Nekateri posamezniki se v večini ne sprašujejo več o etičnosti dejanja in le redko menijo, da je digitalno piratstvo kaznivo dejanje, vendar je. Kljub prepovedi, negativnim učinkom in zaznavanjem tveganja še vedno uporabljajo digitalne piratske vsebine in tako povzročajo probleme in skrbi večini državam, podjetjem iz zabavne industrije, založnikom ... (Smith & Telang, 2012; Harvey, 2005). Obstaja kar nekaj rešitev in idej, kako v praksi zmanjšati digitalno piratstvo, ki bi bile dolgoročno uspešne.

Peace et al. (2003) menijo, da je kaznovanje dejavnik, ki je neposredno povezan z odnosom posameznika do digitalnega piratstva. Z empirično raziskavo so ugotovili, da bolj ko posamezniki zaznavajo raven kaznovanja, zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine, manjša je verjetno, da se bodo v prihodnosti poslužili tega dejanja. Dokazali so, da je kaznovanje učinkovito orodje proti digitalnem piratstvu, a ljudje v večini ne verjamejo, da bodo kaznovani in ujeti pri tem kaznivem dejanju. Praksa je pokazala, da samo visoka raven kaznovanja ni dovolj, saj se morajo posamezniki pri tem tudi zavedati kaznovanja in vedeti, da so lahko pri tem dejanju ujeti. Na podlagi tega predvidevam, da visoke kazni in preganjanje posameznikov zaradi posluževanja digitalne piratske vsebine niso dovolj učinkoviti pri zaježitvi digitalnega piratstva. Kot že vemo iz TRA, mora posameznik najprej spremeniti svoje stališče in subjektivne norme, da spremeni vedenjsko namero oz. končno vedenje. V nadaljevanju predlagam bolj mehke prijeme oz. ideje, ki bi bile lahko dolgoročno bolj uspešne pri doseganju cilja kot pa tehnične (aktivacijska koda, hologram nalepke, aktivacija prek spleta, zaščita proti kopiranju ...) ter represivne državne rešitve, ki že obstajajo in v praksi niso učinkovite oz. ne izpolnjujejo cilja.

Menim, da bi za učinkovito zmanjšanje uporabe digitalne piratske vsebine morali najprej začeti pri temeljni spremembi stališč posameznikov – javnosti, ki vpliva na vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine, saj se vsi verjetno ne zavedajo negativnih posledic, ki jih to dejanje povzroča. Razna izobraževanja javnosti so se velikokrat pokazala kot odličen način za ozaveščanje javnosti in bi lahko tudi v tem primeru, npr. izobraževalni programi za javnost, opravljali uspešno delo – torej odvrčali javnost od digitalnega piratstva. Povečanje ozaveščenosti javnosti z izobraževalnimi programi bi lahko delovalo kot zaviralec digitalnega piratstva in bi bili osredotočeni na dolgoročne cilje, saj se družbene spremembe ne zgodi takoj, ampak trajajo nekaj časa, da dosežejo učinkovito spremembo. Izobraževalne programe bi morali uvajati že v osnovnih šolah oz. pri otrocih, ki se začnejo prvič srečevati z uporabo računalnika.

Predlagam tudi, da avtorji digitalnih vsebin začnejo v večji meri uporabnikom omogočati oz. zagotavljati brezplačni vzorec digitalne vsebine, ki so jo oblikovali oz. naredili. Avtorji digitalnih vsebin, npr. glasbe in videa, lahko uporabijo t. i. »časovno stikalo«, ki uporabnikom omogoča, da uporabljajo brezplačno digitalno vsebino omejen čas. Po

določenem času poslušanja, gledanja ali branja bi, če bi bila posamezniku digitalna vsebina všeč, za celotno digitalno vsebino plačali. Na primer glasbena podjetja oz. avtorji bi omogočali uporabnikom, da brezplačno poslušajo npr. od pol minute do ene minute posnetek avtorske glasbe. S tem bi uporabniki dobili občutek za vsebino in bi bili informirani o digitalni vsebini. Na podlagi te informacije bi se potem odločili, ali celotno digitalno vsebino kupijo ali ne.

Hsu in Shiue (2008) sta ugotovila, da posamezniki vidijo »ceno izdelka« kot enega od glavnih dejavnikov, ki vpliva na odločitev pri nakupu izdelka. Tudi Cheng et al. (1997) ugotavljajo, da je to prvi razlog oz. »izgovor«, da posameznik uporabi nelegalne digitalne piratske vsebine. Na podlagi tega predlagam, da »zabavna industrija« (glasba, film ...) razmisli o zmanjševanju cene originalnih digitalnih vsebin, kar bi posledično povzročilo nezanimanje za piratske digitalne vsebine. Gopal in Sanders (1997) menita, da bi morala biti originalna cena izdelka vezana na razpoložljivo raven posameznikovega dohodka. Rešitev glede opravičevanja cene originalne digitalne vsebine v očeh posameznikov je ponuditi nekaj dodatnega k originalni digitalni vsebini oz. ponuditi bonus vsebino, kot npr. dodatno glasbo, še ne videne snemalne prizore, intervju, ali za programsko opremo nadgradnjo izdelka, ki je možna le prek ponudnika oz. prodajalca programske opreme ... V praksi srečujemo čedalje več uresničitev te ideje, kako uspešna bo, pa bo pokazal čas.

Za zmanjšanje digitalnega piratstva na slovenskem trgu predlagam, da se omogoči lažji dostop do digitalnih vsebin na legalen način. Posamezniki si želijo aktualnih digitalnih vsebin, dostopnih na spletu ter do katerih bi dostopali, kadar bi si želeli. Z začetkom letošnjega leta je v Sloveniji začel delovati oz. ponujati svoje spletne storitve Netflix, ki svojim uporabnikom omogoča ogled digitalnih vsebin – videa na zahtevo. »V nasprotju s klasično, linearno televizijo gre za t. i. video na zahtevo. Se pravi, da Netflix na svoji spletni platformi ponuja določene videovsebine (filme, serije, risanke), lastne in tuje produkcije, uporabnik pa si nato ogleda, kar želi in kolikorkrat želi (Netflix od danes tudi v Sloveniji, 2016).« Po besedah programskega direktorja model Netflix »... odstrani enega izmed glavnih razlogov, da se ljudje zatekajo k piratstvu (Netflix od danes tudi v Sloveniji, 2016).« Izkušnje iz držav, kjer je Netflix na voljo dlje časa, dokazujejo, da to ne drži (Tomšič, 2016). Boštjan Okoren iz Zveze potrošnikov Slovenije vidi razlog oz. glavno oviro v slabši ponudbi digitalnih videovsebin in odsotnosti podpore državnega jezika (podnapisi), kjer se predvaja vsebina (Tomšič, 2016). Priljubljenost spletne storitve narašča, ampak tako kot v nekaterih drugih državah je tudi v Sloveniji vsebina omejena in tudi ne podpira slovenskega jezika (podnapisi). Menim, da če bi hoteli z Netflixom znižati stopnjo piratstva, bi morali uporabnikom ponuditi celotno ponudbo kot omrežje »torrent«, ki to nudi na nelegalen način. Netflix ali podobna spletna storitev se mora osredotočati in ponujati svežo – aktualno digitalno vsebino z obširnejšo in pestro izbiro žanrov videa, glasbe, igrice ...

4.6 Omejitve raziskave in izzivi za nadaljnje raziskovanje

Raziskava daje vpogled v posameznikovo zavedanje tveganja pri posluževanju digitalne piratske vsebine na območju Slovenije. Vseeno pa mora biti njena interpretacija obravnavana v kontekstu omejitev, saj ni izjema in tako kot vse strokovne raziskave ima tudi moja nekaj omejitev. Digitalno piratstvo ostaja v vsakdanu posameznika in kljub navedenim omejitvam obstaja veliko možnosti za nadaljnje izvedbe različnih raziskav preučevane tematike.

Prva omejitev izhaja iz izbrane metode vzorčenja, in sicer priložnostni vzorec. Tako vzorčenje sicer daje okviren vpogled v značilnost populacije, ne glede na pridobljeno število podatkov, a vzorec na teh podlagah ne more biti reprezentativen za celotno slovensko populacijo, zato moramo biti previdni pri posploševanju. Pridobila sem relativno majhen vzorec anketirancev ($n = 115$) ter slabo uravnotežen oz. razpršen, saj je bilo npr. 78 % anketirancev starih do 40 let, večina moških (63 %). Zaradi načina zbiranja vzorčnih podatkov so anketo reševali predvsem moji prijatelji in znanci, večinoma doma iz okolice Ljubljane. Na podlagi teh omejitev predlagam, da raziskovalci v nadaljnjih raziskovanjih opravijo obširnejši vzorec, tako da v vzorec zajamejo tudi druge slovenske regije. Smiselno bi bilo med seboj primerjati, kakšen odnos do zaznavanja tveganja pri posluževanju digitalnega piratstva imajo posamezniki iz različnih regij Slovenije. S tem bi pridobili razsežnejši in bolj raznolik vzorec, ki bi ga lahko uporabili kot reprezentativnega za celotno slovensko prebivalstvo in primerjavo med regijami. Omenjeno bi posledično vplivalo na rezultate ter povečalo posplošitev ugotovitev, ki bi jih uporabili za potrditev doseženih rezultatov.

Naslednjo, drugo, omejitev vidim v »zastaranju« in majhnem številu nekaterih anketnih vprašanj. Vprašanja, ki sem jih uporabila za merjenje obravnavnega konstrukcijskega modela, so bila sicer preverjena na podlagi preteklih raziskovanj, vendar mislim, da bi bilo treba opredeliti nova vprašanja za današnji čas. Anketna vprašanja, ki sem jih uporabila, je oblikoval Tan leta 2002 ter Stone in Grønhaug leta 1993. V tem času, leta 2016, se je posameznikovo dožemanje digitalnega piratstva spremenilo, saj je zdaj prisotno v vsakdanjem življenju ljudi in postaja samoumevno. Poleg tega pa tudi vprašanja, ki se navezujejo na tveganje pregona, kažejo na slabo povezanost oz. nesprejemljivo zanesljivost vprašanj – trditev, saj je Cronbachova alfa zavzemala nizko oz. nesprejemljivo vrednost 0,39. Za odpravo te omejitve predlagam, da se za nadaljnje raziskave pripravi in oblikuje novejša vprašanja. Vključili bi lahko tudi večje število vprašanj znotraj konstrukta, da bi tako pridobili višjo oceno zanesljivosti ter s tem medsebojno dobro povezane trditve.

Naslednja, tretja, omejitev izhaja iz posameznikove vedenjske namere, saj se ta, kot vemo iz TRA, lahko sčasoma spremeni, kar pomeni, da pridobljeni podatki prek vprašalnika zastarajo hitreje, kot bi si mislili. Podatki so tako odvisni od časa, v katerem sem jih dobila. Namreč, če bi čez čas iste posameznike anketirala z istim vprašalnikom, verjetno ne bi dobili

enakih rezultatov, saj bi v tem času posamezniki lahko spremenili svoje mnenje in stališča glede posluževanja digitalne piratske vsebine. Na tem mestu predlagam, da lahko prihodnje raziskave raziščejo razliko v vedenjski nameri prej in potem, ko posameznike izobrazijo o nelegalnosti in posledicah posluževanja digitalne piratske vsebine. Namreč, raziskavi Hsu in Shiue, 2008, in Lau, 2003 ugotavljata, da poznavanje zakonodaje in licenčnih sporazumov odvrča posameznika od digitalnega piratstva. S tem bi videli, ali lahko in s katerim orodjem čez čas vplivajo na zmanjšanje uporabe digitalnih piratskih vsebin.

V raziskavo sem vključila le štiri dejavnike iz istega sklopa, zaznavanje tveganja, ki vplivajo na vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine. Kot dodatno vrednost raziskave vidim, da bi konceptualni model zasnovali tako, da vključuje še druge ustrezne teorije in z njo povezane spremenljivke v zvezi z zaznavanjem tveganja, na primer, teorija odvrčanja in ozaveščenost javnosti ..., ki tudi vplivajo na vedenjsko namero. S tem bi obogatili razumevanje tega, kako zaznane posledice oblikujejo odnos do posluževanja digitalnih piratskih vsebin.

Poleg omenjenega vidim dodatno vrednost k raziskavi pri preučevanju razmerja oz. vpliva vedenjske namere na dejansko – končno vedenje. V tej raziskavi te povezave nisem primerjala, saj TRA in TPB trdita, da močen vedenjski namen oblikuje posameznikovo končno vedenje (Ajzen, 1991), kar pomeni, da je vedenjska namena enaka končnemu vedenju. Tan (2002) se s tem ne strinja, saj trdi, da na končno vedenje vplivajo še drugi vmesni dejavniki, ki vplivajo na posameznika ter njegove omejitve pri doseganju končnega vedenja. Zanimivo bi bilo, če bi v prihodnje raziskovali razmerje in povezavo med vedenjsko namero ter vedenjem, kar bi prispevalo k napovedovanju posluževanja digitalne piratske vsebine.

SKLEP

Temeljni cilj magistrskega dela je bil teoretično predstaviti digitalno piratstvo, opredeliti TRA in TPB ter na podlagi pridobljenega znanja obravnavati različne dejavnike, ki spodbujajo ali/in zavirajo posluževanje digitalne piratske vsebine. Cilj je bil tudi osredotočiti se na dejavnike zaznavanja tveganja, s katerimi se posamezniki srečujejo pri odločanju za digitalno piratstvo, ter z empirično raziskavo preveriti, kateri najbolj vpliva na vedenjsko namero uporabe digitalne piratske vsebine. Za dosego tega cilja sem pregledala literaturo in raziskave na temo digitalnega piratstva, teorij odločanja (TRA in TBP) ter preučila dejavnike spodbujanja in odvrčanja za posluževanje digitalnega piratstva na podlagi preteklih raziskav. Podrobneje sem zbrala in obravnavala dejavnike zaznavanja tveganja, ki so jih podali drugi avtorji raziskav, saj se v magistrskem delu osredotočam na preučevanje in razumevanje vpliva le-teh na vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine. Na podlagi spoznanj v teoretičnem delu magistrske naloge sem oblikovala štiri hipoteze in konstrukcijski model, sestavila anketni vprašalnik ter analizirala pridobljene podatke na podlagi vzorčnih podatkov.

V raziskovalnem delu magistrske naloge, ki temelji na kvantitativni raziskavi, sem z uporabo metode anketnega vprašalnika pridobila 115 celotno izpolnjenih anket, izvedenih na priložnostnem vzorcu. Tak način daje dobro podlago za vpogled v značilnosti populacije in lahko služi kot izhodišče za nadaljnje raziskovanje, a vzorec na teh podlagah ne more biti reprezentativen za celotno slovensko populacijo, zato moramo biti previdni pri posploševanju. Za analiziranje zbranih anketnih podatkov sem uporabila postopek statistične analize s t. i. regresijsko analizo, saj pove, ali neodvisne spremenljivke (zaznavanje psihološkega, družbenega, fizičnega tveganja in tveganja izvršitve) vplivajo na odvisno spremenljivko, torej vedenjsko namero.

S prvo hipotezo sem želela preveriti, ali zaznano tveganje izvršitve digitalne vsebine zmanjšuje vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Na podlagi pridobljenih vzorčnih podatkov sem s statistično značilnostjo ugotovila, da zaznano tveganje izvršitve digitalne vsebine vpliva na vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Ocenjeni regresijski koeficient je bil negativen (-0,37), kar pomeni negativno povezanost med zaznavanjem tveganja izvršitve digitalne vsebine in vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Rezultati povedo, da bolj ko se posameznik zaveda tveganja izvršitve digitalne vsebine, manjša je njegova vedenjska namera za posluževanje tega dejanja. Na tej podlagi sem potrdila prvo postavljeno hipotezo.

Z drugo hipotezo sem na podlagi vzorčnih podatkov preverjala, ali zaznano tveganje pregona zmanjšuje vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Statistična značilnost je potrdila povezavo med obravnavanimi spremenljivkama, ocenjen regresijski koeficient pa je bil negativen (-0,33), kar pokaže na negativno povezanost zaznavanja tveganja pregona na vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Rezultati povedo, da bolj ko se posameznik zaveda tveganja pregona, manjša je njegova vedenjska namera za posluževanje tega dejanja. S tem sem potrdila drugo postavljeno hipotezo.

V tretji hipotezi sem želela preveriti, ali zaznano družbeno tveganje zmanjšuje vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Na podlagi pridobljenih vzorčnih podatkov sem s statistično značilnostjo ugotovila, da zaznano družbeno tveganje vpliva na vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Ocenjeni regresijski koeficient je bil negativen (-0,66), kar pomeni negativen vpliv zaznavanja družbenega tveganja na vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Rezultati povedo, da bolj ko se posameznik zaveda družbenega tveganja, manjša je njegova vedenjska namera za posluževanje tega dejanja. Na tej podlagi sem potrdila tretjo postavljeno hipotezo.

V četrti hipotezi sem na podlagi vzorčnih podatkov preverjala, ali zaznano psihološko tveganje zmanjšuje vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Statistična značilnost je potrdila povezavo med obravnavanimi spremenljivkama, ocenjen regresijski koeficient pa je bil negativen (-0,62), kar pokaže na negativno povezanost med zaznavanjem

psihološkega tveganja in vedenjsko namero posluževanja digitalnega piratstva. Rezultati povedo, da bolj ko se posameznik zaveda psihološkega tveganja, manjša je njegova vedenjska namera za posluževanje tega dejanja. S tem sem potrdila četrto postavljeno hipotezo.

Skupni rezultati raziskave so tako pokazali, da zaznano tveganje izvršitve, zaznano družbeno tveganje in zaznano psihološko tveganje **zmanjšujejo** vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine, zato sem potrdila vse štiri postavljene hipoteze. Največji vpliv na vedenjsko namero, od obravnavanih zaznavanj tveganj, ima družbeno tveganje, na drugem mestu pa je zaznavanje psihološkega tveganja. S tem odgovorim tudi na raziskovalno vprašanje, ki se je glasilo, kako zaznana različna tveganja vplivajo na posameznikovo vedenjsko namero za posluževanje digitalnega piratstva ter kateri od obravnavanih dejavnikov zaznavanj tveganj najbolj vpliva na vedenjsko namero posluževanja digitalne piratske vsebine.

Namen teoretičnega dela magistrske naloge je prispevati k boljšemu razumevanju problematike in odločanja posameznikov za digitalno piratstvo. Preštudirana teorija in rezultati so mi omogočali oblikovati ideje, kako bi lahko dolgoročno zmanjšali posluževanje digitalnih piratskih vsebin, in sicer s povečanjem posameznikovega zaznavanja ravni kaznovanja, s spremembo stališč z izobraževalnimi programi, s povečanjem zagotavljanja uporabe brezplačnega vzorca digitalne vsebine, z znižanjem cene originalnih digitalnih vsebin in s ponudbo dodatkov k vsebini ter z omogočanjem legalnega dostopa do digitalnih vsebin. Menim, da si lahko protipiratske organizacije, na podlagi pridobljenih in opredeljenih rezultatov raziskav, pomagajo izluščiti napotke in oblikovati nove strategije (ali prilagoditev že obstoječih), ki bi pripomogle k zmanjšanju digitalnega piratstva v prihodnosti. Obravnavana tematika tudi odpira možnosti za nadaljnje raziskave, ki bi tudi lahko prispevale dodatno vrednost pri zmanjševanju pogostosti teh dejanj. S tem je bil moj namen magistrskega dela dosežen.

LITERATURA IN VIRI

1. Adler, P., & Adler, P. A. (2006). The deviance society. *Deviant Behavior*, 27(2), 129-147.
2. Ajzen, I. (1989). Attitude structure and behavior. V A. R. Pratkanis, S. J. Breckler, A. G. Greenwald (ur.), *Attitude structure and function* (str. 241-274). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
3. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
4. Ajzen, I. (2002). Residual Effect of Past on Later Behaviour: Habituation and Reasoned Action Perspectives. *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 107-122.
5. Ajzen, I., & Madden, T. J. (1986). Prediction of goal-directed behavior: Attitudes, intentions, and perceived behavioral control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 22(5), 453-474.
6. Alhadi, H., & Meršak, K. (2013, 23. marec). Piratstvo. (Najdeno 14. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://filternet.si/os/clanki/piratstvo/>)
7. Barker, J. C. (2005). Grossly Excessive Penalties in the Battle Against Illegal File Sharing: The Troubling Effects of Aggregating Minimum Statutory Damages for Copyright Infringement. *Texas Law Review*, 83(2), 525-559.
8. Bauer, R. A. (1967). *Consumer behavior as risk taking v Risk taking and information handling in consumer behavior*. Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University.
9. Baym, N. K. (2010). Rethinking the Music Industry. *Popular Communication*, 8(3), 177-180.
10. Bieg, M. (2007). Information technology, 'piracy' and DRM. Najdeno 6. januarja 2016 na spletnem naslovu http://www.freesoftwaremagazine.com/articles/information_technology_and_piracy
11. Blue, C. L. (1995). The Predictive Capacity of the Theory of Reasoned Action and the Theory of Planned Behavior in Exercise Research: An Integrated Literature view. *Research in Nursing & Health*, 18(2), 105-121.
12. Bregar, L., Ograjenšek, I., & Bavdaž, M. (2005). *Metode raziskovalnega dela za ekonomiste: Izbrane teme*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
13. BSA. (2014). The Compliance Gap. BSA Global Software Survey. Najdeno 10. decembra 2015 na spletnem naslovu http://globalstudy.bsa.org/2013/downloads/studies/2013GlobalSurvey_Study_en.pdf
14. Cheng, H. K., Sims, R. R., & Teegen, H. (1997). To purchase or pirate software: An empirical study. *Journal of Management Information Systems*, 13(4), 49-60.
15. Chiou, J. S., Huang, C., & Lee, H., 2005. The antecedents of music piracy attitudes and intentions. *Journal of Business Ethics*, 57(2), 161-174.

16. Corporate Anti-Piracy Program. Najdeno 16. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://www.siiia.net/Divisions/IP-Protection-Services/Programs/Corporate-Anti-Piracy-Program>
17. Craig, P. (2005). *Software piracy exposed*. Rockland Massachusetts: Syngress Publishing.
18. Cronan, T. P., & Al-Rafee, S. (2008). Factors that Influence the Intention to Pirate Software and Media. *Journal of Business Ethics*, 78(4), 527-545.
19. Depoorter, B. (2015). Intellectual Property Infringements & 3D Printing: Decentralized Piracy. *Hasting Law Journey*, 66(6), 1483-1503.
20. Ernesto. (2010, 19. september). Swedish pirate party fails to enter parliament. *Torrentfreak*. Najdeno 15. decembra 2015 na spletnem naslovu <https://torrentfreak.com/swedish-pirate-party-fails-to-enter-parliament-100919/>
21. Fraedrich, J., & Ferrell, O. C. (1992). The impact of perceived risk and moral philosophy type on ethical decision making in business organizations. *Journal of Business Research*, 24(4), 283-295.
22. Fröhlich, H. (2013). *Tehnologija, ki spreminja svet*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
23. Gliem, J. A., & Gliem, R. R. (2003). Calculating, Interpreting, And Reporting Cronbach's Alpha Reliability Coefficient For Likert-Type Scales. Najdeno 1. marca 2016 na spletnem naslovu <http://www.ssnpstudents.com/wp/wp-content/uploads/2015/02/Gliem-Gliem.pdf>
24. Gopal, R. D., & Sanders, L. G. (1998). International software piracy: Analysis of key issues and impacts. *Information Systems Research*, 9(4), 380-397.
25. Gray, K. (2012). Stealing From the Rich to Entertain the Poor?: A Survey of Literature on the Ethics of Digital Piracy. *Serials Librarian*, 63(3/4), 288-295.
26. Graziano, M. (2001, 24. april). The music downloading: 37 million American adults and youths have retrived music files on the internet. *Pewinternet*. Najdeno 10. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://www.pewinternet.org/2001/04/24/the-music-downloading-deluge/>
27. Grublješič, T. (2013). Dejavniki sprejemanja poslovnointeligenčnih sistemov. *Economic and Business Review*, 15(2), 5-37.
28. Harvey, S. J. (2005). Why did you do that? An economic examination of the effect of extrinsic compensation on intrinsic motivation and performance. *Journal of Econimic Psychology*, 26(4), 549-566.
29. Havlinček, M. (2013, 14. februar). Kaj je Piratstvo? *Računalniške novice*. Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://eudace.eu/mma/Piratstvo%201.%20del/2013042613563430/>
30. Hawking, T. (2011, 18. avgust). A Brief History of Litigious Music Industry Idiocy. *Flavorwire*. Najdeno 10. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://flavorwire.com/202550/a-brief-history-of-litigious-music-industry-idiocy>
31. Hennig-Thurau, T., Henning, V., & Sattler, H., 2007. Consumer file sharing of motion pictures. *Journal of Marketing*, 71(4), 1-18.

32. Higgins, G. E., Wolfe, S. E., & Marcum, C. D. (2008). Digital Piracy: An examination of multiple conceptualizations and operationalizations of Self-Control. *Deviant Behavior*, 29(5), 440-460.
33. Hill, C. W. L. (2007). Digital piracy: causes, consequences, and strategic responses. *Asia Pacific Journal of Management*, 24(1), 9-25.
34. Hinduja, S. (2003). Trends and patterns among online software pirates. *Ethics and Information Technology*, 5(1), 49-61.
35. Hinduja, S. (2007). Neutralization theory and online software piracy: An empirical analysis. *Ethics and Information Technology*, 9(2), 187-204.
36. Hsu, J. L., & Shiue, C. W. (2008). Consumers' willingness to pay for non-pirated software. *Journal of Business Ethics*, 81(4), 715-732.
37. Huygen, A., Rutten, P., Huvenners, S., Limonard, S., Poort, J., Leenheer, J., Janssen, K., van Eijk, N., & Helberger, N. (2009). Economic and cultural effects of file sharing on music, film and games. Najdeno 11. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://www.ivir.nl/publicaties/download/235>
38. Hvac, L. (urednik). (2012, 30. avgusta). *Val202* [radijski intervju z Matt Manson, avtorjem knjižne uspešnice »The Pirate's dilemma«]. Ljubljana: RTV Slovenija.
39. Internet Anti-Piracy Program. Najdeno 16. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://www.siia.net/Divisions/IP-Protection-Services/Programs/Internet-Anti-Piracy-Program>
40. Jacoby, J., & Kaplan, L. (1972). Components of perceived risk in product purchase: a cross-validation. *Journal of Applied Psychology*, 59(3), 287-291.
41. Jamnik, A. (1998). *Liberalizem in vprašanje etike*. Ljubljana: Nova revija.
42. Kazenski zakonik. *Uradni list RS* št. 50/2012-UPB, 6/16 popr. in 54/15.
43. Kini, R. B., Ramakrishna, H., & Vijayaraman, B. (2003). An exploratory study of moral intensity regarding software piracy of students in Thailand. *Behavior and Information Technology*, 22(1), 63-70.
44. Klemenčič, G. (2007). Pravni vodnik po internetu. 14. *Kibernetski kriminal* (str. 329-360). Ljubljana: GV Založba.
45. Kos Koklič, M., & Vida, I. (2012). Dejavniki nalaganja piratskih datotek s spleta pri Slovencih. *Akademija MM – Slovenska znanstvena revija za trženje*, 11(19), 35-47.
46. Kos Koklič, M., Vida, I., Bajde, D., & Culiberg, B. (2014). The study of perceived adverse effects of digital piracy and involvement: insights from adult computer users. *Behaviour & information technology*, 33(3), 224-235.
47. Kostanjevec, S. (2013). *Prehransko znanje in prehranjevalne navade otrok*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
48. Košmrlj, K. (2015, 14. oktober). Vzorec ni le modna muha. Najdeno 19. februarja 2016 na spletnem naslovu <https://udomacenastatistika.wordpress.com/2015/10/14/vzorec-ni-le-modna-muha/>
49. Kovačič, M. (2006). Kršitev avtorskega prava na internetu. Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu

- http://matej.owca.info/predavanja/Krsitve_avtorskega_prava_na_internetu_Kovacic.pdf
50. LaRose, R., Lai, Y. J., Lange, R., Love, B., & Wu, Y. (2005). Sharing or Piracy? An Exploration of Downloading Behavior. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(1), 1-21.
 51. Lau, E. K. W. (2003). An empirical study of software piracy. *Business Ethics A European review*, 12(3), 233-245.
 52. Leiner, B. M., Cerf, V. G., Clark, D. D., Kahn, R. E., Kleinrock, L., Lynch, D. D., Postel J., Roberts, L. G., & Wolff, S. Internet Society. (b.1.). History of the Internet. Najdeno 10. decembra 2015 na spletnem naslovu https://www.internetsociety.org/sites/default/files/Brief_History_of_the_Internet.pdf
 53. Lessig, L. (2005) *Svobodna kultura: narava in prihodnost ustvarjalnosti*. Ljubljana: Krtina, 2005.
 54. Liao, C., Lin, H., & Liu, Y. (2010). Predicting the Use of Pirated Software: A Contingency Model Integrating Perceived Risk with the Theory of Planned Behavior. *Journal of Business Ethics*, 91(2), 237-252.
 55. Lim, N. (2003). Consumers' perceived risk: sources versus consequences. *Electronic Commerce Research and Applications*, 2(3), 216-228.
 56. Marx, G. T. (1999). What's in a Name? Some Reflections on the Sociology of Anonymity. Najdeno 1. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://web.mit.edu/gtmarx/www/anon.html>
 57. MGRT. (2012, 2. februar). Informacija o postopku podpisa sporazuma ACTA. Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu http://www.mgrt.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/11987/8149/
 58. Nandedkar, A., & Midha, V. (2012). It won't happen to me: An assessment of optimism bias in music piracy. *Computers in Human Behavior*, 28(1), 41-48.
 59. Nastran Ule, M. (2000). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Alfa, 2000, 1.
 60. Netflix od danes tudi v Sloveniji. (2016, 6. januar). Najdeno 22. marca 2016 na spletnem naslovu <http://www.rtvsllo.si/znanost-in-tehnologija/netflix-od-danes-tudi-v-sloveniji/382791>
 61. O BSA in članih. (2015). Najdeno 21. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://ww2.bsa.org/country/BSA%20and%20Members.aspx>
 62. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (angl. *OECD*). (2009, 7. julij). Piracy of Digital Content. Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://www.ifap.ru/library/book443.pdf>
 63. Peace, A. G., Galeta, D. F., & Thong, J.Y.L. (2003). Software piracy in the workplace: A model and empirical test. *Journal of Management Information System*. 20(1), 153-177.
 64. Radovan, M. (2001). Kaj določa naše vedenje. *Psihološka obzorja*, 10(2), 101-122.

65. Radovan, M. (2001b). *Motivacija odraslih za izobraževanje: vrednotni, kognitivni in socialno-kulturni vidiki motivacije brezposelnih za izobraževanje (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
66. Radovan, M. (2003). Analiza dejavnikov, ki vplivajo na motiviranost brezposelnih za izobraževanje. *Psihološka obzorja*, 12(4), 109-120.
67. Riekkinen, J., & Frank, L. (2014, 1. – 5. junij). Music Piracy Neutralization and the Youth of the 2010's. 27th Bled eConference, eEcosystems.
68. Rouse, M. (2008). Streaming video. Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://searchunifiedcommunications.techtarget.com/definition/streaming-video>
69. Scene Groupe list. (2005). About the scene: The warez scene hierarchy. Najdeno 20. decembra 2015 na spletnem naslovu http://scenegrouplist.com/scene_info_About_the_scene_tsh.php
70. Shin, S., Gopal, S., Sanders, G., & Whinston, A. (2004). Global software piracy revisited. *Communications of the ACM*, 47(1), 103-107.
71. SIIA. (b.l.). *Anti-Piracy – What is Piracy*. Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu http://archive.sii.net/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=14&Itemid=318
72. Slovenski BSA v letu 2013. (2014, 6. januar). Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://www.monitorpro.si/152561/novice/slovenski-bsa-v-letu-2013/?cookieu=ok>
73. Smallridge, J. L., & Roberts, J. R. (2013). Crime Specific Neutralizations: An Empirical Examination of four Types of Digital Piracy. *International Journal of Cyber Criminology*, 7(2), 125-140.
74. Smith, M. D., & Telang, R. (2012, 19. avgust). Assessing the Academic Literature Regarding the Impact of Media Piracy on Sale. *Social Science Research Network*, str. 1-22.
75. Snoj, B., Pisnik Korda, A., & Mumel, D. (2004). The relationships among perceived quality, perceived risk and perceived product value. *Journal of Product & Brand Management*, 13(3), 156-167.
76. Sruk, V. (1999). *Leksikon morale in etike*. Maribor: Ekonomska poslovna fakulteta.
77. Stone, R. N., & Grønhaug, K. (1993). Perceived Risk: Further Considerations for the Marketing Discipline. *European Journal of Marketing*, 27(3), 39-50.
78. Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
79. Šček Prebil, T., & Moscatello, A. (2010). *Uvod v sociologijo*. Ljubljana: Biotehniški izobraževalni center Ljubljana, 2010.
80. Tan, B. (2002). Understanding consumer ethical decision making with respect to purchase of pirated software. *Journal of Consumer Marketing*, 19(2), 96-111.
81. The mini blog. (2006, 3. junij). The Internet Piracy Pyramid. Najdeno 20. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://theminiblog.co.uk/archives/2006/06/03/the-internet-piracy-pyramid/>

82. Thompson, N. J., & Thompson, K. E. (1996). Reasoned action theory: an application to alcohol-free beer. *Journal of Marketing Practice: Applied Marketing Science*. 2(2), 35-48.
83. Tomše, J., & Amon B. (2014, 22. avgust). Maja Bogataj Jančič o prihodnosti interneta: Želimo sistem, ki nagrajuje avtorje, ne pa vseh okoli njih. Najdeno 14. decembra 2016 na spletnem naslovu <http://www.siol.net/digisvet/novice/maja-bogataj-jancic-o-prihodnosti-interneta-zelimo-sistem-ki-nagrajuje-avtorje-ne-pa-vseh-okoli-njih-53482>
84. Tomšič, M. (2016, 7. januar). Kaj Netflix ponuja slovenskim gledalcem in kako ga začeti uporabljati. Najdeno 22. marca 2016 na spletnem naslovu http://www.siol.net/novice/tehnologija/racunalnistvo/2016/01/kaj_netflix_ponuja_slovenskim_gledalcem_in_kako_ga_zacet_i_uporabljati.aspx
85. Ule, M. (2009). *Socialna psihologija: Analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
86. Van der Byl, K., & Van Belle, J. P. (2008). Factors Influencing South African Attitudes toward Digital Piracy. *Communications of the IBIMA*, 24(1), 202-211.
87. Vrste piratstva. (2015). Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://ww2.bsa.org/country/Anti-Piracy/What-is-Software-Piracy/Types%20of%20Piracy.aspx>
88. Williams, K. R., & Hawkins, R. (1986). Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review. *Law and Society Review*, 20(4), 545-572.
89. Witt, R., & Witte, A. D. (2000). Crime Causation: Economic Theories. Encyclopedia of Crime and Justice. Najdeno 10. januarja 2016 na spletnem naslovu <https://www.surrey.ac.uk/economics/files/apaperspdf/ECON%2003-00.pdf>
90. Zakaj je sporazum ACTA problematičen (in zakaj bi se morali zanj zanimati evropski poslanci). Najdeno 9. decembra 2015 na spletnem naslovu https://s3.amazonaws.com/access.3cdn.net/ed7f7b1c81b14b54d0_d8m6bnbcq.pdf
91. Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. *Uradni list RS* št. 16/2007-UPB, 68/08, 110/13 in 56/15.
92. Zgonik, S. (2009, 28. maj). Vrednote piratske stranke bi morale zastopati vsako resno politično gibanje. *Mladina*, str. 41-43.

PRILOGE

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketni vprašalnik	1
Priloga 2: Razsevni diagrami.....	5

Priloga 1: Anketni vprašalnik

Pozdravljeni,

sem študentka Ekonomske fakultete v Ljubljani in pripravljam magistrsko nalogo na temo: digitalnega piratstva – zaznavanje dejavnikov tveganja, ki jo opravljam pod mentorstvom doc. dr. Katje Mihelič. Prosim vas, da izpolnite anonimno spletno anketo, ki vam bo vzela 5 minut časa. Pridobljeni podatki bodo uporabljeni samo za potrebe magistrske naloge. Če obstaja možnost, bi vas prosila tudi za posredovanje ankete vašim sodelavcem, prijateljem in družinskim članom, saj me vsaka izpolnjena anketa pripelje bliže cilju.

Link do ankete:

<https://www.1ka.si/a/85729>

Že vnaprej se vam zahvaljujem za sodelovanje in vam želim uspešen dan.

Maja.

V nadaljevanju se besedilo »**digitalna piratska vsebina**« se navezuje na nelegalno pridobljene datoteke prek spleta, in sicer prek omrežnih programov P2P – platform (Torrent), ki vsebujejo digitalno vsebino, kot npr. računalniške igrice, glasbo, video, filme, programsko opremo in knjige.

1. Na lestvici od 1 do 5 (1 – zelo nizka, 5 – zelo velika) označite, kako velika je posamezna verjetnost.

Tveganje izvršitve	1	2	3	4	5
Kakšna je verjetnost, da digitalna piratska vsebina ne bo delovala kot originalna vsebina (slabša kvaliteta slike, zvoka,...)?					
Kakšna je verjetnost, da bo digitalna piratska vsebina poslabšala delovanje vašega računalniškega sistema?					
Kakšna je verjetnost, da digitalna piratska vsebina ne bo delovala?					

2. Na lestvici od 1 do 5 (1 – zelo nizka, 5 – zelo velika) označite, kako velika je posamezna verjetnost.

Tveganje pregona 1	1	2	3	4	5
Če uporabljate digitalno piratsko vsebino, kakšna je verjetnost, da vas bodo ujeli pri kršitvi zakona o avtorskih pravicah?					

3. Na lestvici od 1 do 5 (1 – sploh se ne strinjam, 5 – močno se strinjam) označite, v kolikšni meri se strinjate s posamezno trditvijo.

Tveganje pregona 2	1	2	3	4	5
Če uporabljate digitalno piratsko vsebino vas lahko aretirajo zaradi kršitev zakona o avtorskih pravicah.					

4. Na lestvici od 1 do 5 (1 – zelo nizka, 5 – zelo velika) označite, kako velika je posamezna verjetnost.

Družbeno tveganje	1	2	3	4	5
Če bi vaši prijatelji, sorodniki ali sodelavci izvedeli, da se poslužujete					

digitalne piratske vsebine, kakšna je verjetnost, da bi na vas gledali zviška, ker bi si mislili, da si ne morete privoščiti originalne vsebine?					
Če bi vaši prijatelji, sorodniki ali sodelavci izvedeli, da se poslužujete digitalne piratske vsebine, kakšna je verjetnost, da bi izgubili njihovo spoštovanje zaradi neetičnega ravnanja?					

5. Na lestvici od 1 do 5 (1 – sploh se ne strinjam, 5 – močno se strinjam) označite, v kolikšni meri se strinjate s posamezno trditvijo.

Psihološko tveganje	1	2	3	4	5
Ob uporabi digitalne piratske vsebine se počutim nelagodno.					
Pri uporabi digitalne piratske vsebine zaznavam tesnobne občutke.					
Ob uporabi digitalne piratske vsebine občutim napetost.					

6. Na lestvici od 1 do 5 (1 – sploh se ne strinjam, 5 – močno se strinjam) označite, v kolikšni meri se strinjate s posamezno trditvijo.

Vedenjska namera	1	2	3	4	5
Obstaja možnost, da se v prihodnosti poslužim digitalne piratske vsebine.					
Če bom imel priložnost, se bom poslužil digitalne piratske vsebine.					
Nikoli se ne bi poslužil digitalne piratske vsebine.					

7. Ali ste se že kdaj poslužili oz. uporabili digitalno piratsko vsebino?

- Da
- Ne

8. Kolikokrat na teden se poslužite digitalne piratske vsebine?

- nikoli
- 1 do 3 krat na teden
- 4 do 6 krat na teden
- vsak dan

9. Spol

- Moški
- Ženski

10. V katero starostno skupino spadate?

- do 18
- 18–30
- 31–40
- 41–50
- 51–60
- 61 let ali več

11. Kakšna je vaša najvišja dosežena formalna izobrazba?

- Osnovna šola
- Srednja šola
- Višješolski program
- Visokošolski strokovni in univerzitetni program (1. bolonjska stopnja)
- Univerzitetni programi pred bolonjsko reformo oz. magisterij stroke (2. bolonjska stopnja)
- Znanstveni magisterij
- Doktorat znanosti (3. bolonjska stopnja)

12. Kakšen je vaš trenutni status?

- študent, dijak
- zaposlen
- upokojenec
- brezposelni
- drugo

Priloga 2: Razsevni diagrami

